

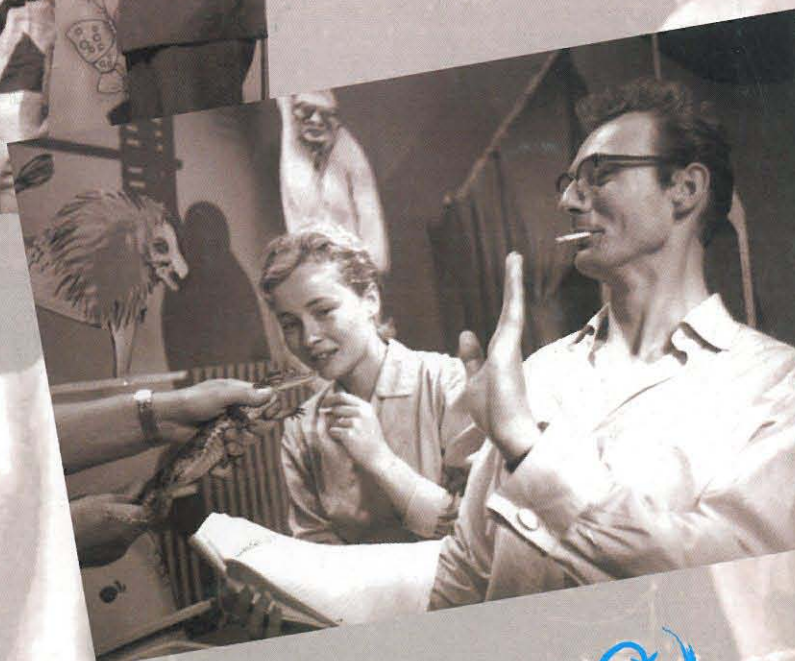
ISSN 1318-1416
9 771318 141006

ZGODOVINA

Letnik XIV • številka 3-4 • MMV

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

VŠOLI

**Izbrane teme iz
slovenske zgodovine
20. stoletja**

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Zgodovina v šoli

14. letnik, številka 3–4/2005

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavniki: mag. Gregor Mohorčič

Uredniški odbor:

Vilma Brodnik, prof. (Zavod RS za šolstvo), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), izr. prof. dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Pedagoška fakulteta Maribor), dr. Danijela Trškan (Filozofska fakulteta v Ljubljani), Srečko Zgaga, prof. (Gimnazija Poljane v Ljubljani), Katja Mahorčič, prof. (Šolski center Nova Gorica), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (Osnovna šola Bičevje v Ljubljani), Elissa Tawitian, prof. (Osnovna šola Ivana Cankarja na Vrhniki), Damjan Snoj, prof. (Osnovna šola Preserje)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSŠ, OE Ljubljana
Parmova 33, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/23 63 119, faks: 01/23 63 150
e-naslov: Vilma.Brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje: KULT, oblikovalski studio, Simon Kajtna, s. p.

Računalniški prelom: Boex DTP d. o. o., Ljubljana

Tisk: Present d. o. o., Ljubljana

Naročila:

ZRSŠ – Založba, Maja Hribar Mlakar, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/30 05 199

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2006.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Fotografije na naslovnici si sledijo v levem stolpcu od zgoraj navzdol:

Fotografija 1: Agatha Christie, svetovno znana pisateljica na obisku v Sloveniji – v hotelu Lev v Ljubljani leta 1960–1962.

Fotografija 2: Ob 1. jugoslovanskem jazz festivalu na Bledu med 15. in 18. 9. 1960. Na sliki sta organizatorja festivala dr. Branko Rustja iz Kobarida in Božo Benedik.

Fotografija 3: Po koncu druge svetovne vojne je iz tržaškega radia v slovenščini spregovorila radijska napovedovalka iz Trsta Danila Sila.

V desnem stolpcu od zgoraj navzdol:

Fotografija 4: Ob 1. jugoslovanskem jazz festivalu na Bledu med 15. in 18. 9. 1960.

Fotografija 5: Fran Milčinski-Ježek ob 25-letnici ustvarjanja leta 1962 z igralcem Jožetom Zupanom.

Fotografija 6: Režiser Staš Potočnik in tajnica avgusta 1962 v televizijskem studiu s krokodilkom, ki ga je v svoji oddaji uporabil Fran Milčinski-Ježek.

Vse fotografije so last Muzeja Novejše zgodovine Slovenije, posnel pa jih je Edi Šelhaus.

Letna naročnina:

8.500,00 SIT (35,47 €) – cena štirih števk za šole in ustanove
6.700,00 SIT (27,96 €) – cena štirih števk za posameznike
6.200,00 SIT (25,87 €) – cena štirih števk za dijake, študente in upokojece

4.400,00 SIT (18,36 €) – cena dvojne številke v prosti prodaji
42,56 € – cena štirih števk za tujino

Cena v € so informativne narave in preračunane po centralnem paritetnem tečaju (1 € = 239,640 SIT), v skladu z zakonom o dvojnem označevanju cen (2. točka, 4. člen).

Letnik XIV
številka

3-4

MMV

V Š O L I

Izbrana poglavja iz narodne zgodovine

Dunja Dobaja:

Podoba ženske v slovenskem katoliškem časopisju med drugo svetovno vojno 4

Tadeja Tominšek Rihtar, Mojca Šorn, Dunja Dobaja:

Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje 17

Anita Polanec:

Agrarna reforma v okraju Ptuj leta 1945–1946 23

Iz zgodovinopisja

Mag. Blaž Vurnik:

Oblikovanje nacionalnih gibanj v Sovjetski zvezi kot vzvod razpada
zvezne države s posebnim poudarkom na neslovanskih zveznih
republikah ter vlogi reformne politike Mihaila Gorbačova v tem
procesu v letih 1988–1991 (prvi del) 28

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

Dr. Danijela Trškan:

Osebna mapa učitelja zgodovine 32

Blaž Torkar:

Konstruktivizem pri pouku zgodovine 41

Mag. Liljana Kač:

»Kako daleč je holokavst?« Literatura holokavsta pri pouku nemščine
in holokavst pri pouku zgodovine. Medkulturni pouk književnosti
nemškega govornega področja – priložnost za medpredmetno povezovanje
pouka nemščine in zgodovine 43

Drobci iz šolske prakse

Adrijana Segalla:

Velike igre velikih diktatorjev. Scenarij in zapiski o dramatizaciji fašizma 48

Alenka Plohl Podgorelec:

Projekt Stari Egipčani v evropskem oddelku Gimnazije Ptuj 51

Srečko Zgaga:

Evropski dan jezikov – dan evropskih oddelkov 55

Muzeji in šole

Vesna Lotrič:

»Muzejski detektivi« v Mestnem muzeju Ljubljana 57

Popotovanja zgodovinarjev

Dr. Dragan Potočnik:

Stare kulture Indokine 58

Poročila, ocene, mnenja

Slovenska novejša zgodovina 1848–1992 (<i>Vilma Brodnik</i>).....	60
Viri št. 20: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije:	
IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu (<i>Vilma Brodnik</i>).....	61
Jože Žontar: Kaznovana podjetnost: kranjski trgovec in industrialec	
Franjo Sirc (<i>Dunja Dobaja</i>)	61
Angela Vode: Skriti spomini (<i>Elissa Tawitian</i>)	63
Mitja Ferenc: Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu	
druge svetovne vojne (<i>Vilma Brodnik</i>)	64
Jože Dežman: Moč preživetja. Sprava z umorjenimi starši (<i>Vilma Brodnik</i>).....	65
Ortstafelkonflikt in Kärnten – Krise oder Chance? (<i>Mag. Franček Lasbaher</i>)	65
Šolska kronika 2004 – zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje (<i>Damjan Snoj</i>)	67
Vodnik po svetovni zgodovini s kratkim pregledom zgodovine Slovencev	
(<i>Vilma Brodnik</i>)	69
Ilustrirana zgodovina sveta. Od velikega poka	
do tretjega tisočletja (<i>Vilma Brodnik</i>)	69
Benedict Anderson: Zamišljene skupnosti: o izvoru	
in širjenju nacionalizma (<i>Goranka Kreačič</i>).....	70

Uvodnik

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

Z revijo, ki je pred vami, nadaljujemo objavo izbranih tem iz slovenske zgodovine 20. stoletja, tokrat obdobja druge svetovne vojne in prvih let po njej. V treh člankih avtorice pišejo o podobi ženske v slovenskih časopisih med drugo svetovno vojno, predstavljamo tudi delne rezultate projekta Inštituta za novejšo zgodovino z naslovom Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej ter potek agrarne reforme v okraju Ptuj v letih 1945–1946. V didaktičnih člankih tokrat predstavljamo osebno mapo učitelja zgodovine, konstruktivistični pristop pri pouku in možnosti medpredmetnega povezovanja pri pouku zgodovine in nemščine na primeru obravnave holokavsta.

Novo šolsko leto 2006/2007 bo zaznamovala splošna matura iz zgodovine, ki bo prvič vključevala tudi interni del, ki prinaša 20 % skupne ocene na maturi. Zato nadaljevanje uvodnika namenjamo pojasnilom v zvezi z interno maturo pri zgodovini. Značilnosti internega dela mature iz zgodovine so opisane v Predmetnem izpitnem katalogu za splošno maturo iz zgodovine 2007. Na temo internega dela mature iz zgodovine pa je 16. in 23. marca 2006 potekal tudi seminar z naslovom Zgodovina na maturi – interni del. Novost, ki jo prinaša interna matura, je velik poudarek na delu z zgodovinskimi viri. Zato je treba pri pripravi na interno maturo dijake še posebej usposobiti za delo z zgodovinskimi viri. Za priprave na interno maturo se zato priporoča še dodatnih 35 ur, od katerih se lahko del uporabi tudi za izvedbo ekskurzije, če se aktiv profesorjev zgodovine na šoli odloči za A + C-varianto interne mature. Priporočilo o dodatnih 35 urah za priprave na izvedbo internega dela mature je naslovila na vaše ravnatelje tudi Državna predmetna komisija za splošno maturo iz zgodovine. Gradivo za izvedbo internega dela mature z ocenjevalnimi obrazci in primeri internih pol pa je objavljeno tudi na spletnih straneh <http://www.zrss.si>, predmeti Zgodovina, rubrika Gradivo za interno maturo iz zgodovine v gimnaziji. S člani maturitetne komisije smo dodatno poenotili še konkretna navodila za sestavo internih izpitnih pol za izvedbo A- in B-dela interne mature. Interni del namreč lahko izvedete po A + B- ali po A + C-različici. A-del obsega interno polo iz obče zgodovine, B-del interno polo iz narodne

zgodovine in C-del krajšo ali daljšo ekskurzijo po Sloveniji. Interne pole A iz obče ali B iz narodne zgodovine sestavljate tako, da o istem dogodku ali pojavu oz. temi izberete tri različne zgodovinske vire. Med temi tremi viri je eden obvezno pisni, preostala dva pa lahko izbirate med zemljevidi, slikami, grafi, plakati, političnimi karikaturami, odlomki iz filmov z zgodovinskim ozadjem, fotografijami, umetniškimi slikami z zgodovinskim ozadjem, skicami ali statističnimi tabelami. Vprašanja na izbrane tri vire zasnujete tako, da povprašate po umestitvi v zgodovinski čas in prostor, po pomembnih podatkih oz. dejstvih, da na temelju teh podatkov in dejstev ter na temelju predznanja dijaki v odgovorih zgodovinske dogodke in pojave primerjajo, utemeljujejo in oblikujejo samostojne zaključke. Kakovost odgovorov točkujete s pomočjo opisnih kriterijev v ocenjevalnem obrazcu, ki ga najdete na navedeni spletni strani. A-del prinese 10 točk, prav tako B-del 10 točk, skupaj torej 20 točk. Poudarjamo, da kakovost odgovorov točkujete s pomočjo opisnih kriterijev na ocenjevalnih obrazcih in ne točkujete vsake naloge posebej. Čas za reševanje interne pole A oz. B je skupaj 45 minut oz. dvakrat po 22,5 minute. Če pišete le polo A, dijaki torej pišejo 22,5 minute, C-del – ekskurzija pa se izvede v skladu z vašim načrtom. Ekskurzija je lahko krajša v okolico šole ali po domačem kraju oz. regiji ali daljša po Sloveniji. Aktivnosti dijakov ocenjujete s pomočjo opisnih kriterijev na ocenjevalnem obrazcu za interni del C – ekskurzija. Do pet točk lahko dijaki zberejo s pripravo na ekskurzijo, ki obsega zbiranje podatkov in gradiv za predstavitev izbrane teme in za pisanje referata. Naslednjih pet točk pa lahko zberejo z aktivnostmi na sami ekskurziji, ki obsegajo predstavitev vsebine referata, v nadaljevanju pa tudi odgovore dijaka na vprašanja profesorja o temi referata ali o celotni ekskurziji, lahko pa dijak napiše tudi poročilo o ekskurziji ali reši delovni list. Pri aktivnostih na ekskurziji torej zadostujejo že odgovori na vprašanja profesorja in ni nujno zahtevati še poročila in delovnega lista. Presoji profesorja je prepuščeno, ali bodo zadostovali le odgovori na vprašanja na temo referata oz. ekskurzije ali pa bo zahteval še poročilo ali tudi delovni list. Tudi A + C-različica skupaj prinese 20 točk. Želimo, da bi priprave in izvedba internega dela mature iz zgodovine potekale mirno in uspešno.

Vilma Brodnik, odgovorna urednica

Dunja Dobaja, Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani

Podoba ženske v slovenskem katoliškem časopisju med drugo svetovno vojno*

Podoba ženske v omenjenem obdobju je predstavljena s pomočjo meščanskih časopisov (glavni poudarek je na Ljubljanski pokrajini) iz obdobja 1941 do 1945, ki pogostokrat posvečajo pozornost tudi ženski. Časopise, kot so Vigred, Žena in dom, Gospodinja, Kmečka žena, lahko imenujemo žensko časopisje. Najdlje – in sicer od leta 1923 do leta 1943 v Ljubljani – od teh je izhajala Vigred: splošno deklško glasilo, od leta 1930 ženski list. Leta 1944 se je združila v Vigred-Vestnik-Prosvetni delavec. Prva odgovorna urednica je bila Zvona Primec, od 1928 Pavla Melihar, od 1929 pa Zora Poženel. Ilustrirana revija za slovensko ženo, od 1935 revija za slovensko ženo Žena in dom, je izhajala v Ljubljani od leta 1930 do leta 1941. Prva odgovorna urednica je bila Erna Podgornik, od 1935 pa Rija Podkrajšek. Prva ženska strokovna revija se je pojavila leta 1929 in bila na Slovenskem navzoča vse do konca šestdesetih let. To je bila strokovna revija za babice Babiški vestnik. Drugi strokovni časopis so si leta 1931 omislile gospodinjske pomočnice in ga poimenovala po svojem poklicu. Leto kasneje so gospodinje dobile še en strokovni list – Gospodinja, ki ga je izdajala Zveza gospodinj. Izhajal je v Ljubljani do leta 1942. Prva odgovorna urednica je bila Albina Traven, od 1933 Anica Kropivnik. Čez pet let so svoj strokovni tisk dobile kmetice, to je bila Kmečka žena: strokovni list za kmečko gospodinjstvo: glasilo Ženske kmečke zveze in Zveze absolventk kmetijsko-gospodinjskih šol. Izhajala je v Mariboru od leta 1937 do leta 1941. Odgovorna urednica je bila Kristina Prijatelj. Ženske so, seveda, strokovne članke objavljale samo v okviru tipično ženskih poklicev, ki so jih razumeli kot podaljšek ženskih domačih funkcij.

Da bi lahko razumeli podobo ženske, kot jo posreduje meščansko časopisje med drugo svetovno vojno, je treba prelistati tudi časopisje s konca tridesetih let, saj so bile v tem obdobju žene in dekleta zelo dejavne. Vojna je to dejavnost kasneje sicer ovirala, ne pa povsem prekinila.

Ob prebiranju meščanskih časopisov iz obdobja 1941 do 1945 je opazno, da je njihova skupna značilnost, kar se tiče teme ženska, neprestano opozarjanje na njeno »pravo« bistvo, na to, da se mora ženska zavedati svojega poslanstva, ki ji ga nalaga krščanstvo. Velja navesti samo

eno izmed mnogih misli iz časopisa Bogoljub, ki se nanašajo na vlogo ženske: »Srce vsake družine je mati. Če je srce zdravo, je tudi ostali organizem še polen življenja, če srce odpove nastopi smrt. Podobno je z materami dobre, verne matere: dobre, verne družine; zanikrne, nekrščanske matere: zanikrne, nekrščanske družine.«¹

Druga stalnica, ki jo je moč zaslediti v meščanskem časopisju, je neprestano opozarjanje na nevarnost »brezbožnega komunizma«, ki naj bi razvrednotil pravo bistvo ženske.

Pri predstavitvi podobe ženske iz obdobja 1939 do aprila 1941, se pravi tik pred drugo svetovno vojno, bo poudarek predvsem na katoliških časopisih Vigred, Kmečka žena, Gospodinja, Bogoljub, Naša družina ter Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru, v drugem delu pa na časopisih Slovenec, Domoljub, Družinski tednik, Jutro, Slovenski narod in reviji Slovensko domobranstvo.

Pri predstavitvi časopisnih poročil o delu ženskih fašističnih organizacij je upoštevan tudi liberalni dnevnik Jutro.

Glavna ženska poklica sta materinstvo in gospodinjstvo

Tako misel lahko preberemo v reviji Vigred v članku z naslovom *Gospodinja in materinska vzgoja*.² To naj bi bila tista dva temeljna ženska poklica, ki nudita ženi največ veselja in sreče. To naj bi bili dve od Stvarnika prejeti nalogi.

Torej, mila, ljubezni polna mati, s katere obraza odseva ena sama sreča, veselje. V tesni zvezi z materinstvom je gospodinjstvo. Ljubezen do družine narekuje ženi, da vse svoje sposobnosti posveča gospodinjstvu, saj je od dobre gospodinje v veliki meri odvisna sreča celotne družine. Gospodinjstvo ima zelo obširen delokrog, saj se od gospodinje zahteva, naj bo dobra kuharica, šivilja, perica, sobarica, bolniška strežnica, negovalka in vzgojiteljica. Glede na to je v omenjenem članku poudarjena pomembnost gospodinjske in materinske izobrazbe. Na tem področju je veliko storila predvsem Slovenska krščanska ženska zveza v Ljubljani (SKŽZ), ki je prirejala po deželi gospodinjske te-

* Članek je bil v obsežnejši obliki in pod istim naslovom objavljen tudi v časopisu Kronika, letnik 52, leto 2004, št. 1, str. 91–106.

¹ Bogoljub, XXXX, marec 1942, str. 119.

² Vigred, XVII, 1. 7. 1939, str. 263–265.

čaje, v katerih so dekleta dobila potrebno znanje o prehrani, kuhi, šivanju, higieni, negi in prehrani dojenčka.

V Vestniku Prosvetnih zvez³ so objavili, da je Zveza pripravila naslednja predavanja: *Načelna stran v življenju, lepo vedenje, organizacija, hraniloslovje, poselska in socialna zakonodaja*. Zveza je organizirala tudi strokovnoizobraževalne tečaje za služkinje, zdravstvene tečaje, ki so tečajnice seznanjali z nego bolnika v domači hiši, s prvo pomočjo, z nego dojenčka, jih poučevali o higieni žene in o nalezljivih boleznih. Taki tečaji so potekali po vsej Sloveniji, ne samo v Ljubljani. V reviji Vigred so zapisali tudi število udeleženk na vseh zdravstvenih tečajih – 2270.⁴ Za še večjo uspešnost zdravstvenih tečajev je Zveza izdala tudi knjižico *Higiena žene in higiena hiše*.

Namen gospodinjskih tečajev, ki jih je prirejala Slovenska krščanska ženska zveza, je bil, da dobe žene in dekleta smisel za red in snago v domači hiši, da se navadijo razumno in skrbno gospodinjiti, da bo v domovih več domačnosti, sreče in zadovoljstva.⁵ V gospodinjskih tečajih so poučevali verouk, lepo vedenje, zdravstvo, državo-znanstvo, splošno gospodinjstvo, računstvo, sadjarstvo, vrtnarstvo, mlekarstvo, šivanje, kuhanje.

Med zelo važne naloge njenega socialnega programa sodi skrb za revne porodnice na deželi in one, ki pridejo v ljubljansko porodnišnico. Če zdravnik izjavi, da je prišla kak dan prezgodaj, trpi taka porodnica največje muke, ker zaradi pomanjkanja prostora v bolnici ne more na porod čakati, na pot nazaj pa ne upa. Ženska zveza ima že izdelan načrt za ustanovitev zavetišča oziroma čakalnice, kjer bi porodnice pod nadzorom zdravnika v miru počakale, ko nastopi potreba, da bi bila sprejeta v porodnišnico.

Starostno zavarovanje služkinj in kmečkih poslov je najvažnejše vprašanje, ki ga je nujno treba rešiti. Znano je, da so kmečki posli in služkinje na starost navezani na pomoč dobrih ljudi in karitativnih ustanov ter si od svojega pičlega zaslužka niso mogli na starost kaj prihraniti. Zato naj Ženska zveza z Delavsko zbornico in vsemi drugimi ustanovami, ki se bavijo s temi vprašanji, sodeluje in stavi primerne predloge. V industrijskih krajih in v mestih naj oblastva ne dovoli, da bi bili nočni lokali ob sobotah, ko dobe delavci plačo, vso noč odprti. Možje in sinovi zapravljajo v takih lokalih največkrat zaslužek, žena in otroci pa živijo v pomanjkanju. Ženska zveza naj na merodajnih mestih posreduje, da se pijančevanje in lahkomišelnost, veseljačenje v sedanjih resnih časih najbolj omeji.⁶

Velika skrb se posveča predvsem dekletu, ki bo nekoč prevzelo vlogo matere in s tem vzgojiteljice otrok. V zvezi s tem je treba omeniti Zvezo dekliških krožkov (ZDK), ki je svoje članice vzgajala v duhu spoštovanja krščanskih vrednot. Osnovna misel te dekliške skupnosti je vključevala: katolicizem in slovenstvo.

Prva naloga deklet je priprava na družinsko življenje. Svoj največji prispevek družbi bo dekle dalo z dobro vzgojo svojih otrok. To je, da bodo spoštovali verska načela in se zavedali svojih korenin.

Zelo pomembna naloga dekleta je služba Cerкви v laičnem apostolatu. Dekle naj bi povsod, kjer je mogoče, širilo krščanska načela in s tem prispevalo k preprečevanju širjenja novih idej, v prvi vrsti »brezbožnega komunizma«, ki ustvarja duhovno krizo in želi razvrednotiti družino kot osnovno celico.

Glede na to, da je prva naloga dekleta priprava na družinsko življenje, je Zveza dekliških krožkov vzgoji deklet za službo v družini posvečala posebno pozornost. V številnih predavanjih se je poudarjal velik pomen družine. Tu so dekleta dobila tudi navodila, kako se je treba pripraviti, kajti glavni cilj so vzorne katoliške družine. Toda meščansko časopisje opozarja pred nevarnostjo propadanja družin, kajti vedno bolj prodira med ljudi zlo, »bela kuga« (to je odprava plodu), ki ga je sprožilo širjenje »brezbožnih idej« in je nevarno zlasti za obstoj malega slovenskega naroda. Zato je navzoč strah. Kakšne bodo družine prihodnosti, je večkrat postavljeno vprašanje. To je bil čas, ko se je pripravljala uzakonitev ločitve zakoncev, kar je izzvalo močno ogorčenje v katoliškem časopisju. Napovedi so zelo črne, kar je zlasti mogoče občutiti v časopisju v času druge svetovne vojne.

Z iskanjem vzrokov za propadanje družin se je ukvarjala Krista Hafner v članku *Delavska družina*, objavljenem septembra 1939 v Vestniku Prosvetnih zvez.⁷ Po mnenju avtorice naj bi bila vsa miselnost tedanjega časa družini nasprotna in naj bi jo rušila v njenih temeljih. Krivca vidi v liberalizmu, ki naj bi zagovarjal svobodo tako na gospodarskem kot duhovnem področju. Nobene ovire ni bilo, človek je bil, po njenem mnenju, prost vseh spon.

Po mnenju katoliškega časopisja bi bilo mogoče rešiti družino na več načinov. Kot prvo naj bi država v svojih zakonih priznala neločljivost zakona in družini z zakonom priznala njeno naravno pravico, da le ona odloča o vzgoji svojih otrok. Tisk in vse tiste ustanove, ki imajo vpliv na javno mnenje, se morajo, kot piše Krista Hafner, postaviti v službo te velike naloge. Človek ne more biti popolnoma svoboden. Zanj veljajo zakoni, ki ga vežejo na Boga in po njem na človeško družbo. Ljudje naj bi zopet iskali utehe in veselje doma med svojci in ne zunaj v javnosti med tujimi ljudmi. Avtorica pa obenem poudarja, da mora tudi moderno gospodarstvo začeti ceniti človeka bolj kot blago, priznati mora družino, njene zakone, njene potrebe. Dati mora delavcu takšno plačo, da bo lahko preživel z njo sebe in svojce in ne bosta niti žena niti otrok, dokler je še mladoleten, prisiljena hoditi za zaslužkom.⁸

³ Vestnik Prosvetnih zvez, XVIII, št. 7–8, julij–avgust 1939, str. 56.

⁴ Vigred, XVIII, št. 5, 1. 5. 1940, str. 184.

⁵ Vestnik Prosvetnih zvez, XVIII, št. 7–8, julij–avgust 1939, str. 56.

⁶ Vigred, XVIII, št. 5, 1. 5. 1940, str. 183–184.

⁷ Vestnik Prosvetnih zvez, XVIII, št. 9, september 1939, str. 74–82.

⁸ Vestnik Prosvetnih zvez, XVIII, št. 9, september 1939, str. 79.

Torej, ženin delokrog je v prvi vrsti v domu in družini. Pomembno je, da prepreči vse, kar bi moglo njeni družini škodovati. S tiskom prihaja v dom vrsta novih idej, ki so nevarne družini. Zato lahko v članku z naslovom *Žena in tisk* preberemo, da mora žena temu »tistemu in skrite-mu sovražniku« zastaviti pot in mu preprečiti, da pride v hišo. Avtorica Lebarjeva priporoča, da se mora žena zanimati za knjige in časopise ter si sama ali pa s pomočjo zanesljivih svetovalcev ustvariti pravilno mnenje o knjigah in časopisih. O vseh mora vedeti, kakšno stališče zavzemajo glede vere in morale. Ko žena spozna, katere knjige in kateri časopisi bi v tem oziru lahko škodovali, mora za svoj dom postaviti pravilo, da takšen časopis in takšna knjiga ne sodita v hišo.⁹

To je čas, ko je že navzoč ženski list. Ta je tisti, ki zanj izbira ter prinaša na dom vse, kar rabi za pouk in razvedrilo, za zabavo in pomoč. Pomaga ji pri vzgoji in gospodinjstvu, pri ročnem delu in vrtarstvu, pri živinoreji, sadjarstvu in mlekarstvu z dobrimi nasveti. Poučuje jo o zdravstvu, pravilnem obnašanju in razumevanju sveta ter jo uja v pravo razumevanje sodobnosti. Vsaka ženska, bodisi preprosta žena ali intelektualka, delavka ali uradnica, služkinja ali gospodinja, čuti nujno potrebo po duhovni hrani, ki ji jo za njeno zanimanje prinaša njen list.

Že ženska zavednost naj bi zahtevala, da ima vsaka žena in dekle naročen svoj list in ga res tudi bere. Za žene in dekleta na podeželju so izdajali časopis *Kmečka žena* (izhajal od februarja 1937 do marca 1941), v katerem je moč zaslediti pozive kmečkim dekletom, naj ostanejo zvesta svojemu stanu, saj je beg kmečkih hčera z dežele v veliki meri sokriv, da krepki kmečki stan vedno bolj izginja. Kmečki stan potrebuje delovna, neustrašna, zdrava dekleta. Kmečki stan je, po besedah Marice Berce – Vrabič, avtorice članka *Naša bodočnost*, matica drugih stanov, iz katere rastejo in črpajo življenje vsi drugi stanovi.¹⁰ Pomembnosti svojih korenin bi se moralo zavedati tudi kmečko dekle, saj, kot poudarja avtorica omenjenega sestavka, vse več kmečkih deklet sili v mesto. Kmečko delo jim je preumazano, lesen kmečki dom premalo. V mestu postanejo takšna dekleta, »kelnarce«, »pomivalke«, »kuhari-ce« itd. Kaj postanejo največkrat kmečka dekleta v mestu, se sprašuje M. Berce – Vrabič: »*Gospodične s pristrženimi lasmi, klobučkom, svileni cundrasto obleko, z lakastimi največkrat pošvedranimi čevlji, pudrane itd.*«¹¹

Za gospodinje v mestu so tiskali glasilo z naslovom *Gospodinja* – glasilo Zveze gospodinj (izhajalo od marca 1932 do aprila 1942). Če prebiramo omenjeni časopis iz obdobja do konca tridesetih in v začetku štiridesetih let, vidimo, da si je Zveza gospodinj postavila pomembno nalogo. Zgradili naj bi Dom gospodinj, ki naj bi bil predvsem zatočišče osamljenih, vdovelih žena, ki nimajo lastnih dohodkov. Te naj bi bile v domu preskrbljene s hra-

no, stanovanjem in postrežbo. Dom naj bi bil tudi zatočišče materam z otroki, ki so se znašle v stiski. Potrebo po gradnji Doma so utemeljevale s tem, da je mesto s svojimi socialnimi in stanovskimi razlikami ubilo socialni čut meščana. Ljudje v mestu so postali odtujeni, stanovalci ene hiše se ne poznajo. Zato je Zveza gospodinj že delovala kot Dom gospodinj v malem. Sprejemala je gospodinjne, matere ne glede na stan in poklic. Prirejala je prireditve, ob katerih so se žene razvedrile in vsaj za trenutek pozabile vsakdanje skrbi. Zveza je organizirala tudi poučne ekskurzije in tako skrbela za medsebojno druženje žena. Ekskurzije so imeli vsak mesec. Gospodinjne so si npr. ogledale tovarno Saturnus, obiskale tovarno Peko v Trzinu, odšle v Polhov Gradec, kjer so si ogledale cerkev sv. Petra. Prirejali so celodnevne družinske izlete, npr. v Vrbo in si spotoma ogledali še Zavrtnikovo tovarno čokolade v Lescah.

V okviru Zveze so gospodinjne priredile razstavo slovanskih narodnih vezenin, za veliko noč so priredile razstavo »Za mlade matere«, s katero so nazorno pokazale mladim materam, kako naj povijajo in oblačijo svojega otroka. V okviru Zveze sta delovala tudi tržni in gospodarski odsek. V glasilu *Gospodinja* so vsak mesec objavljali tržna poročila, iz katerih je bila razvidna cena življenjskih potrebščin. Gospodarski odsek pa se je zanimal za vsa gospodarska vprašanja, ki se tičejo gospodinj, kot so npr. podražitve, navodila za zdravo uporabo sadja, preskrba Ljubljane z mlekom in podobno.

Glasilo *Gospodinja* je s svojimi prispevki posvečalo veliko pozornost položaju tovarniških delavk, ki so po številu prevladovali in so bile izpostavljene velikim naporom. Prav ti napor pa so bili vzrok za porast števila ženskih obolenj in smrtnih primerov, ki jih je povzročala jetika. V sestavku z naslovom »*Življenje tovarniške delavke*«¹² bremo, da se neprestano zmanjšuje tudi rodnot delavske žene, zlasti pa možnost roditi zdrave otroke, spričo navora na delavnem mestu in nato še doma. Kar se tiče zaščite žene na delovnem mestu, naj bi pri ženi strogo omejili starostno dobo za začetek dela. Enako je treba omejiti delovni čas in popolnoma prepovedati nočno delo kakor tudi vsako drugo delo, ki očitno škoduje materinstvu ali ženskemu organizmu. Taka prepoved pa naj bi se vršila sporazumno z zdravniki in predstavniki delavskih organizacij, zlasti pa v sporazumu s samimi delavkami. V času nosečnosti naj bi imela žena priložnost, da delo izvršuje sede in ima redno zdravniški nadzor. Šest tednov pred porodom mora dobiti dopust. Če je le mogoče, se mora porod izvršiti v porodnišnici pod zdravniškim nadzorstvom. Po porodu mora slediti najmanj šest tednov dopusta, ki mora biti z zakonom zagotovljen in strogo nadzorovan, da se materi ni treba bati odpusta. Delodajalec ne sme odpustiti žene zaradi nosečnosti. Za vsakega otroka naj se družijo

⁹ *Vestnik Prosvetnih zvez*, XX, št. 2, februar 1941, str. 13–17, A. Lebar: Predavanje za ženski sestanek.

¹⁰ *Kmečka žena*, IV, št. 7, julij 1940, str. 202.

¹¹ *Kmečka žena*, IV, št. 7, julij 1940, str. 203.

¹² *Gospodinja*, IX, št. 2, februar 1940, str. 16.

ni ali materi izplača doklada. V času dojenja morajo imeti matere – delavke dovolj počitka za dojenje. Zato ima vsaka tovarna sobo za dojenje, večje pa otroške jasli. Za večje delavske otroke naj bi poskrbeli z otroškimi vrtci in zavetišči v vseh delavskih krajih.¹³

V predvojnem meščanskem časopisju je stalno navzoč strah pred novimi idejami in propadanjem družine. Večkrat lahko preberemo, da kultura in civilizacija doživljata krizo, da gre za duhovno krizo človeštva. Vse to naj bi bila posledica brezboštva, ki naj bi ga sprožil pojav svobodomiselne struje (materializem). Ta struja, ki je odvrčala človeštvo od Boga in Cerkve, pa se je, kot lahko beremo v Vestniku Prosvetnih zvez, razdelila v dve smeri: v liberalni kapitalizem in marksistični socializem. Obe smeri naj bi bili vladavina materije in vodili v diktaturo: liberalizem v diktaturo financ, kartelov in trustov, marksizem pa v diktaturo proletariata, ki je dejansko le diktatura nekaterih voditeljev nad brezpravno množico delovnega ljudstva.¹⁴

Papež Pij XII. je v okrožnici Summi Pontificatus rešitev za posameznike in vso družbo videl v vrnitvi pod zakon Kristusove ljubezni in resnice, torej v vrnitvi Boga v javno življenje. Že leta 1937 je izdal okrožnico O brezbožnem komunizmu. V časopisu Bogoljub je posredovan povzetek bistva te okrožnice. Tako naj bi komunizem napadal vse: človeško dostojanstvo, svetost družine, red in varnost v državi, predvsem pa religijo, saj bije odkriti in organiziran boj proti katoliški Cerkvi. Komunizem je, kot beremo, materializem. Zato zanika vse, kar je v človeškem življenju nematerialnega, duhovnega. Komunizem zanika zakon, ki je zakrament. Zanj je zakon zgolj svetna zadeva. Molitev in pokora naj bi bila najmočnejše orožje zoper ta »krivo-verski« nauk. Papež se v omenjeni okrožnici obrača h Katoliški akciji, od katere pričakuje posebno pomoč tudi v boju proti komunizmu. Prvi cilj Katoliške akcije je prav borba za Boga, za gospostvo Kristusa Kralja v celotnem življenju.¹⁵

Od 25. do 30. julija 1939 je v Ljubljani potekal kongres Kristusa Kralja, ki se je ukvarjal prav s temi problemi sodobne družbe. Kongres je opozoril svet na duhovno krizo, izvirajočo iz vedno večjega razkristjanjenja. Zato je potrebna verska obnova.

»Od ljudi hočemo samo lojalnost in vestno delo«

Ob prebiranju meščanskega časopisja iz obdobja italijanske okupacije je razvidna težnja italijanskega okupatorja, da prebivalstvo Ljubljanske pokrajine prepriča v »posebno poslanstvo« Italije kot zaščitnice kulture, vere,

malega človeka. Med poglavitnimi cilji italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini sta bila italijanizacija in fašizacija slovenskega naroda. Že kmalu po italijanski zasedbi Ljubljanske pokrajine so bile ustanovljene pomožne organizacije fašistične stranke (Fašistična nacionalna stranka – Partito Nazionale Fascista), med katerimi sta bili tudi dve ženski, in sicer kmečke gospodinje ter delavke in gospodinjske pomočnice. Prvo je vodila sekretarka Ariella Rea in drugo sekretarka Giordina Furlani. Kot pomožna organizacija fašistične stranke je bila ustanovljena tudi delavsko fašistična organizacija Dopolavoro (Po delu), ki je bila namenjena delavstvu. Pod vodstvom fašistične stranke naj bi spodbujala kulturno, športno in zabavno delo delavcev po opravljenem vsakdanjem delu.¹⁶

Članek v časniku Slovenec *Prva prireditev Dopolavora v Ljubljani*¹⁷ in sestavek v Jutru z naslovom *500 deklet iz desetih pokrajin je v nedeljo nastopilo na prireditvi Dopolavora na stadionu* sta poročala o istem dogodku, o prvem ženskem atletsko-telovadnem nastopu na Stadionu, ki ga je priredila Narodna ustanova Dopolavora za Julijsko krajino s sodelovanjem pokrajinskega Dopolavora iz Ljubljane. Dejansko je bila to velika športno-zabavna prireditev, pri kateri so nastopali ženski dopolavoristični oddelki iz desetih pokrajin, med njimi največ iz sosednjih, prišle pa so tudi ženske iz Vidma, Milana, Torina, Brescie, Vicenze in Benetk. Prireditve se je poleg več visokih funkcionarjev Dopolavora udeležil tudi visoki komisar Grazioli. Zbrane članice Dopolavora je nagovoril glavni tajnik Dopolavora dr. Gatti in poudaril, kako pomembne so naloge, ki jih ima v tej vojni italijanski narod. Po njegovem mnenju gre za borbo civilizacije proti barbarstvu. Italija naj bi bila tista, ki se bori proti rušilcem treh temeljev, na katere se že stoletja opira svetovna kultura: Bog, Domovina, Družina.¹⁸

Ožji otvoritveni svečanosti je sledila svečana izročitev prapora za pokrajinski Dopolavoro v Ljubljani, ki ga je prineslo na stadion posebno odposlanstvo iz pokrajine Aquila, okrog 20 žena v narodnih nošah. Prapor je imel na prvi strani državne barve, na drugi strani pa ljubljanske mestne barve in mestni grb in je imel napis »Dopolavoro v Ljubljani«. Sledil je športni spored atletinj.

Konec avgusta leta 1941 je bila v Ljubljani ustanovljena fašistična organizacija Ženski fašij (Fascio femminile). V njenem okviru sta bila ustanovljena dva odseka. Prvi je bil namenjen kmečkim gospodinjam. Njegova naloga je bila pospeševati moralno vzgojo kmetic ter skrbeti za njihovo socialno in tehnično napredovanje. Tako je odsek podpiral zdravstveno vzgojo naraščaja in pomagal kmeticam s številnim naraščajem. Poudarjal je prednost kmečkega življenja in hkrati opozarjal na škodljiv pojav preseljevanja v mesto. Pospeševal je strokovno vzgojo kmetic. Določeno

¹³ Gospodinja, IX, št. 2, februar 1940, str. 16.

¹⁴ Vestnik Prosvetnih zvez, XVIII, št. 12, december 1939, str. 121.

¹⁵ Bogoljub, XXXVIII, februar 1940, str. 36–39.

¹⁶ Ferenc, Fašisti brez krinke, str. 64.

¹⁷ Slovenec, 7. 10. 1941, št. 235, str. 3.

¹⁸ Jutro, 7. 10. 1941, št. 235, str. 6.

je bilo, da se v vsaki kmečki občini ustanovi občinski odsek, v katerega so se lahko vpisali kmetice, najemnice in posli, ki so bivali v občinah in pripadali družinam kmečkih posestnikov, najemnikov in kmetijskih delavcev. Najnižja starost za prostovoljni vpis je bila 21 let. Poročene žene so se lahko vpisale, tudi preden so dosegle to starost. Za sprejem pa niso mogle zaprositi žene judovskega porekla.

Drugi odsek je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu. Njegove naloge so bile pospeševati moralno vzgojo delavk z namenom, da skupno z upoštevanimi sindikalnimi organizacijami izboljšuje strokovne in domače zmožnosti. Odsek je s posredovanjem pri pristojnih uradih olajševal namestitve delavk, vpisanih v odseku, nudil je pomoč in pomagal pri namestitvi gospodinjskih pomočnic. Tudi tu je bila določena kot najnižja starost za vpis v odsek 21 let.

Oba odseka sta imela vsak svoj prapor, članice so dobile posebne članske izkaznice, posebne trikotne rute, ki so jih nosile na zborih, in kovinski znak, ki naj bi ga nosile na običajni obleki. Po podatkih iz časopisa *Slovenec* se je v vsej Ljubljanski pokrajini do začetka leta 1942 vpisalo v odsek za kmetice 1900 članic.¹⁹

Ženski fašij v Ljubljani je bil zelo dejaven na socialnem področju. Tako je moralno in gmotno podpiral najrevnejše žene in matere. Na praznik matere in otroka 24. decembra 1942 je razdelil 264 denarnih nagrad, 13-letni siroti, ki je ostala brez sorodnikov, pa je zagotovil vzgojo v primernem zavodu. Večkrat je posredoval na prošnjo žena, ki so težko čakale vrnitve svojih mož iz vojnega ujetništva. Pomagal je delavskim družinam, ki so ostale brez strehe, in družinam, ki brez lastne krivde niso mogle plačati najemnine. Članice so na praznik sv. Treh kraljev razdelile malim bolnikom in bolnicam v splošni bolnišnici približno 200 igrač: avtomobilov, vozičkov in punčk. Ženski fašij pa je obdaroval tudi otroke v bežigranskem zavetišču, kjer je razdelil igrače in obleko.

Kako je italijanski okupator vplival na preproste slovenske delavke, nam nazorno kaže članek z naslovom *Nagrade delavkam – materam*. Konec novembra 1941 je v domu fašistične organizacije Ženski fašij v Erjavčevi ulici v Ljubljani potekala slovesnost, na kateri je bilo obdarovanih 43 revnih delavk – mater iz raznih tovarn v Ljubljani in bližnji okolici. Delavke so obdarovale članice Ženskega fašija. Njegova voditeljica gospa Ida De Vecchi je v govoru poudarila, da je, potem ko je Duce vzel vodstvo italijanskega naroda v svoje roke, bilo poveljčano tudi delo žene ter je žena v fašistični Italiji zavzela tisto važno mesto, ki ji pripada.²⁰

Omenjena slovesnost je bila ena od številnih proslav fašistične stranke, s katerimi je ta želela poveljčevati zvestobo do dela. Duce je bil tisti, po čigar navodilih je stranka delovala. Delo naj bi bilo tudi trdna vez med slovenski-

mi in italijanskimi delavkami, med Ljubljansko in ostalimi državnimi pokrajinami. Voditeljica Ženskega fašija De Vecchi je svoj govor zaključila z naslednjimi besedami: »Najboljšim in najvrednejšim je Duce določil nagrade, ki se bodo danes v tej hiši prvič razdelile. To so nagrade za zvesto in utrudljivo delo. Danes bo razdeljenih 43 nagrad in poslej se bodo delile vsako leto. Ko se boste vračale na svoje domove in v svoje tovarne, povejte svojcem, tovarišicam in tovarišem, da ste bile med fašističnimi ženami, ki čutijo z vami in ki vam hočejo samo dobro.«²¹

Sledil je govor podtajnika Narodne fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino Giorgia Gattia, ki je poudarjal velike koristi, ki jih ima Ljubljanska pokrajina od svojega sedanjega položaja. Italijo vidi kot »zaščitnico slovenskega naroda«, saj naj bi bila Italija tu kot zastopnica civilizacije. Poudaril je, da želi biti fašizem vedno blizu delovnemu ljudstvu, mu želi pomagati ter od njega ne zahteva nič drugega kot lojalnost in zaupnost. Tako se, po njegovem mnenju, fašizem ne bori proti boljševizmu iz koristiljublja, temveč iz načelnih ozirrov. Boril naj bi se za to, da reši pred to nevarnostjo človeštvo, delovno ljudstvo in tudi Slovence. V nadaljevanju svojega govora je slikovito risal trpljenje italijanskih mater in žena, katerih sinovi prelivajo kri po bojiščih. Slovenske matere in žene naj bi bile hvaležne Italiji, ki jih je obvarovala takšnega trpljenja. Zato je svetoval vsem delavkam, vsem slovenskim materam, da skrbno pazijo na svoje otroke, da se ne bi okužili od brezbožnega komunizma, ki, kot trdi, lahko uniči vse to, kar Slovenci danes imajo. Delavke je zato opozoril, da se je treba temu zlu zoperstaviti. Po navodilih Duceja naj bi narodna fašistična stranka povsod najtesneje sodelovala z narodom, posebno z delovnim ljudstvom. Tako je bil za 24. december predviden v vsej pokrajini dan mater in otrok. Tega dne naj bi, po besedah Gattia, stranka razdelila med siromašne slovenske matere in njihove otroke 250.000 lir, da bi lahko dostojno praznovali božične praznike. V Ljubljani naj bi tudi odprli ljudsko kuhinjo, v kateri bi vsak dan dobilo brezplačno hrano 450 revežev. Zakaj fašistična stranka vse to dela? Po zatrjevanju njene podtajnika ne dela tega zato, da bi potem od ljudi kaj zahtevala. Od ljudi hoče samo lojalnost in vestno delo.

Spomladi 1941 je bila na pobudo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino ustanovljena Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok. V njen delokrog je sodilo ustanavljanje kuhinj za siromašne noseče in siromašne doječe matere; ustanavljanje materinskih in otroških posvetovalnic; ustanavljanje razdeljevalnic mleka, moke in drugih živil za siromašne otroke, ki jih matere ne morejo dojiti; spravljanje nepriznanih nezakonskih novorojenčkov v sirotišnice ali v sprejemališča. Zveza je skrbela tudi za nadzorovanje obstoječih zasebnih in javnih ustanov za pomoč materam in otrokom.²²

¹⁹ *Slovenec*, 10. I. 1942, št. 7, str. 3.

²⁰ *Slovenec*, 29. II. 1941, št. 280, str. 3.

²¹ *Jutro*, 29. II. 1941, št. 280, str. 3.

²² *Jutro*, 13. II. 1942, št. 261, str. 2.

Okupator je na Slovenskem našel pomembno oporo v ljubljanskem meščanskem tisku. Osrednji dnevniki in drugi manjši listi so vso okupacijo poveljevali okupatorja in zagovarjali mirno sožitje z njim. Osrednji meščanski časopisi so na svojih straneh napadali narodnoosvobodilni boj, hvalili italijanski fašizem in kasneje nemški boj proti boljševizmu in židovstvu, propagirali fašistične pomožne organizacije. Če bi verjeli časopisju iz aprila 1941, je bilo vse mirno, življenje je steklo po ustaljenih tirih. Z dejstvom, da so Slovenci v tem mesecu izgubili svojo državo in da so jo okupatorji razkosali, je časopis opravil mimogrede in zelo na kratko – ukinil je rubrike iz Celja in Maribora, kakor da teh krajev in ljudi ni več.

Poleg poročanja o ženskih delih v fašističnih organizacijah je moč v osrednjem meščanskem časopisju iz obdobja italijanske okupacije zaslediti tudi vsakdanje »ženske članke«. Da se tudi v vojnem času posveča skrb telesni kulturi ženske, nam pričajo trije članki: *O posebnostih in nalogah ženskega športa*,²³ *Tudi ženska naj goji šport*²⁴ in *Gospodinja in šport*.²⁵

Ženski šport je bil pri nas, po mnenju piscev teh člankov, še vedno v povojih, saj se še niso našli ljudje, ki bi se lotili vprašanja »ženska in šport« s potrebno ljubeznijo in zadostnim strokovnim znanjem. Veliko deklet je bilo, ki so kazale veselje do športa. Potrebno bi jih bilo le organizirati.

Druga dva sestavka poudarjata pomen telesne kulture, saj sta od zdravja posameznika odvisna volja za delo in veselje do življenja, kar je zlasti pomembno v vojnem času. Ker so bile ženske močno zaposlene z drugim delom, jim običajno ni ostalo časa, da bi se lahko posvečale tudi odmoru in telesnim vajam. Tako naj bi se postopoma pojavljale pri njih telesne in duševne težave. Zdravilo proti takim pojavom naj bi bilo nekaj športa. To velja tako za mlajše kot starejše gospodinjice.

O pomembnosti družine je v časniku Slovenec večkrat pisal Narte Velikonja. Omeniti velja sestavka »Organizacija družin«²⁶ in »Za družino in mladino«.²⁷ Velikonja je opozoril, da pojmovanje družine še ni proniklo v našo družbo tako, kot bi moralo, in da ljudje še vedno ne razumejo, kaj pomeni zdravo pojmovanje družine za družbo. Spodbujal je k večjemu številu otrok v družini. Tako se v prvem članku sprašuje: »Ali ni danes te ali one matere sram, če ima več kakor dva otroke, ker misli, da moda ne dopusti, da jih ima več?« Zato pravi: »Moram se zavzeti za čast mater z velikim številom otrok, moram se zavzeti za čast nosečih mater.«²⁸ Prav tako obsoja možnost ločitve zakoncev.

Medtem ko se Velikonja sprašuje, ali ni mater sram zaradi večjega števila otrok, pa v članku z naslovom *Veliko*

*žrtvovanje mater*²⁹ zasledimo misel, da v posameznih državah častijo matere, ki rodijo častno število otrok, in bodoče matere. Tako je že v letu 1939 časopis Jutro izvedel akcijo, ki je zbudila med slovensko javnostjo splošno priznanje. Celi vrsti mater najštevilnejših slovenskih družin so bile razdeljene nagrade. Prvo nagrado v znesku 1500 din je prejela Marija Verbančičeva iz Radomersčaka pri Ljutomeru, ki je rodila kar 19 otrok, od katerih jih je takrat živelo še 16. Zanimiv je podatek, da je najvišje število porodov lahko izkazala mati Franciška Rampakova iz Strmca pri Velenju: 22 rojenih, 13 živih. Italija naj bi bila, kar se tiče nege otrok in skrbi za zdravje, na prvem mestu na svetu. Italijanski okupator je v ljubljanski pokrajini nagrajeval matere z večjim številom otrok.

Od leta 1923 je v Ljubljani delovala Bolnica za ženske bolezni, ki je služila predvsem meščankam. Pomisliti pa moramo, da bi prav matere s podeželja najbolj potrebovale pomoč ob rojstvu otrok, ker so bile v glavnem prepuščene podeželskim babicam in ker so živele v slabih zdravstvenih razmerah. Kakšne so bile razmere v omenjeni bolnici leta 1941, nam posreduje sestavek v časniku Slovenski narod z naslovom *Lani 1694 porodov v ženski bolnici*. V ženski bolnici je bil v letu 1941 manjši sprejem, ker ni bilo več dotoka iz mnogih pokrajin bivše banovine. Tako so leta 1940 sprejeli 2153 porodnic, v letu 1941 pa 1782, torej 20 % manj. Zaradi tega se je sorazmerno za 19 % zmanjšalo število porodov. V tem letu je umrlo 61 novorojenčkov. Umrljivost mater je bila nizka. Tako je umrlo v bolnišnici pri porodih 5 mater. Po trditvah pisca omenjenega sestavka vojna ni vplivala na porode. Govorilo se je sicer, da so mnoge matere prezgodaj rodile, ker so se prestrašile, ko je aprila izbruhnila vojna. Nekateri so tudi trdili, da se poslej rode otroci, ki niso dovolj težki. Te govorice naj bi bile neutemeljene. Medtem ko je bila umrljivost mater zaradi samih porodov sorazmerno nizka, je bila tem višja zaradi splavov. Tako je v letu 1941 umrlo zaradi splavov 10 bolnic. Rak pa je zahteval 6 žrtev. V obravnavanem letu je bilo sprejetih v bolnišnico 60 žensk, ki so zbolele za to zahrbtno boleznijo. Dovolj zgodaj se jih je prišlo zdraviti samo 31.³⁰

V Ljubljani je deloval tudi Dom za matere in dojenčke. V letu 1941 je bilo sprejetih 147 revnih, socialne zaščite potrebnih dojenčkov, in sicer 43 z materami in 104 brez mater. Načelno so sprejeli le revne nezaščitene matere z otroki po porodu. Nudili so jim popolno oskrbo na državne stroške, dokler se otrok ni dovolj okreplil za rejo v družini in dokler se ni opomogla mati od poroda. Pogosto matere niso vedele, kam bi se zatekle. Zato so se jih usmili ter jih obdržali v zavodu, dokler niso imele zagotovljene eksistence. Oskrba mater v zavodu je imela

²³ Slovenec, 26. 9. 1941, št. 226, str. 3.

²⁴ Jutro, 27. 10. 1941, št. 42, str. 2.

²⁵ Slovenec, 6. 4. 1941, št. 80, str. 11.

²⁶ Slovenec, 8. 6. 1941, št. 133, str. 5.

²⁷ Slovenec, 22. 6. 1941, št. 145, str. 5.

²⁸ Slovenec, 8. 6. 1941, št. 133, str. 5.

²⁹ Jutro, 27. 7. 1941, št. 175, str. 3.

³⁰ Slovenski narod, 10. 1. 1942, št. 7, str. 4.

dvojni pomen; da so znale pozneje pravilno vzgajati svoje otroke in da so posamezne matere lažje dobile službo kot pestunje. V zavodu so sprejeli tudi nedonošence takoj po porodu iz porodnišnice, saj bi bili v domači negi ti slabotni dojenčki življenjsko ogroženi. Če so jim hoteli rešiti življenje, jim je bila potrebna strokovna nega in strokovno usposobljeno osebje. Sprejemali so tudi slabotne in bolehnne dojenčke, pogosto zaradi bolezni prebavil in motenj v prehrani. Zaščite so bili seveda potrebni tudi dojenčki, ki so ostali brez matere in brez primerne nege. V domu so jih oskrbovali tako dolgo, da so se dovolj okrepili za zunanjo nego. Nato so jih poslali v rejo.

Zavod je prejemal mnogo preveč prošenj, da bi lahko ugodili vsem. Tako so v letu 1941 oskrbovali na dan po 20 do 24 otrok. Zaposlenih je bilo po 5 oskrbovank. Zavod se je moral spopadati tudi z denarnimi težavami. Razumljivo je, da so tudi v tem zdravstvenem zavodu umirali dojenčki, saj vsem ni bilo mogoče rešiti življenja. Toda umrljivost je bila nizka. Tako je v letu 1941 znašala umrljivost dojenčkov, sprejetih iz socialnih razlogov 1,9 %, med dojenčki, sprejetimi po zdravstvenih indikacijah, pa 11 %.

Dom za matere in dojenčke je imel tudi posebno kuhinjo za dojenčke. V njej so pripravljali hrano po sodobnih načelih. Otroke so oskrbovali po t. i. Pirquetovi prehranjevalni metodi, ki je takrat veljala za sodobno. Kuhinja je bila opremljena z modernimi pripomočki za ravnanje z mlekom ter je imela v ta namen hladilnico in stelizator. Hrano je pripravljala diplomirana zaščitna sestra po zdravniških receptih, in sicer posebej za posamezne otroke glede na njihovo zdravstveno stanje. Preskrbovanje živeža v takratnem času ni bilo tako lahko vprašanje, saj so morali nakupovati predvsem izvrstno mleko in mlečne izdelke, precej pa tudi specerijskega blaga npr. sladkor, riž, zdrob, ovsene kosmiče, žitno kavo, sadje, zelenjavo. Upoštevati je bilo treba, da za bolehnne oskrbovalce niso bili primerni nadomestki. Dom je imel še poseben oddelek za pouk o materinstvu. Prirejali so tečaje o negi dojenčkov, saj je od tega, ali znajo matere pravilno ravnati z dojenčki ali ne, odvisno mnogo človeških življenj. Tečaji so obsegali teoretični in praktični del. V letu 1941 se je tečajev udeležilo 221 tečajnic v starosti od 16. do 45. leta. Tudi v tem primeru so bila problem finančna sredstva, saj bi bilo potrebno obnoviti in dokupiti učne potrebščine, ker so se stare že preveč obrabile, da bi lahko še primerno služile. Poleg tega bi potrebovali več sredstev, da bi lahko prirejali tudi potujoče tečaje.³¹ Zlasti so bili tovrstni tečaji potrebni na podeželju, kjer je bila še vedno visoka umrljivost otrok.

V Ljubljani je delovala Šola za zaščitne sestre, ki je sodelovala med posebne strokovne učne zavode, ki so poslovali po zakonu o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi. Več o tej šoli lahko preberemo v članku z naslovom »V šoli za zaščitne sestre.«³²

Šola, ki je imela svoje prostore v Tönniesovi hiši v Knafljevi ulici (današnja Dvoržakova ulica), je bila triletna. Zaščitna sestra je bila nekaj več kakor le bolniška strežnica, saj je bila usposobljena tudi za socialno zdravstveno delo, ki je sodilo v delokrog socialno zdravstvenih zavodov, npr. protituberkuloznih dispanzerjev, zdravstvenih domov, oddelka za zaščito učencev, Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok itd. Omenjena šola je bila enaka srednji šoli z opravljenim zrelostnim izpitom glede kvalifikacije za uradniški položaj v socialno zdravstveni službi.

Učenke so sprejeli na podlagi prošenj. Da je bila prošnja pozitivno rešena, je morala prosilka izpolnjevati naslednje pogoje: morala je imeti najmanj nižjo srednjo ali meščansko šolo, morala je biti popolnoma duševno in telesno zdrava itd. Oskrbnina je bila sorazmerno nizka, posamezne revne gojenke, ki niso mogle plačevati oskrbnine, pa so uživale tudi podporo Visokega komesariata za Ljubljansko pokrajino. Opozoriti je treba, da ta šola ni bila pripravljalnica za zakon, kakor so bile nekatere gospodinjske šole, toda usposobljenost, ki jo je gojenka pridobila v tej šoli, ji je lahko zelo koristila v zakonu. Namreč vsaka mati bi morala znati pravilno negovati dojenčka, streči bolniku in imeti vsaj splošno higiensko izobrazbo. Dekleta, ki so želela postati zaščitne sestre, so se morala zavedati, da ta poklic ni lahek ter da zahteva celega človeka, mnogo samozatajevanja in res prave ljubezni do bližnjega. Zaščitna sestra je morala biti dobrega telesnega zdravja, da je lahko prenašala telesne napore, in morala je biti odporna proti nalezljivim boleznim.

Imeti je morala smisel za socialno delo in morala je znati ravnati s preprostimi ljudmi.

Pouk v šoli je obsegal teoretični in praktični del. Dopoldne so morale gojenke hospitirati v raznih zdravstvenih zavodih, v bolnici, v raznih socialno zdravstvenih zavodih, popoldne pa so prisostvovala predavanjem. Predavale so tri zaščitne sestre in po večini zdravniki. V prvem letniku so dobile gojenke osnovno izobrazbo za bodoči poklic (med učnimi predmeti so tudi naslednji: biologija, anatomija in fiziologija, fizika, kemija, etika, zgodovina sestrstva) in v internatu so si pridobivale tudi praktično znanje iz gospodinjstva. V drugem letniku so bila predavanja o higieni, o kožnih in spolnih boleznih ter o živčnih in duševnih boleznih. V tretjem letniku pa so bila predavanja o epidemiologiji in profilaksi, psihologiji in pedagogiki, sociologiji in splošni zakonodaji, socialni in zdravstveni zakonodaji itd.

V letu 1942 je bilo v Zavodu 34 gojenk, po 17 v vsakem letniku. Šola je zapustilo približno 15 absolventk na leto.

Zavedati se je treba, da se vse zaščitne sestre niso posvetile temu poklicu oziroma da so se nekatere pozneje poročile ter zapustile to zaposlitev. Zaščitne sestre so lah-

³¹ Slovenski narod, 12. 3. 1942, št. 59, str. 4.

³² Slovenski narod, 23. 3. 1942, št. 67, str. 4.

ko našle zaposlitev tudi v drugih pokrajinah, ne samo v Ljubljanski. Ljubljanska šola je dala do leta 1942 že 180 zaščitnih sester. Okrog 60 absolvantk je bilo zaposlenih v Ljubljanski pokrajini.

V meščanskem časopisju iz obdobja italijanske okupacije je moč zaslediti vrsto praktičnih nasvetov za žene. Tako je v časniku Domoljub obstajala posebna priloga Ženski svet, ki je seznanjala žene z modo, s kuharskimi recepti za krizne čase in z drugimi praktičnimi nasveti. Zanimivi so npr. naslednji nasveti: »Rjavi madeži od cigaret na krožnikih izginejo, če jih odrgneš z mokrim zamaškom, ki si ga potresla s soljo; posodo iz aluminija, ki je postala temna, osnažiš, če jo kuhaš približno eno uro v vodi, v kateri si kuhala ostanke jabolk ali drugega sadja; porcelanasta posoda v pečici ne počí, če v pečico potreseš nekoliko soli, predno postaviš vanjo posodo. Sol odvzame preveliko vročino; podplati bodo dalj časa trajali, če jih pred uporabo namočiš v lanenem olju.«³³

Več prispevkov je tudi v vojnem času pisalo o praktičnih nasvetih za ženo. Včasih je zadostovalo, da je bila žena lepa, prikupna, dobra gospodinja in dobra mati. Za javno življenje, socialna vprašanja in podobne stvari se sploh ni zanimala, zato je bil njen duhovni svet nekako ločen od moškega; vsak izmed njih se je zanimal za druge stvari. Tedanja doba pa bo pritegnila ženo prav na vsa področja. Zato naj mož ne bi videl v ženi le matere svojih otrok in gospodinje, temveč naj bi iskal v njej tovarišico, prijateljico in pomočnico. Prav zato naj bi bilo za soglasje v zakonu zelo pomembno, da se žena zanima za vse, kar zanima njenega moža. Tovarištvo med možem in ženo napravi tovariške tudi odnose otrok do staršev. Zato naj bi bila prva naloga žene, da si pridobi možovo prijateljstvo.

Do sedaj predstavljeni članki verjetno vzbujajo občutek, kot da je potekalo življenje v Ljubljanski pokrajini povsem mirno, kot da je bila Ljubljana tista oaza, v kateri se vojna ni občutila. To je le navidezno. Meščansko časopisje je vodilo intenziven boj proti »brezbožnemu komunizmu«. Komunistično pa je bilo zanj vse, kar je drugačno. Ženo je neoprestano opozarjalo na nevarnost »krivih naukov«.

Tudi ženski list Vigred, ki je sicer deloval na svoje bralke zelo pomirjujoče, češ da se kljub vojni ne bo nič spremenilo, in jim je dajal vrsto praktičnih nasvetov za dom, se je priključil opozorilom o nevarnosti komunizma za slovensko ženo.

Konec aprila 1942 je Domoljub poročal, da so komunisti začeli moriti tudi na deželi, predvsem na Notranjskem in Dolenjskem. Njihove žrtve naj bi bile tudi žene in matere. Med njimi so bile tudi podeželske učiteljice. Učiteljica Ivanka Novak je umrla skupaj z otrokom, ki ga je nosila pod srcem, zapustila pa je pretresljivo *Pismo nerojenemu otroku*, ki priča o nesmiselnosti medsebojnega obračunavanja na Slovenskem med drugo svetovno vojno, katerega žrtve so na obeh straneh bile tudi ženske:

»Še nekaj ur in konec bo mojega življenja. O Bog, o Ti žalostna Mati, Mati moja. Ti veš, da umiram nedolžna, kakor je umiral nedolžen Tvoj Sin. Marija, še bolj nedolžna, kakor je umiral nedolžen Tvoj Sin. Marija, še bolj nedolžen bo umiral z menoj moj otrok, ki ga še nisem videla.

O le mirno spi moj otrok, saj si tako blizu mojega srca, ki te tako ljubi – vendar, čeprav te ljubi, te iz objema smrti, ki tudi tebe čaka, iztrgati ne more.

Vem, težka bo moja poslednja ura, toda vse bolečine bo hladila misel, da te bom zagledala čez nekaj trenutkov in vso večnost bova skupaj, nihče naju več ločiti ne more.

Ko sem te prvič začutila, sem še sanjala, kako te bom prvič ponesla v božjo bližino, da te oblije krstna voda; oblila te bo kmalu moja kri, z ljubečo krvjo lastne matere boš krščen.

Ura v stolpu že naznanja jutro, ki naju bo peljalo na poslednjo pot. Saj ne bom sama, z menoj boš ti, o moj otrok, in Marija, kakor takrat s Sinom na Kalvariji. Šla bo z nama.«³⁴

»Katera žena bo Slovencem vzgojila nov rod?«

Poglavje se začne s citatom iz časnika Slovenec, ki se glasi: »Katera žena bo Slovencem vzgojila nov rod: slovenska mati z otrokom v naročju ali »komunistična možaklja« s puško v roki?»³⁵

Na eni strani je, po mnenju katoliškega tabora, ideal slovenske žene nežna, dobra, usmiljena polna mati z otrokom v naročju in na drugi strani žena, ki je izdala svojo ženskost in postala groba »komunistična možaklja« s puško v roki. Gre za zmotno in enostransko črno-belo gledanje, ki je bila vseskozi navzoča.

Meščansko časopisje na Slovenskem v obdobju druge svetovne vojne loči dva tipa ženske: Na eni strani je, po mnenju meščanskega tabora, ideal slovenske žene, to je miline in ljubezni polna krščanska žena in dekle, ki neprestano izžareva veselje, pozitivnost in razveseljuje svojo okolico. Razpoloženje ostalih družinskih članov je odvisno od nje. Slabe volje krščanska žena ne pozna. Na drugi strani pa je žena, ki je »izdala svojo ženskost« in postala groba »komunistična možaklja« s puško v roki in bombami okoli pasu. Prikazana je kot vlačuga, ki naj bi jo v gozd pognala le želja po vsakršni svobodi. Meščansko časopisje raje kot izraz partizani uporablja izraz komunistične tolpe. Kakšna pa naj bi bila vloga ženske v teh »tolpah«? Prikazane so kot najbolj fanatične in najbolj zagrizene komunistke, ki so nagnjene k nepoštenemu življenju. Nihče naj ne bi bolj mučil jetnikov kakor ženske. Nobenega usmiljenja naj ne bi poznale.

Kaj vleče ženske k partizanom? se glasi naslov enega izmed člankov. Razlogi naj bi bili sledeči: če so lepe in

³³ Domoljub, 4. 2. 1942, št. 6, str. 12.

³⁴ Maček, Umor dveh dolenjskih učiteljic, str. 31.

³⁵ Slovenec, 4. 6. 1944, št. 127, str. 3.

mlade, jih izrabijo njihovi ljubimci ali pa gredo same za njimi, bolj redko gredo poročene žene za možmi. Tako prve kot druge naj bi računale na svobodno življenje pri partizanih. Poročene žene naj bi ušle svojim možem in družinam ter si zopet zaželele svobode. Tudi starejše ženske naj bi šle v gozd iz istih razlogov.³⁶

Kot lahko beremo v meščanskem časopisju po italijanski okupaciji, naj bi bile mnoge ženske pred 8. septembrom 1943 znane kot ljubice italijanskih častnikov in vlačuge navadnih vojakov. Ker tovrstnim ženskam ni bilo obstanka v domačih vaseh in v mestu, so se umaknile h komunistom, ker naj bi bile prepričane, da tam nihče ne bo vedel za njihovo prejšnje življenje. Komunistom pa naj bi bile te ženske dobrodošle. Največkrat naj bi jih uporabljali za kurirke, prenašalke orožja, za straženje jetnikov in za mučenje. Glavna služba komunistk pa naj bi bilo ovaduštvo. Tako so imele pri sestavljanju spiskov na smrt obsojenih ženske glavno vlogo. Glavni razlog za takšno »razvrednotenje« ženske naj bi bila splošna duhovna kriza, laizacija življenja, ki naj bi jo sprožil pojav novih »pogubnih« idej, v prvi vrsti »brezbožnega komunizma«.

Takšne razlage lahko zasledimo že v obdobju pred drugo svetovno vojno. Žena je prikazana kot tista, ki lahko ponovno pripelje ljudi v okrilje Cerkve. Tako je papež Pij XII. že konec tridesetih let pozival katoliško ženo, naj se udeleži apostolskega dela za ohranitev in razširjanje krščanskih načel. Apostolat katoliške žene naj bi bilo najbolj učinkovito orožje, s katerim bi krščanstvo premagalo »krive nauke«.

V obdobju 2. svetovne vojne je postajal strah pred »brezbožnim komunizmom« še močnejši. Da bi »preprečili komunistični možakli« vzgojiti nov slovenski rod, so slovenske žene in dekleta neprestano opozarjali na nevarnost komunizma, ki so ga enostransko enačili z osvobodilnim bojem.

Meščanski tabor je ločil v odnosu do komunistov in komunizma tri kategorije slovenskih žena. V prvo skupino sodi nekaj pokvarjenih in izgubljenih žensk, ki so šle med komuniste in se brez sramu in strahu udeležujejo njihovih zločinov. Take ženske naj bi bile sramota za slovenski narod. V drugo skupino uvrščajo žene, ki jim sicer ne moremo odrekati čuta za poštenje, ki pa vendar simpatizirajo s komunisti ali pa so se jim pridružile. K njim naj bi jih gnalo srce, vendar ne pokvarjeno, pač pa naivno. Ta zabloda naj bi bila posledica liberalizma. Iz liberalizma naj bi pot vodila v komunizem. Toda žene naj ne bi vodila logika. So pa logični sinovi, bratje, možje. Njih naj bi liberalizem zapeljal v komunizem, žene pa naj bi gnalo za njimi srce. V tretji skupini so katoliške žene, ki imajo tudi čuteče srce za vse trpljenje, toda njihovo srce ljubi Boga, Cerkev in svetega očeta. Te žene za komuniste molijo, kakor molijo za vse Božje sovražnike, toda njihova dejanja obsojajo in žele zmago tistim, ki se bore proti njim. Tiste

katoliške žene, ki branijo komuniste, pa opredeljujejo kot žene, katerih duševnost naj bi bila bolešno razpoložena.

V obdobju nemške okupacije je medsebojno sovraštvo na Slovenskem doseglo vrhunec. Meščansko časopisje tega obdobja je prepolno sestavkov, ki enačijo osvobodilni boj s komunizmom in opozarjajo na njegove škodljive posledice za slovenski narod. Kaže se tragična podoba Slovencev. Majhen narod, razdeljen na dva tabora, med katerima je neizmerno sovraštvo.

To je bil čas, ko so se neprestano vrstile protikomunistične manifestacije in protikomunistična predavanja. Meščansko časopisje je opozarjalo ženstvo, naj ostane zvesto krščanskim vrednotam. Vse tiste žene in dekleta, ki so se pridružile partizanom, so zasmehovali in poniževali. Osrednja osebnost protikomunističnih manifestacij je bil prezident general Leon Rupnik, ki je slovenske žene in dekleta pozival, naj bodo oblikovalke novega rodu, ki bo prost vseh tistih »slabih lastnosti, s katerimi naj bi minulo, po Židih pokvarjeno stoletje zastupilo tudi slovenski narod.« Njihova »vzvišena« naloga naj bi bila tudi ta, da s svojo milino, dobroto in ljubeznijo vrnejo slovenskemu narodu vse »zapeljane«. Da pa bi to nalogo lahko uspešno opravile, bi morale po Rupnikovem mnenju stremeti h kraljestvu slovenske žene, kakor jo predstavlja najsvetlejši lik slovenske matere, ki jo je opeval Ivan Cankar. Žene in dekleta je opozarjal, da sta njihovo glavno področje dom in družina. Tu naj bi ustvarile – ne glede na bogastvo – kraljestvo ljubezni, poštenja, veselja in miru. Družina je osnovna celica, in če bo zdrava in krepka osnovna celica, bo zdrav in krepak celoten narod. Ko bo, po njegovem mnenju, ustvarjen takšen nov svet, bo tudi slovenska žena – mati zasedla svoje zasluženno mesto v narodni skupnosti. V taki situaciji tudi ne bo več mesta za tekmovanje z možem, s čimer so Judje vse liberalno stoletje razkrajali družino. Enega izmed govorov je Rupnik sklenil z mislijo: »Manj profesorice in več mater.«³⁷

Sredi novembra 1943 je v Ljubljani potekalo veliko protikomunistično zborovanje, ki naj bi dokazalo, da je Ljubljana odločno proti komunizmu. Kot poroča časnik Slovenec, je Ljubljana poštena in ni komunistična. Komunističen naj bi bil le del njenega izobraženstva in majhen del prebivalstva. Zborovalcem je spregovorila tudi zastopnica slovenskih mater Kristina Prijatelj, ki je obsodila komunizem v imenu trpečih slovenskih mater in deklet. Partizanke in sodelavke narodnoosvobodilnega gibanja je poimenovala kot »dame in gospodične, ki so se v udobnih stanovanjih navduševale za raj v znamenju srpa in kladiva«. Svetovala jim je, naj »gredo s srpom v roki na njive, da v pekočem soncu vsaj okusijo enakost.«³⁸

Konec februarja 1944 je potekala v dvorani Delavske zbornice v Ljubljani velika protikomunistična manifestacija slovenskega delavstva, na kateri je v imenu slovenskih delavk spregovorila pletiljska delavka Marija Pikec. Na-

³⁶ Slovenec, 21. 11. 1943, št. 267, str. 2.

³⁷ Družinski tednik, 5. 10. 1944, št. 40, str. 1.

³⁸ Slovenec, 16. 11. 1943, št. 260, str. 2.

rodno zavedne žene, ki jih enačijo s komunistkami, je imenovala »narodne dame«. Po njenem mnenju so to dekleta, ki jim je ideal lenobno brezdelje, romantika, pohajkovanje in vlačugarstvo po gozdnih predelih in podzemnih jamah ter skupna ležišča pod šotorskimi krili politkomisarjev. Kot pravi, so komunisti dali tem ženam hlače, puško in nož. Ženske naj bi napravili sebi enakovredne po zločinskih delih, ropih, požigih in umorih. Komunizem naj bi na ta način povsem razvrednotil slovensko ženo. Da bi rešili slovensko ženo, zlasti slovensko delavko, je potrebno, kot pravi, sprejeti boj s komunizmom. Potrebno je počistiti šole, urade, časopise, kina, gledališča, bare, skratka vse, kar naj bi žalilo žensko čast.³⁹

Konec februarja 1944 je potekalo v Ljubljani tudi protikomunistično zborovanje slovenskih višješolk. Slavnostni govornik Nikolaj Jeločnik je poudaril, da vzor slovenske dijakinje ni komunistka v hlačah z okrvavljenimi rokami, z revolverjem in bombami za pasom, pač pa mora biti vzor slovenska profesorica, zdravnica, učiteljica, predvsem pa zdrava in v načelih utrjena slovenska mati. Žena naj bi bila tista, ki bi s svojo dobroto in plemenitostjo jemala ostrino moški nasilnosti. Če pa se žena sama vda zločinskim nagonom, naj bi bila še hujša kot moški. Krivdo za to, da je ženska pahnjena s svojega prestola ljubezni, plemenitosti in dobrote v brezno zločina, naj bi nosil komunizem.⁴⁰

V reviji Slovensko domobranstvo je bil objavljen zanimiv članek z naslovom *Beseda našemu ženstvu*, ki ga je napisal Mirko Šušteršič. Gre za razpravo o vlogi in nalogah slovenske žene v boju proti komunizmu, ki naj bi ji vzel njeno poslanstvo, to je biti žena in mati. Žena naj bi postala samo še tovarišica, ki jo rabi tovariš v zabavo, mati pa tovarna za proizvodnjo človeka, gradbenega materiala za komunistično družbo. Avtor kara tiste »kulturne delavke« in »izobraženke«, ki so, po njegovem mnenju, vedno vedele toliko povedati o ženskem vprašanju in o pravicah moderne žene. V vojnem času, ko naj bi se krojila usoda evropske žene, pa so utihnile. Kot pravi: »Mirno se pustijo te »dame« krmiti s komunistično propagando, slepo se pustijo od nje voditi v lastno propast kot ovce v zakol. Premisljijo naj in naj vprašajo svojo vest, ali res nimajo nobene odgovornosti pred zgodovino in pred narodom, če jih že nič sram ni, da so neuke kmečke žene in dekleta modrejše in poštenejše od njih.«⁴¹

Odnos domobranske strani do tistih žensk, ki so odšle v partizane, nam kaže pesem Vinka Žitnika z naslovom *Ljubljanska tolovajka tarna*.⁴²

Ljubljanska tolovajka tarna

*Doma obleke sem svilene
nosila, tanke kakor pene,
imela kodrce sem trajne;
ljubila sem sestanke tajne,
kovala sem načrte bajne
za novi red in za svobodo,
ko vsi enaki z mano bodo:
imela pernice, kožuhe
parketne sobe, slastne juhe,
šampanjca in prigrizke čajne.*

*Da bi čimprej te dni sijajne
priklicala v Ljubljano belo
in ven »v zarukano« deželo
trosila lističe sem rdeče
ponoči od junaštva, sreče
kar pokala, ker ni postave
oko našlo storilke prave
in prazne so ostale ječe.*

*Ko bratska kri je v rekah tekla
in padale vse prek so žrtve,
pri vsaki sem strupeno rekla:
»O le naj padajo! Nasprotje
so naše ter nam le v napotje,
zmečimo jih čimprej med mrtve!«*

*September me je vrgel v hribe
in pljunil v sanje o svobodi;
ti dnevi so kot božje šibe:
vsi požigi, ropi, klanje,
in beg in beda vsepovsod!*

*Oh satanske, peklenke mreže,
gorje mu, kdor zajadra vanje!
Le krogla v glavo jih razveže!*

*Oh, ljubljena Ljubljana bela,
udarjena s slepoto, rdeča,
zakaj, zakaj sem ti verjela?*

*Oh, kje si zdaj, mladost kipeča,
kje moja čast, ponos in sreča?
Zaman je jok papana, mame –
ne, ni je več rešitve zame!*

³⁹ Slovenec, 22. 2. 1944, št. 42, str. 2.

⁴⁰ Slovenec, 27. 2. 1944, št. 42, str. 2.

⁴¹ Slovensko domobranstvo, 28. 2. 1945, leto 1, št. 14.

⁴² Slovensko domobranstvo, 12. 10. 1944, leto 1, št. 6, str. 101.

Arhivski viri

AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1902 – Zbirka tiskov, nasprotnikov NOB in tiskov politične sredine, f. 4 in 24

Muzej novejšje zgodovine

Letaka: Matere, žene in otroci domobrancev; Slovenke

Časopisi

Bogoljub (1939–1944)

Domoljub (1939–1944)

Gospodinja – Glasilo zveze gospodinj (1939–1942)

Jutro (1939–1945)

Kmečka žena (1939–1941)

Slovenec (1939–1945)

Slovenski narod (1939–1943)

Slovensko domobranstvo (1944–1945)

Vestnik Prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru (1939–1943)

Vigred – Ženski list (1939–1943)

Literatura

Dobaja, Dunja: Podoba ženske skozi meščansko časopisje med drugo svetovno vojno – diplomska naloga, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino, Ljubljana, 1999.

Ferenc, Tone: Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941–1942.

Maribor: Založba Obzorja, 1987.

Štular Sotošek, Karmen: Žensko časopisje na Slovenskem: 1897–1997: vodnik po razstavi. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1997.

Galovič, Francka: Krvavi cvet iz Rožnega dola. Ljubljana – Rakovnik: Salezijanski inspektorat, 1944 (Knjižice: časopis za duhovno prebudo in prosveto; št. 249/50).

Maček, Janko: Umor dveh dolenskih učiteljic. Zaveza, št. 3, 1996.

Maček, Janko: Umor še ene slovenske učiteljice. Zaveza, št. 4, 1996.

Mlakar, Boris: Slovensko domobranstvo: 1943–45: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje. Slovenska matica 2003.

Povzetek

Katoliško časopisje obravnava ženo kot tisto, ki naj se zaveda svojega poslanstva, ki ji ga nalaga krščanstvo, to je biti ljubeča, razumevajoča žena in mati, dobra gospodinja, s katere obraza odseva sreča in veselje. Od nje je odvisna sreča celotne družine. Da bi svoje poslanstvo uspešno uresničevala, so ji v pomoč časopisje in ženske revije, saj je lahko le dobro poučena žena dobra kuharica, perica, šivilja, vzgojiteljica.

Tako kot gospodinja na deželi, ki so imele svoje glasilo z naslovom Kmečka žena, so imele gospodinjje v mestu glasilo z naslovom Gospodinja – Glasilo Zveze Gospodinj. Zveza gospodinj si je zadala pomembno nalogo, to je zgraditi Dom gospodinj, ki naj bi bil zatočišče osamljenih žena, vdov, žena, ki nimajo lastnih dohodkov, mater z otroki, ki so se znašle v težavah.

Veliko vlogo pri poučevanju žensk, to je, kako biti dobra mati in gospodinja, je storila Slovenska krščanska ženska zveza v Ljubljani, ki je prirejala širom po Sloveniji gospodinjske tečaje, v katerih so dekleta dobila potrebno znanje o negi dojenčka, o prehrani, šivanju, kuhanju, pri-

rejala različna predavanja, organizirala strokovnoizobraževalne tečaje za služkinje, zdravstvene tečaje itd.

Osnovna celica je družina, ki jo neguje žena – mati. Njena prva služba je družinsko življenje. Pomembno vlogo pa naj bi imela tudi v laičnem apostolatu, ki naj bi ga opravljala povsod, to je doma, v službi, med prijatelji, na vlaku. Tako naj bi prispevala k ohranjanju in razširjanju katoliških načel in k preprečevanju vdiranja novih idej, kot sta, po trditvah katoliškega časopisja, komunizem in liberalizem, ki rušita družino kot osnovno celico.

V obdobju italijanske okupacije je katoliško časopisje spodbujalo žene in dekleta k vključevanju v ženske organizacije, ki so nastale na pobudo italijanskega okupatorja.

Konec avgusta 1941 je bil v Ljubljani ustanovljen Ženski fašij, v okviru katerega sta bila ustanovljena dva odseka. Prvi je bil namenjen kmečkim gospodinjam. Njegova naloga je bila pospeševati moralno vzgojo kmetic ter skrbeti za njihovo socialno in tehnično napredovanje. Pospeševal je tudi strokovno vzgojo kmetic.

Drugi odsek je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu. Njegova naloga je bila pospeševati moralno vzgojo delavk, izboljševati njihove strokovne in domače zmožnosti.

Ženski fašij v Ljubljani je bil zelo dejaven na socialnem področju. Tako je moralno in gmotno podpiral žene in matere, ki so to pomoč potrebovale. Večkrat je posredoval na prošnjo žena, ki so težko čakale vrnitve svojih mož iz ujetništva. Pomagal je delavskim družinam, ki so ostale brez doma, in družinam, ki brez lastne krivde niso mogle plačati najemnine. Obdaroval je npr. na praznik sv. Treh kraljev bolne in otroke brez staršev. Seveda so bila vsa ta dela usmerjena v postopno in prikrito fašizacijo in poitalijančevanje slovenskega naroda.

V obdobju nemške okupacije je medsebojno sovraštvo na Slovenskem doseglo vrhunec. Katoliško časopisje enači osvobodilni boj s komunizmom in opozarja na njegove škodljive posledice za slovenski narod. Ženo svari pred tem in jo poziva, naj ostane zvesta krščanskim vrednotam. Na drugi strani pa zasmehuje tiste žene, ki so se pridružile partizanom. Zanje uporablja najbolj nizkotne izraze. V partizane naj bi odšle zgolj iz želje po osebnih užitkih in nasladah.

To je bil čas množičnih protikomunističnih zborovanj, v katera so se, po trditvah katoliškega časopisja, množično vključevale tudi žene, ki jih je skrbela usoda slovenskega naroda. Na teh zborovanjih so govorile predstavnice kmečkih žena, delavk, gospodinjskih pomočnic, srednješolske in akademske mladine. Skupno vsem govornicam je poziv po ohranjanju krščanskih načel in obvarovati družino pred komunizmom.

Slavnostni govornik na omenjenih zborovanjih je bil prezident, general Leon Rupnik, ki je enega izmed svojih številnih govorov, v katerih svari pred komunizmom in židovski zaroti, končal z vzklikom: »Več mater in manj profesor.«

Izvleček

Obdobje tik pred drugo svetovno vojno in med njo je pritegnilo ženo na vsa področja življenja. Žena ni zgolj mati in gospodinja, pač pa tudi prijateljica in pomočnica svojega moža. Prav zato naj bi bilo za srečen zakon pomembno, da se žena zanima za vse, kar zanima njenega moža. Žena je tista, od katere je odvisno, ali bo družina kot osnovna celica »zdrava« ali ne. S svojim smehom in dobrim razpoloženjem bo v ponos svojemu možu in otrokom.

Za »zdravje« družine naj bi skrbela tudi s primernim izborom literature za svoje domače. Ona je tista, ki ve, katera literatura sodi v hišo in katera ne, saj je to čas pridiranja »brezbožnih idej«.

Njen delokrog pa ni omejen zgolj na družino marveč tudi zunaj nje. Žena naj bi bila dejavna tudi v laičnem apostolatu. To je, širila naj bi krščanska načela na vseh področjih življenja in s tem prispevala k preprečevanju širjenja idej, ki rušijo krščanske vrednote.

Obdobje druge svetovne vojne je še okrepilo pozive slovenskim materam, naj varujejo svoje otroke pred »brezbožnim komunizmom«. Italijanski okupator se je prikazoval kot »dobrotnik«. Tako je fašistična stranka obdarovala revne matere in otroke in nagrajevala žene z večjim številom otrok.

Obdobje nemške okupacije je čas protikomunističnih manifestacij, na katerih matere in žene pozivajo k ohranitvi krščanskih vrednot in obsojajo tiste žene, ki so se pridružile partizanom, saj so s tem, po njihovem mnenju »izdale« svojo ženskost. Po navedbah omenjenega časopisa naj bi bile te žene veliko bolj nasilne kot moški.

Toda, ko takšna »tolovajka« spozna svojo »zmoto«, je prepozno in zato tarna: »Oh, ljubljena Ljubljana bela, udarjena s slepoto, rdeča, zakaj, zakaj sem ti verjela?«

Abstract

In the period just before and during the Second World War a wife was active in all fields of life. However, a wife isn't only a mother and a housewife but also a friend and an assistant to her husband. That is the reason why it is important for a happy marriage that a wife is interested in all matters that interest her husband. A wife is also a person who determines whether the family as a basic cell will be »healthy« or not. With her laughter and good temper she must represent pride of her husband and her children. Moreover, her duty is also to care for the »health« of the family which is a task that can be best accomplished by a suitable selection of literature. She is

also a person who, in the period of expansion of »atheistic ideas«, knows what kind of literature is appropriate for the family home. Her range of activities is however not limited exclusively to family matters but comprises also issues which lie beyond those borders. A wife should be namely active also in lay apostolate. She must apply and spread Christian principles in all fields of life as her contribution to the struggle against expansion of ideas which represent a threat to Christian values. The period of the Second World War also extended the address to Slovene mothers to protect their children from »atheistic communism«.

Italians who occupied the country portrayed themselves as »benefactors«. Fascist party even distributed presents to poor mothers and children and rewarded wives with larger number of children. The period of German occupation is the time of anticommunist manifestations which served as an excuse for appeals to mothers and wives to preserve Christian values and condemned those who joined the partisans and in that way »betrayed« their feminine nature. Newspapers reported that those women were much more violent than men. However when such a »villain« realizes her own »mistake« it is too late and that is why she moans: »Oh, beloved white Ljubljana, hit with blindness, red, why, why did I believe you?«

Katera žena bo Slovincem vzgojila nov rod: all slovenika mati z otrokom v naročju all komun'stična, možaklja' s puško v roki

Die slovenische Mutter hat Jahrhunderte lang ihr Volk betreut und gut erzogen. — Takšno je slovenska mati, ki je skozi stoletja hranila slovenski rod in ga uspešno v dretrem.

Die Zeichnung auf einem Flugzettel zeigt das Ideal der kommunistischen Frau, die bewaffnet gegen das eigene Volk kämpft. — Letak kaže ideal komunistične žene, ki se z orožjem bori proti lastnemu narodu.

Slika 1: Katoliško časopisje podaja dve podobi slovenske žene in matere. Slika na levi prikazuje slovensko mater z otrokom v naročju — »ideal« slovenske žene in matere, ki skrbi za vzgojo otrok in srečo svoje družine. Slika na desni strani pa prikazuje ženo, ki je »izdala« svojo ženskost, s tem ko je prišla za orožje in vstopila v boj. (Slovenec, 4. 6. 1944, št. 127, stran 3)

Intimna slovesnost v fašističnem domu

Fašistična stranka nagradila 43 marljivih slovenskih delavk

Uspela prireditev na dan Matere in Deteta

Ems. Visoki komisar Emilio Grazioli govori zbranim materam pred razdelitvijo božičnih daril

Sliki 2, 3 in 4: Italijanski okupator je z nagrajevanjem marljivih slovenskih delavk in podeljevanjem daril slovenskim materam, poskušal pridobiti njihovo naklonjenost in se pokazati v najboljši luči.

(Slovenec, 29. 11. 1941, št. 280, stran 3),
(Jutro, 29. 12. 1942, št. 297, stran 4)

Pogled v nabito polno dvorano — (Foto Lojze Mavec)

Tadeja Tominšek Rihtar, Mojca Šorn, Dunja Dobaja, Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani

Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje

Popisovanje smrtnih žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje poteka na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani od leta 1997. Projekt ima namen ugotoviti čim natančnejše število smrtnih žrtev, ki so imele med drugo svetovno vojno rezidenčno pravico na območju današnje Republike Slovenije, poleg tega pa izvesti zgodovinsko analizo zbranih podatkov. Ugotovitev števila padlih, usmrčenih in umrlih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej ter ugotovitev okoliščin njihove smrti, njihovega vojnega statusa in socialnega izvora bo pripomogla k natančnejši opredelitvi značaja druge svetovne vojne na Slovenskem in bo dala idejno in politično manj obremenjeno sliko medvojnega dogajanja. Popisovanje trenutno še ni končano, zato so v analizo zajeti le posamezniki z dovolj natančno določeno identiteto in usodo, kar izriše grobo viktimoško skico, ki nakazuje stopnjo prizadetosti posameznih področij in skupin žrtev.

Na začetku 2. svetovne vojne je v Sloveniji živel približno 1.500.000 prebivalcev, torej je z okoli 85.000 žrtvami izgubila približno 5,7 % prebivalstva.¹ To število je še enkrat večje od rezultatov, ki sta jih konec osemdesetih let 20. stoletja podala dva raziskovalca, hrvaški ekonomist Vladimir Žerjavić² in v emigraciji živeči Srb dr. Bogoljub Kočović.³

Neodvisno drug od drugega sta ugotovila, da je bilo v celotni Jugoslaviji med drugo svetovno vojno nekaj več kot 1.000.000 žrtev, od tega naj bi Slovenija utrpela največ 40.000 človeških žrtev. Ta podatek pa velja le za predvojno Dravsko banovino in ne vključuje celotnega ozemlja današnje Republike Slovenije in ne zajema vseh kategorij žrtev. Žerjavić tudi navaja, da naj bi nekaj tisoč Slovencev padlo tudi zunaj Slovenije.

Številu 80.000 žrtev pa se je bolj približal slovenski raziskovalec Zdravko Klanjšček s 60.000 žrtvami; uporabil je etnični princip.⁴ Njegovo izhodišče so vsi Slovenci, ki so ob začetku druge svetovne vojne živeli v matični Sloveniji in na slovenskem narodnem ozemlju zunaj matične domovine.

Slovenija je bila v obravnavanem obdobju del Jugoslavije in je sodila v jugoslovansko-balkanski prostor. Po iz-

računih Žerjavića, ki je upošteval ozemlje predvojne Jugoslavije, je bilo skupno 1.027.000 žrtev ali 5,9 %, od tega 80.000 oseb umrlih v tujini. Torej 947.000 oseb, umrlih v Jugoslaviji.⁵

Največ žrtev je utrpela Bosna in Hercegovina, ki je s približno 328.000 žrtvami izgubila 10,3 % prebivalstva, sledi Črna gora, ki je s približno 37.000 žrtvami izgubila 7,8 % prebivalstva. Hrvaška je z okoli 295.000 žrtvami izgubila 7,3 %, Vojvodina z okoli 93.000 žrtvami pa 5,1 %. Srbija brez pokrajin je z okoli 186.000 žrtvami izgubila 4,1 %, Kosovo z okoli 24.000 žrtvami pa 3,1 % prebivalstva (Srbija je skupno izgubila 303.000 ali 4,2 % prebivalstva). Sledi Makedonija, ki je z okoli 24.000 žrtvami izgubila skoraj 2 % prebivalstva. Slovenija naj bi utrpela 40.000 žrtev ali 3 % prebivalstva, kar je, kot smo omenili, prenizka ocena.⁶

TABELA 1: Pregled smrtnih žrtev po republikah in pokrajinah nekdanje Jugoslavije (vir: Vladimir Žerjavić: *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989)

REPUBLIKA OZ. POKRAJINA	ŠT. ŽRTEV
Bosna in Hercegovina	328.000
Črna gora	37.000
Hrvaška	295.000
Vojvodina	93.000
Srbija brez pokrajin	186.000
Kosovo	24.000
Makedonija	24.000
Slovenija	40.000
SKUPAJ	1.027.000

¹ Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar. Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino. Ljubljana, 2002, št. 1, str. 126.

² Vladimir Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*. Zagreb, 1989.

³ Bogoljub Kočović, *Žrtve drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*. London, 1985.

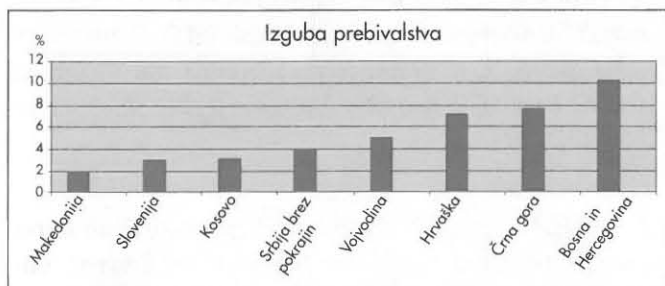
⁴ Zdravko Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana 1976, str. 1018–1021.

⁵ Vladimir Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*. Zagreb 1989, str. 70.

⁶ Prav tam.

TABELA 2: Pregled smrtnih žrtev po republikah in pokrajinah nekdanje Jugoslavije v % glede na število prebivalstva posamezne republike oz. pokrajine (vir: Vladimir Žerjavić: Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu. Zagreb 1989)

REPUBLIKA OZ. POKRAJINA	IZGUBA PREBIVALSTVA V %
Makedonija	2,0
Slovenija	3,0
Kosovo	3,1
Srbija brez pokrajin	4,1
Vojvodina	5,1
Hrvaška	7,3
Črna gora	7,8
Bosna in Hercegovina	10,3

GRAF

Iz tabele s pripadajočim grafom je nazorno prikazano, da je največ smrtnih žrtev glede na število prebivalstva posamezne republike nekdanje Jugoslavije utrpela Bosna in Hercegovina – kar 10,3 % izgube celotnega prebivalstva. Sledita ji Črna gora in Hrvaška, pri katerih je izguba prebivalstva višja od 7 %. Slovenija je po tem viru med republikami, ki so utrpeli manjše izgube med prebival-

stvom, le-ta znaša 3 %. Prav takšen je delež izgube prebivalstva na Kosovu, torej 3 %. Najmanjšo izgubo glede na število prebivalstva posamezne republike pa je utrpela Makedonija – 2 %.

Po podatkih Martina Gilberta je Jugoslavija utrpela več kot milijon in pol smrtnih žrtev.

Jugoslavija se uvršča med redke evropske države, ki so utrpeli več kot milijon žrtev.

Na Balkanu se Grčija s približno 520.343 smrtnimi žrtvami približuje Jugoslaviji,⁷ medtem ko je število žrtev v Bolgariji, namreč 22.000, primerjalno zanemarljivo.⁸

Na vzhodu izstopata dve državi, Sovjetska zveza, ki je utrpela več kot 20.000.000 žrtev (13 %), in sicer 10 milijonov ubitih v boju, 3.300.000 sovjetskih vojakov je bilo ubitih v vojnem ujetništvu in 7 milijonov ubitih civilistov⁹ in Poljska s 6 milijoni žrtev, od tega 3 milijoni poljskih Judov (skupaj okoli 20 % prebivalstva).¹⁰

Zahodna Evropa glede na celotno število prebivalcev beleži manjši delež žrtev. Ta se giblje od 0,85 % prebivalstva v Franciji, ki je štela okrog 42 milijonov prebivalcev, od katerih je bilo 358.000 vojnih žrtev, od tega 108.000 civilistov, med njimi kar precej francoskih Judov,¹¹ do 2,8 % na Nizozemskem, ki je štela 9 milijonov prebivalcev, od tega je bilo 248.000 smrtnih žrtev, le 6000 vojakov, skoraj polovico civilnih žrtev pa so predstavljali nizozemski Judje.¹² Prva žrtev nacistične agresije na Zahodno Evropo spomladi 1940 je bila Norveška, ki je štela okoli 3.300.000 prebivalcev. Med vojno je utrpela 4000 smrtnih žrtev, od tega polovico civilistov.¹³ Približno toliko žrtev je utrpela tudi Danska, ki je štela 3.850.000 prebivalcev. Žrtve so bili v glavnem vojaki in mornarji po raznih svetovnih bojiščih. V okupirani matični Danski je bilo le nekaj sto smrtnih žrtev. Danci so rešili na Švedsko večino od 8000 danskih Judov.¹⁴ Belgija s približno 8 milijoni prebivalcev je utrpela 111.000 človeških žrtev, od tega 10.000 vojakov.¹⁵ Luksemburg je štel okoli 270.000 prebivalcev. V vojni je padlo 2750 prisilno mobiliziranih Luksemburžanov.¹⁶

⁷ Martin Gilbert, Second World War. Phoenix Press, London, 2000, str. 746.

⁸ Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar, Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino. Ljubljana, 2002, št. 1, str. 127.

⁹ Martin Gilbert, Second World War. Phoenix Press, London, 2000, str. 746.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 56.

¹² Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 52.

¹³ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 50.

¹⁴ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 51.

¹⁵ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 53.

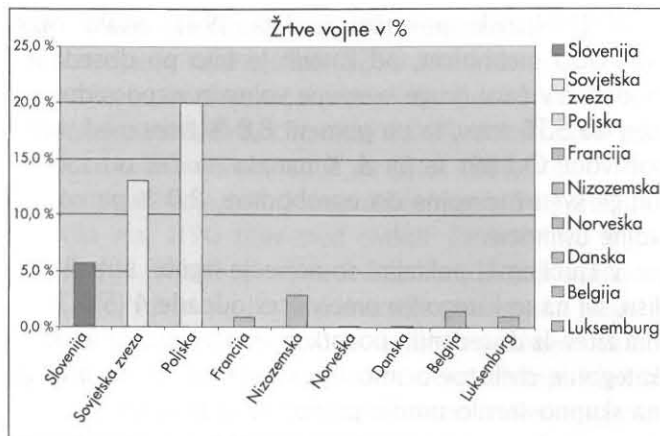
¹⁶ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 55.

TABELA 3: Žrtve druge svetovne vojne v %

Primerjava Slovenije z zahodno- in vzhodnoevropskimi državami (vir: število umrlih v Sloveniji je podatek iz podatkovne baze INZ z januarjem 2004; vir ostalih podatkov: Boris Mlakar: *Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi*, Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI. 1996; Martin Gilbert, *Second world war*)

DRŽAVA	ŠTEVILO PREBIVALCEV	ŠTEVILO ŽRTEV
SLOVENIJA	1.500.000	85.676
SOVIETSKA ZVEZA	153.846.150	20.000.000
POLJSKA	30.000.000	6.000.000
FRANCIJA	42.000.000	358.000
NIZOZEMSKA	9.000.000	248.000
NORVEŠKA	3.300.000	4.000
DANSKA	3.850.000	4.000
BELGIJA	8.000.000	111.000
LUKSEMBURG	270.000	2.750

DRŽAVA	IZGUBE V %
SLOVENIJA	5,7
SOVIETSKA ZVEZA	13,0
POLJSKA	20,0
FRANCIJA	0,9
NIZOZEMSKA	2,8
NORVEŠKA	0,1
DANSKA	0,1
BELGIJA	1,4
LUKSEMBURG	1,0

GRAF

Tabela 3 s pripadajočim grafom prikazuje izgubo prebivalstva vzhodnoevropskih držav ter zahodnoevropskih držav in v Sloveniji. Posledice vojne so huje prizadejale vzhodnoevropske države, še posebej Poljsko, ki je izgubila kar 20 % prebivalstva, ter Rusijo, kjer je padlo 20 milijonov prebivalcev, kar predstavlja 13 % izgubo prebivalstva.

5,7 % izguba prebivalstva v Sloveniji (naš izračun v primerjavi s podatki iz vira Borisa Mlakarja) pomeni sicer nižjo odstotkovno izgubo v primerjavi z vzhodnoevropskimi državami, obenem pa znatno višjo odstotkovno izgubo v primerjavi z zahodnoevropskimi državami, kjer izguba prebivalstva v posameznih državah ne presega 3 %. Še največja je bila na Nizozemskem – 2,8 %, neprimerno manjša pa na Norveškem in Danskem, le 0,1 %.

Število žrtev v Sloveniji je posledica zgodovinskih procesov med drugo svetovno vojno, ki so jih sprožili napad, okupacija in razkosanje dežele med tri okupatorje, odpor, revolucionarni teror, oblikovanje oboroženih oddelkov protipartizanskega tabora, kolaboracija in ponekod oblike državljanske vojne. Vse to pa je našlo epilog neposredno po vojni, predvsem junija 1945, v množičnih zunaj-sodnih usmrčitvah.¹⁷

Prvi vidik obravnavanja žrtev druge svetovne vojne v Sloveniji prikaže prizadetost posameznih slovenskih pokrajin. Vzorec torej zajema le žrtve, katerim je bilo mogoče po dosedanjih raziskavah določiti kraj oziroma vsaj pokrajino bivanja v času pred smrtjo.¹⁸

V času druge svetovne vojne je bila posebej izpostavljena t. i. **Ljubljanska pokrajina** (Dolenjska in Notranjska z Ljubljano), saj so bili nasilni procesi in posledice le-teh tam najizrazitejši, kar je očitno tudi glede na odstotek smrtnih žrtev te pokrajine. Ta je izredno visok in z drugimi pokrajinami skoraj neprimerljiv.

¹⁷ Boris Mlakar: Upor ali kolaboracija – resnična dilema? Prispevki za novejšo zgodovino, XLI, št. 2, Ljubljana 2001, str. 113–122. Mlakar Boris, Vzroki in oblike nasprotovanja Osvobodilni fronti v letu 1941/1942, V: Sodobnost, št. 8/9, 1991, str. 868–873. Mati, domovina, Bog, Ljubljana 1999. Stanko Kos: Stalinistična revolucija na Slovenskem 1941–1945, L. Rim 1984, II. Buenos Aires 1991. Boris Mlakar, Slovensko domobranstvo 1943–1945, Slovenska Matica, Ljubljana 2003.

¹⁸ Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar: Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 2002, št. 1, str. 128.

V Ljubljanski pokrajini je leta 1941 bivalo okoli 336.000 prebivalcev, od katerih je bilo po dosedanjih podatkih v času druge svetovne vojne in neposredno po njej **29.538** žrtev, to pa pomeni **8,8 %** žrtev med prebivalstvom. Od teh se jih **6 %** nanaša na čas od začetka druge svetovne vojne do osvoboditve, **2,8 %** pa na vojne usmrčitve.

V Ljubljanski pokrajini so največje izgube utrpeli civilisti, saj na to kategorijo prebivalcev odpade **41,5 %** smrtnih žrtev. Iz dosedanjih podatkov je razvidno, da je poleg kategorije civilistov očitno izpostavljen in prizadet glede na skupno število umrlih protipartizanski tabor, vključno z zunajsodno usmrčenimi po koncu vojne, saj predstavlja **36 %** vseh smrtnih žrtev Ljubljanske pokrajine. **22 %** smrtnih žrtev Ljubljanske pokrajine odpade na partizane.

Tudi število žrtev s **Primorske** je relativno visoko, saj je od okoli 260.000 prebivalcev v drugi svetovni vojni po dosedanjih podatkih izgubilo življenje **14.714** oseb, to pomeni dobrih **5,6 %** prebivalstva. Najbolj izpostavljeni in hkrati izenačeni sta kategoriji partizanov in civilistov. Žrtve prve skupine predstavljajo skoraj **48 %**, druge pa **42 %** vseh žrtev s Primorske. V zaključnih spopadih je padlo tudi več pripadnikov protipartizanskih enot, glede na skupno število umrlih oseb s Primorske njihove žrtve predstavljajo **1,3 %** izgubo. **8 %** vseh žrtev s Primorske pa predstavljajo moški, vpoklicani v italijansko vojsko.

Na **Spodnjem Štajerskem** je leta 1941 prebivalo približno 600.000 prebivalcev in dosednji podatki kažejo, da **21.539** vojni žrtev pomeni **4 %** žrtev med prebivalstvom.

Glede na skupno število žrtev je največje izgube utrpela skupina civilistov s **43 %**, nato skupina mobilizirancev v nemške formacije z **31 %** in skupina partizanov s **24 %**.

Na **Gorenjskem** je v začetku leta 1941 bivalo nekaj manj kot 184.000 prebivalcev in **11.643** smrtnih žrtev te pokrajine pomeni, da je v času druge svetovne vojne in neposredno po njej umrlo **6,3 %** njenih prebivalcev, od tega malo manj kot **1 %** po vojni. Največje izgube je utrpela kategorija partizanov; glede na skupno število žrtev predstavljajo njihovi borci **37 %**. Zaradi vojne in njenih posledic je življenje izgubilo mnogo civilistov, glede na vse žrtve **33 %**. Protipartizanski tabor je glede na skupno število žrtev z Gorenjske utrpel **16 %** izgubo; **88 %** oseb te formacije je bilo usmrčenih po končani vojni. **14 %** žrtev glede na skupno število pa predstavljajo mobiliziranci v nemške oborožene formacije.

Na **Koroškem**, v Mežiški dolini z Dravogradom, je bil položaj podoben: največ smrtnih žrtev je bilo med civilisti in partizani. Prvi so glede na vse žrtve utrpeli **43 %** izgubo, partizani pa **37 %**. Z **19 %** smrtnih žrtev sledi kategorija mobiliziranih moških v nemško vojsko in druge uniformirane vojaške formacije.

Vojna je na Koroškem terjala **6,2 %** prebivalstva, saj je od približno 19.000 prebivalcev življenje izgubilo **1187** oseb.

V **Prekmurju** je ob začetku druge svetovne vojne bivalo okoli 102.000 prebivalcev.¹⁹ Po dosedanjih podatkih vojne ni preživel **1879** oseb, kar pomeni **1,8 %** prebivalstva. Največ smrtnih žrtev smo zabeležili med civilisti, kar **71 %** glede na skupno število žrtev.

Z **21,5 %** deležem žrtev sledi kategorija mobiliziranih Slovencev v madžarsko vojsko. Narodnoosvobodilno gibanje v Prekmurju ni bilo močnejše razvito, kar je razvidno tudi iz podatka, da partizanske žrtve predstavljajo le **4 %** glede na skupno število žrtev te pokrajine.

Podatki o številu smrtnih žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje torej kažejo glede na posamezne slovenske pokrajine precejšnja odstopanja; od slovenskega povprečja žrtev na število prebivalstva očitno izstopa Ljubljanska pokrajina z mnogo višjim odstotkom smrtnih žrtev od povprečnega na eni in Prekmurje z mnogo nižjim na drugi strani.

Glede na vlogo, ki so jo imeli posamezniki v vojni, je v analizo zajetih **71.876** žrtev medvojne in **13.387** žrtev povojne nasilja, ki pomenijo izgubo približno **5,7 %** prebivalstva. Prva in največja skupina so padle, umrle in usmrčene vojaške osebe z vsaj **52.332** žrtvami (več kot **61 %** vseh žrtev), druga pa usmrčeni civilisti z najmanj **32.931** žrtvami (več kot **38 %** vseh žrtev). Prav razmerje med tema dvema skupinama žrtev kaže na totalnost druge svetovne vojne, kajti v času prve je bilo na Slovenskem od skupaj **35.000** žrtev (**2,7 %** prebivalstva) civilnih žrtev okoli **10 %**.²⁰

Največ žrtev je ugotovljenih v partizanskih enotah, in sicer je bila večina žrtev oboroženih spopadov ali pa so umrli za njihovimi posledicami. Gre za približno **18.300** žrtev. Opazen del žrtev med njimi je posledica drugih oblik vojnega nasilja. Predvsem gre za »čistke terena« v času okupatorskih vojaških operacij, ko so po zajetju usmrtili okoli **3255** partizanov. Policijsko nasilje okupatorjev je imelo za posledico še približno **785** žrtev med partizani, usmrčenimi kot talci, **994** jih je bilo žrtev taborišč in okoli **105** žrtev zaporov. Smrtne kazni za disciplinske prestopke in zunajsodne usmrčitve s strani lastnih partizanskih enot so zahtevale med njimi še vsaj **372** žrtev.

Naslednja največja skupina žrtev so padli, umrli in usmrčeni borci oboroženih protipartizanskih enot. Od vsaj **13.096** domobrancev jih je bilo okoli **11.345** žrtev povojnih množičnih in posamičnih zunajsodnih usmritev.²¹ Od protipartizanskih enot, ki so nastale v Ljubljanski pokrajini v času italijanske okupacije, so največ žrtev utrpeli vaški stražarji s približno **800** žrtvami. Partizanske enote so jih okoli **414** usmrtile po zajetju v spopadih je-

¹⁹ Fideršek Franc: Spoznajmo tudi napol zamočlano. V: Prisilna mobilizacija na Štajerskem. Celje 2003, str. 99 navaja številko okoli 80.000.

²⁰ Petra Svoljšak, Poizkus ocene vojaških in civilnih izgub (žrtev) med 1. svetovno vojno, V: Množične smrti na Slovenskem, Zbornik referatov, XXIX. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev, uredila Stane Granda, Barbara Šatej, Izola, 22.-24. 10.1998, str. 225-240. Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar, Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji, Prispevki za novejšo zgodovino, XLII, Ljubljana 2002, št. 1., str. 121-130.

²¹ Gre za število žrtev, ki je ugotovljeno do januarja 1946.

seni 1943. leta. Od 457 žrtev slovenskih četnikov jih je vsaj 171 žrtev usmrtil po zajetju jeseni 1943, okoli 137 pa povojnih zunajsodnih usmrtilcev.

Naslednja najštevilčnejša skupina žrtev so z vsaj 10.359 žrtvami mobiliziranci v nemško, madžarsko in italijansko vojsko. Vsaj 8745 je žrtev med mobiliziranci v oddelke nemške vojske, vsaj 414 žrtev pa med mobiliziranci v madžarsko vojsko. Do danes jih je večina obveljala za pogrešane, vendar po ocenah največji delež žrtev odpade na vzhodno fronto in sovjetska ujetniška taborišča.²² Na Primorskem, kot delu Kraljevine Italije, so oblasti Primorje dodeljevale predvsem posebnim delovnim bataljonom, nekakšnim koncentracijskim taboriščem v južni Italiji in na Sardiniji, v katerih jih je umrlo približno 188. Večina vpoklicanih v oddelke redne italijanske vojske, torej vsaj 602, jih je obveljala za pogrešane, najverjetneje pa jih je življenje izgubilo največ na vzhodni fronti oziroma v sovjetskih ujetniških taboriščih, in sicer vsaj 332.

Del mobilizirancev, ki je dezertiral oziroma prebegnil prek fronte in se priključil lokalnim odporiškim skupinam in zavezniškim enotam, je utrpel okoli 174 žrtev,²³ in sicer predvsem v oboroženih spopadih in v nemških koncentracijskih taboriščih.

Vsaj 190 je še žrtev v oddelkih jugoslovanske kraljeve vojske, od katerih jih je večina padla ob napadu sil osi na Jugoslavijo, in sicer vsaj 80, okoli 47 jih je umrlo v nemških ujetniških taboriščih, 23 pa jih je do danes obveljalo za pogrešane.²⁴

Po aprilskem napadu sil osi na Jugoslavijo, ko beležimo v Sloveniji okoli 29 žrtev med civilisti, so se začeli najhujši pritiski na prebivalstvo v nemški in madžarski okupacijski coni. Začetni izgoni prebivalstva, ki jih je izvedel nemški okupator, so imeli za prve žrtve vsaj 597 obnemoglih in duševno prizadetih s Spodnje Štajerske, ki so jih junija 1941 z »evtanazijo« usmrtili v avstrijskem Hartheimu. Do konca vojne pa je v taboriščih, v izgnanstvu in na prisilnem delu umrlo še vsaj 10.604 civilistov, predvsem sorodnikov partizanov in sodelavcev odporiškega gibanja.²⁵ Od vsaj 544 žrtev med slovenskimi Judi jih je v nemških koncentracijskih taboriščih umrlo približno 500. Civilnih žrtev italijanskih koncentracijskih taborišč je okoli 2180, od tega samo na Rabu okoli 1.000. Največji delež civilnih žrtev odpade na nemška koncentracijska taborišča, od tega na Auschwitz (okoli 1729), Dachau (okoli 1.328) in Mauthausen (okoli 967), po drugih taboriščih je delež žrtev po največ nekaj sto žrtev. Opazen delež civilnih žrtev je posledica drugih represivnih ukre-

pov okupatorjev, kot so mučenja v zaporih (okoli 371 žrtev), streljanja talcev (okoli 3250 žrtev) in množične ter posamične usmrtitve v času vojaških operacij, ko so okupatorske enote povzročile okoli 6.005, domače protipartizanske vojaške enote same pa okoli 1481 žrtev.

Bombardiranja so od skupnih najmanj 1340 žrtev povzročila vsaj 1190 žrtev med civilisti. Zanemarljivo ni niti število 476 civilnih žrtev zaradi nesreč z vojnim materialom.

Civilnih žrtev, ki jih je povzročila partizanska stran, je okoli 4098. Te usmrtitve so se dogajale predvsem na območjih, ki jih je obvladovalo partizansko gibanje. Med žrtvami gre predvsem za protikomunično usmerjene posameznike, torej ljudi, ki jih je partizanska stran prepoznala kot svoje dejanske (pa tudi namišljene) nasprotnike. V množičnih zunajsodnih usmrtitvah v maju in juniju 1945 je bil usmrčen še najmanj 601 civilist. Od 636 zunajsodno usmrčenih od julija 1945 do januarja 1946 je civilnih žrtev oznovskih zaporov oziroma taborišč in drugače (posamič) zunajsodno usmrčenih še vsaj 442 civilistov.

S tem številu zunajsodnih usmrtitev borcev in pristašev protipartizanskega tabora glede na Zahodno Evropo izstopa, z izjemo dela Italije, saj je večje od ocen (okoli 10.000 žrtev oziroma 2,8 % vseh žrtev), ki veljajo za Francijo, kjer naj bi bilo povojnih zunajsodnih usmrtitev največ v Zahodni Evropi.²⁶ Primerjave z Vzhodno Evropo pa so zaradi pomanjkljivih podatkov težje izvedljive. V Sloveniji pomenijo povojne izvensodne usmrtitve z vsaj 13.556 žrtvami okoli 15,8 % vseh žrtev, skupno število žrtev protipartizanskega tabora pa pomeni vsaj 24 % delež vseh žrtev.²⁷ Po območjih bivše Jugoslavije je ugotovljen naslednji delež protipartizanskih enot v skupnem številu žrtev: v Srbiji 23 %, v Bosni in Hercegovini 22 %, Hrvaška 20 %, Črna Gora 4 %.²⁸ Glede starostne strukture je moč ugotoviti, da so bili najbolj prizadeti moški v letih, ko so bili najbolj sposobni za boj, kajti vsaj 40.814 žrtev je bilo rojenih v letih 1910–1926. Mladoletnih oseb pa je bilo med žrtvami okoli 4300. Očitna je tudi razlika v prizadetosti po spolih, saj je delež žensk med žrtvami okoli 10 % ali 8657 žrtev. Socialna pripadnost žrtev je zaenkrat težje dooločljiva, saj razpolagamo s konkretnimi podatki le za približno 45.000 žrtev, vendar je opaziti, da sta deleža kmečkega prebivalstva in delavstva približno uravnotežena, sledi pa jima obrtniški sloj s svojimi pomočniki.

Ob koncu naj še enkrat poudrimo, da gre za delne rezultate, ki se bodo v teku raziskave še spreminjali, saj je pred nami še množica nepregledanega gradiva. Ti rezultati naj služijo le kot grob oziroma začasni viktimoški oris Slovenije.

²² Marjan Žnidarič, Jože Dežman, Ludvik Puklavac, Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko. Celje 2001, str. 104–119, 143–148, 353–357. Marjan Toš, Vladimir Cerjak, Franc Lorber, Slovenci v tuji vojski. Celje, Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941/1945, 2002.

²³ Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec, Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000, Nova revija, Ljubljana 2000, str. 97. Sara Perini, Battaglion speciali tra storia e memoria Diplomo delo. Filozofska fakulteta v Trstu, 2001, mentorica prof. Anna Maria Vinci. Albert Klun, Iz Afrike v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Partizanska knjiga, Ljubljana, 1987, str. 10, 100, 703.

²⁴ Miloš Mikeln, Pikel 1941. CZ, Ljubljana, 1981, str. 85. Mark Spoerer, Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. DVA, Stuttgart-München, 2001, str. 66–67.

²⁵ Izgnanci. Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

²⁶ Boris Mlakar, Epuracija in povojne žrtve v Zahodni Evropi. Prispevki za novejšo zgodovino, XXXVI, 1996, 1–2, str. 47–61. Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar, Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji. Prispevki za novejšo zgodovino, XLII, Ljubljana, 2002, št. 1, str. 127–128.

²⁷ Bojan Godeša, Boris Mlakar, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Rihtar, Žrtve druge svetovne vojne ..., PNZ, Ljubljana 2002, št. 1, str. 126–128.

²⁸ Vladimir Žerjavič, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu. Jugoslavensko viktimoško društvo, Zagreb, 1989.

TABELA 4: Žrtve druge svetovne vojne med prebivalstvom na območju današnje Republike Slovenije 1941 do januar 1946: stanje podatkov v seznamu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, januar, 2004:

	Ugotovljena pokrajina bivanja	Neugotovljena pokrajina in ugotovljen vojni status	Skupaj
Število prebivalstva	1.500.000		
Civilisti	33.454		33.454
Partizanske enote	23.534	3582	27.116
Domobranstvo	11.720	1376	13.096
Mobiliziranci v:			
Ital. enote	1185	4	1189
Nem. enote	8612	133	8745
Madž. enote	416	/	416
Vaške straže	763	76	839
Slovenski četniki	441	16	457
Jugoslovanska kraljeva vojska	158	32	190
Evropski odpor	88	6	94
Zavezniške enote	70	10	80
Skupaj ²⁹	80.441	5235	85.676
% žrtev na preb.	5,4		5,7

Povzetek

Popisovanje žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje poteka na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani od leta 1997, da bi ugotovili čim popolnejše število smrtnih žrtev, ki so imele med drugo svetovno vojno rezidenčno pravico na območju današnje Republike Slovenije. Poleg tega pa nameravamo izvesti tudi zgodovinsko analizo zbranih podatkov, ki bo pripomogla k natančnejši opredelitvi značaja druge svetovne vojne na Slovenskem, kar bo dalo idejno in politično manj obremenjeno sliko medvojnega dogajanja. V analizo so trenutno zajeti le posamezniki z dovolj natančno določeno identiteto in

usodo, zato se izriše le groba viktimološka skica, ki nakazuje velikostne rede prizadetosti posameznih območij in skupin žrtev. Slovenija je v času od aprila 1941 do januarja 1946 po ocenah utrpela okoli 85.000 žrtev, ki pomenijo izgubo približno 5,7 % prebivalstva. Vojaške osebe so sicer še vedno utrpeli največ žrtev, t. j. vsaj 52.332, ki pomenijo okoli 61 % vseh žrtev, civilne žrtve pa z okoli 32.931 žrtvami okoli 38 % vseh žrtev. Prav to razmerje kaže na totalnost druge svetovne vojne, ki je na posameznih območjih prizadela večino prebivalstva. Stopnjo prizadetosti posameznih slovenskih pokrajin so določili zgodovinski procesi, ki so potekali v njih. Tako je 8,8 % izgubo prebivalstva utrpela Ljubljanska pokrajina, od tega gre v 2,8 % za žrtve izvensodnih povojnih usmrtitev, na drugem polu pa je Prekmurje z 1,8 % izgubo prebivalstva.

Abstract

A census of Second World War victims and victims that have fallen as its consequence has been taken by Ljubljana Institute of Contemporary History since 1997 to determine the most accurate number of victims among the residents of the Republic of Slovenia. Beside that the intention is also to perform a historical analysis of gathered data which will enable us to produce more accurate description of the nature of Second World War in Slovenia and to prepare less partial political and ideological picture of interwar events. At the moment the analysis includes only those individuals whose identity and destiny can be determined accurately enough and therefore only rough victimological picture can be sketched indicating the expanse rates of affected areas and groups of victims. From April 1941 to January 1946 Slovenia has suffered approximately 85.000 victims which equals 5,7 % of population. The majority of victims were military subjects, at least 52.332 persons which make 61 % out of all victims. Second largest group were civilians that represent 38 % with 32.931 victims. Above mentioned proportions reveal the totality of Second World War which in affected areas caused harm to majority of population. The degree of devastation in various Slovene regions depended on historical processes that took place in those areas. Ljubljana region on one hand suffered 8,8 % loss of population out of which 2,8 % represent the victims of illegal after war executions and Prekmurje on the other hand lost 1,8 % of population.

²⁹ Podatkovna baza Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, januar, 2004.

Anita Polanec, Gimnazija Ptuj

Agrarna reforma v okraju Ptuj leta 1945–1946

Kmetijski in socialni položaj OLO Ptuj pred letom 1946

Na agrarno reformo, izvedeno v Sloveniji po drugi svetovni vojni, so vplivale posestne razmere, kakršne so bile na slovenskem podeželju pred vojno. Kmetijska posest na Slovenskem med obema vojnoma se je delila na veleposest (več kot 50 ha) in malo, bajtarsko posest (do 5 ha) ter se ni bistveno spreminjala od začetka 20. stoletja. Vmes so se uvrščali kmetje, ki so lahko živeli od svojih posesti (več kot 5 ha).¹

Glede na zgodovinsko poreklo in lastništvo je mogoče veleposest na Slovenskem razdeliti v tri skupine: fevdalna posest (prim.: Josip Herberstein, 1961 ha, od tega 1107 ha gozda), cerkvena (prim.: Minoritska župnija v Ptuj) in kapitalistična (podjetniki, banke,

delniške družbe (d. d.), prim.: Banovinska hranilnica Dravske banovine).²

Med svetovnima vojnoma je kmetijstvo v okraju Ptuj predstavljalo najpomembnejšo gospodarsko panogo. Kar 71,9 % celotne površine okraja je bilo kmetijskih površin (59.485 ha) brez gozda. Gozdnih površin je bilo le 26,5 %. V Dravski banovini, v katero je sodil okraj Ptuj, je bilo kmetijskih površin 51,1 %.³ V okraju Ptuj je živelo več kot 83 % prebivalstva od kmetijske proizvodnje, kar je precej presegalo slovensko povprečje (60,3 %) leta 1938.⁴ Najmanj zemlje so imeli bajtari, a jih je bilo v okraju Ptuj največ. Največ zemlje (1/4 vse zemlje) so imeli srednji kmetje (10–20 ha). V okraju Ptuj je prevladovala majhna bajtarska posest (do 5 ha) in velika razparceliranost zemlje na majhne kmetije.

Za okraj Ptuj med obema vojnoma je značilen pojav ABSENTIZMA, kar pomeni popolno odsotnost posestnikov lastnikov in njihovega sodelo-

vanja pri obdelovanju lastnega posestva, predvsem vinogradov. Ta posestva so obdelovali najemni delavci, tako imenovani štajerski viničarji. Viničarji so značilni predvsem za Haloze in Slovenske gorice, kjer je bila glavna kmetijska panoga vinogradništvo. Domači vinogradniki niso zmogli obnove in vzdrževanja vinogradov. Teh so se polastili bogatejši nemški veleposestniki, pri katerih se je slovenski kmet zadolževal. Velik družbeni problem je bil v Halozah številčnost viničarjev. Najdonosnejši vinogradi (Gorca, Dežno, Zavrč, Borl) so bili v večinski lasti tujih vinskih trgovcev, samostanov, podjetij ter zlasti avstrijskih posestnikov.⁵ Ob gospodarski krizi je viničarstvo postalo najbolj pereče socialno in kulturno vprašanje na Slovenskem. Razvilo se je v tipično mezdnno razmerje med »gospodom« in brezpravno viničarsko delovno silo. Agrarna reforma med obema vojnoma socialno-posestniških odnosov na podeželju ni rešila.

Preglednica 1: Kmetijska posestva v Dravski banovini za okraj Ptuj po številu in površini (ha) – podatki popisa iz leta 1931

OKRAJ		0,01–0,5	0,5–1	1–2	2–5	5–10 mali	10–20 srednji	20–50 veliki	50–100	nad 100	SKUPAJ
		BAJTARI				KMETIJE			VELEPOSESTNIKI		
PTUJ	Št.	1619	1749	2294	3603	2289	1597	370	18	9	13548
	ha	476	1285	3386	11737	16210	22059	9306	1253	4287	70002
PTUJ mesto	Št.	37	18	25	20	12	5	11	3	1	132
	ha	10	14	38	105	90	64	260	200	385	1164
Dravska banovina	Št.	18234	19695	28832	10785	485	154628	13208	37655	24470	307992
	ha	4422	29173	207704	306579	168659	9842	125809	344021	82427	1278637

Vir: Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII. Opšta državna statistika, Beograd 1938, str. 98–99.

¹ Zdenko Čepić, Agrarna reforma in kolonizacija ..., str. 20 in 23.

² Zdenko Čepić, Agrarna reforma in kolonizacija ..., str. 20.

³ Leksikon Dravske banovine, str. 18–20.

⁴ Ibid.

⁵ Ljubica Šuligoj, Socialna in narodnoobrambna gibanja ..., str. 54–55.

Zakonske osnove za izvajanje agrarne reforme in kolonizacije v OLO Ptuj leta 1945–1946

Ob koncu druge svetovne vojne je nova oblast v Jugoslaviji morala potrditi svoje vojaške in politične dosežke tudi na gospodarskem področju. Predsedstvo Avnoja je 21. novembra 1944 sprejelo Odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno lastnino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile.⁶ Tako je zaplemba dobila pravno osnovo. Ministrstvo za kmetijstvo je julija 1945 prevzelo v svojo upravo šest veleposestev v okraju Ptuj, na katera so postavili upravitelje. To so bila posestva:

- Orning v Št. Janžu na Dravskem polju,
- Turnišče pri Ptuj,
- graščina Herberstein na Ptuj in na Vurberku,
- Dornava pri Ptuj,
- Ulm pri Zavrču in
- Štajerske hranilnice v Podlehniku.⁷

Največ zaplemb je izvajala okrajna Komisija za upravo narodne imovine (KUNI), ki je imela zelo velika pooblastila. Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji so poslanci v Začasni ljudski skupščini DFJ 23. avgusta 1945 sprejeli soglasno. Konec avgusta je bil imenovan Agrarni svet DFJ z nalogo oživiti zakonska določila o agrarni reformi in kolonizaciji. Ta organ je imel celoten nadzor nad izvajanjem agrarne reforme in kolonizacije. Septembra 1945 je Odsek za agrarno reformo in kolonizacijo izde-

lal navodila in obrazce za prijavo zemljiških posestev, ki zapadejo pod agrarno reformo. Razposlal jih je okrajnim Narodnoosvobodilnim odborom (NOO), ki so bili zadolženi za zbiranje teh prijav in za njihovo kontrolo na podlagi katastrskih podatkov, zemljiških knjig in posestnih listov. Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji je sprejelo Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 17. decembra 1945. Hkrati s tem zakonom je bil izdan še zakon o razlastitvi posestev, ki jih obdelujejo koloni in viničarji, z namenom ukiniti fevdalne odnose.⁸ Za izvajanje agrarne reforme je zakon predvidel tudi organe, ki so jo izvajali. To so bile **okrajne komisije za agrarno reformo**. Te so na terenu ob sodelovanju in pomoči **krajevni ljudskih odborov (KLO)** in **odborov agrarnih interesentov** dejansko izvedle razlastitev in razdelitev zemlje.

Izvajanje agrarne reforme v OLO Ptuj leta 1945–1946

Okrajna agrarna komisija na Ptuj se je oblikovala ob koncu decembra 1945. Z delom je začela prvega januarja 1946, sestavljali pa so jo predsednik, sekretar in trije člani, ki jim je pomagalo administrativno osebje.⁹ Okrajno komisijo za agrarno reformo v okraju Ptuj so ob imenovanju sestavljali:

- Kazimir Gomilšek (predsednik),
- Franc Simončič (namestnik),
- Jože Čeh (sekretar),
- Viktor Knez (pomočnik) in
- Franc Fijačko (pomočnik).

Vsi so bili iz okraja Ptuj in niso bili poslani od drugod.¹⁰ V začetku ja-

nuarja 1946 je bil za geometra na Ptuj postavljen Albert Pinter, ki je odšel 11. septembra 1946 v Ljubljano. Odhod geometra je močno oviral hitrost izvedbe agrarne reforme.¹¹ Sestava komisije za agrarno reformo se je v ptujskem okraju spreminjala. Njeni člani so imeli srednješolsko in osnovnošolsko izobrazbo. Razmeroma malo kmetov je bilo članov okrajnih, pa tudi okrajnih komisij. Glede na poklicno sestavo jih je bilo največ z oznako »delavec«. ¹² Člani komisije za agrarno reformo so bili vključeni v sindikalne organizacije in upravičeni do dodatnih življenjskih nakaznic.¹³

Okrajne komisije so začele delo v pisarni, kjer so pregledovali prošnje agrarnih interesentov, izločali neupravičene, upravičene pa razvrstili tako, da so bili najzaslužnejši na vrhu. To je bil predlog komisije, ki ga je nato predstavila agrarnim interesentom na sestanku. Sestanek je moral biti dan pred delitvijo zemlje na terenu ali pa je bil sklican na dan delitve. Sestankov naj bi se udeležili le upravičeni agrarni interesi, tisti, ki jih je kot take spoznala agrarna komisija, drugi pa so morali prostor sestanka zapustiti. Na sestankih so nato obravnavali vsakega posameznika – interesenta – posebej, in to po vrstnem redu, ki ga je določila komisija. V primerih, ko se je komisiji zadržalo, da interesent ni politično ali kakor koli drugače upravičen, je bilo treba izzvati navzoče ljudi, da so o njem podali odločilno mnenje.¹⁴

Tako je komisija za agrarno reformo na Ptuj s poslovanjem na terenskem območju okraja Ptuj na skupinskih sestankih očistila odbore, izvolila odbore agrarnih interesentov, popisala vse prijavljene agrarne interese in ugotavljala njihovo upravičenost ter s pomočjo ljudstva določala lastnike zemljišč, ki so po zakonu zapadla pod razlastitev.¹⁵

⁶ Marko Jerebič, Agrarna reforma in kolonizacija leta 1946 v Ljutomeru. Diplomski naloga. Ljutomer 2001, (dalje: Marko Jerebič, Agrarna reforma ...), str. 12.

⁷ PAM, Okrožni LO Maribor, 193/A, Prevzem posestev v okrožju Maribor (6. 7. 1945).

⁸ Marko Jerebič, Agrarna reforma ..., str. 20.

⁹ PAM, Okrožni OL Maribor, škatla 206, Celoletno poročilo komisije za agrarno reformo Ptuj z dne 30. 11. 1946.

¹⁰ ZAP, OLO Ptuj, škatla 4, leto 1946, spisi OLO Ptuj, 4. 1. 1946.

¹¹ ZAP, OLO Ptuj, škatla 32, leto 1946, Dopis okrajne komisije Maribor z dne 5. 1. 1946 in škatla 35, leto 1946, Poročilo o problemih pri izvajanju agrarne reforme.

¹² Zdenko Čepić, Agrarna reforma in kolonizacija ..., str. 93.

¹³ ZAP, OLO Ptuj, škatla 63, leto 1946, dopis z dne 18. 1. 1947 in 16. 9. 1946.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ PAM, Okrožni OL Maribor, škatla 206, Celoletno poročilo komisije za agrarno reformo Ptuj z dne 30. 11. 1946.

Pomembno vlogo pri izvajanju agrarne reforme so imeli tudi **odbori agrarnih interesentov**, ki so dejansko vodili izvajanje agrarne reforme v svojem kraju, saj so ga tudi najbolj poznali. Njihova naloga je bila pregledati prijave lastnikov posesti in podati mnenje, koga naj razlastijo in koliko. Določali so, komu naj se zemlja podeli in koliko. Oblikovali so tudi karakteristike agrarnih interesentov in jih posredovali agrarnim komisijam. Prvi sestanki odborov agrarnih interesentov so bili konec decembra 1945 in v začetku januarja 1946. Na prvem zboru agrarnih interesentov so ustanovili odbor agrarnih interesentov, pregledali zakon o agrarni reformi, izvedli popis interesentov ter podali predloge in sklepe interesentov, katere posesti zapadejo pod agrarno reformo. Zapisniki z zborov agrarnih interesentov so bili poslani agrarni komisiji na Ptuj.¹⁶

Osnovna načina oblikovanja **zemljiškega sklada** sta bila razlastitev in zaplemba. Poglavitna oblika ustvarjanja zemljiškega sklada je bila razlastitev. Zaplemba je bila dopolnilna oblika, vendar je v količinskem pogledu enakovredna razlastitvi.¹⁷

Iz statističnega pregleda z dne 22. januarja 1946 izdanih razlastitvenih odločb je razvidno, da je okrajna agrarna komisija Ptuj izdala do konca januarja 1946 7 razlastitvenih odločb veleposestnikom, 11 razlastitvenih odločb bankam, 2 razlastitveni odločbi bankam sta bili spremenjeni, 18 razlastitvenih odločb Cerkvi, 2 razlastitveni odločbi sta bili spremenjeni, 36 razlastitvenih odločb nekmetom, od tega sta bili 2 spremenjeni, 5 pa v celoti razveljavljenih po pritožbah razlaščenecv, 3 razlastitvene odločbe kmetom, 49 razlastitvenih odločb vi-

nogradniškim posestvom, 2 sta bili spremenjeni, 3 v celoti razveljavljene in ena delno razveljavljena.¹⁸

Veleposestva v zasebni lasti so bila v Sloveniji med največjimi veleposestvi. Bila so fevdalnega porekla in v večini primerov so bili lastniki neslovenskega porekla (potomci nemških, italijanskih ter madžarskih plemiških rodbin).¹⁹

V okraju Ptuj je bilo največje veleposestvo last grofa Josipa Herbersteina, ki je živel na Češkem. Imel je graščino z veleposestjo na Ptuj, na Vurberku in Ravnem polju. Herbersteinova posest na Ptuj in Vurberku je skupaj merila 717,78 ha. Od tega je bilo 22,82 ha njiv, 78,02 ha travnikov, 38,64 ha vinogradov, 561,01 ha gozda in 17,19 ha pašnikov. Na posestvu na Ptuj je prevladoval gozd (502,31 ha), na posestvu Vurberk pa so prevladovali travniki (56,7 ha), vinogradi (35,7 ha) in gozd (58,7 ha).²⁰ Fevdalnega porekla je bila tudi ena izmed največjih vinogradniških posesti v Slovenskih goricah, last ormoške graščakinje Marije Wumbrandt Suppach, poročene Georjevits. Precej velika fevdalna posest je bila na Turnišču pri Ptuj v lasti Rudolfa Warrena-Lippitta. Njegova posest je obsegala 446,80 ha. Od tega je bilo 86,28 ha njiv, 43,04 ha travnikov, 5,45 ha vinograda, 301 ha gozda in 11,01 ha pašnikov.²¹

Zemljo Herbersteina na Ptuj so po razlastitvi vključili v sklop mestne ekonomije mestnega ljudskega odbora Ptuj. Obdelovalno zemljo v sklopu graščine Vurberk so razdelili med agrarne interesente. Zemlja, ki je bila v sklopu gradu Zavrc v lasti Maksa Ulma, je bila vključena v državni sektor kakor tudi posest gradu Dornava in gradu Turnišče. Obdelovalna zemlja

gradu Borl in Ormož je bila razdeljena med agrarne interesente. Zemlja Križniškega reda v Dornavi oziroma v Muretincih je bila delno razdeljena med interesente, ostalo je prešlo v državno last. Obdelovalna zemlja gradu Velika Nedelja je bila delno razdeljena, del pa je prišel pod upravo državnega posestva Velika Nedelja.²²

Skupaj je bilo v okraju 12 veleposestev, ki so bila razlaščena. V okraju Ptuj so skupaj zavzemala 971 ha 20 a 15 m².²³

Statistični pregled o delu agrarne komisije na Ptuj navaja, da je bilo konec avgusta 1946 prevzetih v agrarni sklad 2030 ha 74 a 91 m² gozda. V korist gozdnim upravam je bilo iz agrarnega sklada izločeno 1806 ha 64 a 63 m². Tako so večino gozdnih površin iz agrarnega sklada v OLO Ptuj dobila državna gozdna gospodarstva.²⁴

V okraju Ptuj je bilo v celoti razlaščenih 16 podjetij zasebno pravnega značaja (bank, podjetij, delniških družb itd.) s skupno površino 540 ha 69 a 84 m² zemljišč. Razlaščena so bila tudi posestva javno pravnih oseb (občin) v skupni izmeri posestev 92 ha 25 a 68 m².²⁵

V okraju Ptuj je bilo razlaščenih 26 cerkva prek določenega maksimuma 10 ha in ustanov v celoti v skupni izmeri 384 ha 5 a 12 m².²⁶

Razlaščanje nekmetov je komisijam za agrarno reformo povzročalo veliko dela. Predvsem zaradi njihove številčnosti in zaradi problematičnosti meril za določanje, kdo je dejansko kmet.²⁷ V okraju Ptuj je bilo razlaščenih 59 vinogradniških in presežki nekmečkih posesti nad 3 ha v skupni izmeri 526 ha 49 a 84 m².²⁸

Stališče oblasti do **viničarskega vprašanja** je bilo, da izroči in razdeli

¹⁶ ZAP, OLO Ptuj, skatla 32, leto 1946. Zbori agrarnih interesentov.

¹⁷ Zdenko Čepić, Agrarna reforma in kolonizacija ..., str. III.

¹⁸ ZAP, OLO Ptuj, skatla 35, leto 1946, Statistični pregled z dne 22. 1. 1946.

¹⁹ Zdenko Čepić, Agrarna reforma in kolonizacija ..., str. 113, 114.

²⁰ PAM, okrožni LO Maribor, skatla 209, Seznam posesti nad 100 ha površine z dne 20. 8. 1945.

²¹ Ibid.

²² ZAP, OLO Ptuj, skatla 35, leto 1946. Popis razlaščenih gradov z dne 29. 7. 1946.

²³ PAM, okrožni LO Maribor, skatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

²⁴ PAM, okrožni LO Maribor, skatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

²⁵ PAM, okrožni LO Maribor, skatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

²⁶ PAM, okrožni LO Maribor, skatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

²⁷ Ibid.

²⁸ PAM, okrožni OL Maribor, skatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

zaplenjeno zemljo viničarjem v last. V okraju Ptuj je bilo zaplenjenih 105 vinogradniških posesti s skupno površino vinogradov 225 ha. Na teh zaplenjenih vinogradniških posestih je bilo 174 viničarjev. Skupno število viničarjev v okraju Ptuj je bilo 665, od katerih jih je bilo 491 na privatnih posestvih. Kar 15 % vseh vinogradniških posestev v okrožju Maribor je bilo zaplenjenih v okraju Ptuj; na njih je živelo 19,6 % vseh vinogradniških družin v okrožju Maribor.²⁹

V okraju Ptuj je bilo do 1. 9. 1946 razlaščenih in zaplenjenih 12 veleposestev v skupni izmeri 971,20 ha oz. 7,27 %; 16 posestev bank in podjetij s skupno površino 540,69 ha oz. 20,6 %; 26 cerkva in samostanov s skupno površino 384 ha oz. 10,6 %; 59 nekmečkih posestev s skupno površino 526,49 ha oz. 16,6 %; 5 kmečkih posestev s skupno površino

45,11 ha oz. 11,7 %; 162 zaplemb na podlagi odloka Avnoja z dne 21.11. 1944 s skupno površino 1096,48 ha oz. 3,4 %; 42 posesti, zaplenjenih na podlagi sodb sodišč, v skupni površini 435,57 ha oz. 19,2 %. V okraju Ptuj je bilo v zemljiškem skladu največ gozda (46 %).³⁰

V okraju Ptuj je komisija za agrarno reformo do 24. 8. 1946 razdelila 2134ha 39a 12m² zemlje³¹, do 30. 11. 1946 se je številka povzpela na 2135ha 43a 91m²³², kar predstavlja 4,7 % skupne razdeljene zemlje v Sloveniji. Del zemlje agrarnega sklada so dobile vinogradniške, javne ustanove, t. i. ekonomije, industrijska in druga podjetja, ki so organizirala lastno kmetijsko predelavo, gozdna gospodarstva, ki so dobila večino zaplenjenih gozdnih površin, del zemlje pa 5 na novo nastalih državnih posestev.³³ Državna kmetijska gospodarstva (KG)

so nastala že v letu 1945 s sedežem v Zavrču, Domavi, Kidričevem, Podlehniku in na Turnišču.

Težave komisije za agrarno reformo

Okrožne in okrajne komisije za agrarno reformo so se pri svojem delu srečevale s številnimi težavami in problemi.³⁴ Najpogostejši problemi okrajne Komisije za agrarno reformo na Ptujso bili:

- pogosta menjava administrativnih delavcev (geometra),
- pritožbe razlaščnecev in agrarnih interesentov,
- nezaupanje agrarnih interesentov v zadrugo,
- težave s prevozom,
- zaostajanja dela na terenu,
- težave s pravilno zamejitvijo,
- navdušenje za agrarno reformo ni bilo vsesplošno,
- ni bilo potrebnih podatkov ali so bili pomanjkljivi,
- nerazumevanje raznih odločb zakona o agrarni reformi,
- agrarnih interesentov je bilo veliko več kot agrarne zemlje,
- pomote,
- izkoriščanje neznanja posameznikov,
- izrabljanje položaja.

OKRAJNA KOMISIJA ZA AGRARNO REFORMO
v P t u j u Ptuj, dne 4. aprila 1946. 194

Predmet: Razlastitev zemljiškega posestva
Župnija Hajdina pri Ptuj

Štev.: 69/46

Odločba

Na podlagi točke c) 6. člena in 9. člena v zvezi s 3., 4. in 13. členom zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji — Uradni list NVS št. 396/62 z dne 19. decembra 1945 in uradnih ugotovitev komisijake razprave z dne 3. aprila 1946. 194 se smatrajo za razlaščena v korist zemljiškega sklada po 14. členu tega zakona z vsemi zgradbami in napravami, vsem živim in mrtvim kmetijskim in vsem gozdnim inventarjem z omejitvijo po 2. odstavku 9. člena tega zakona, brez pravice na odškodnino vsa zemljiška posestva v območju Ljudske republike Slovenije, ki so last župnija Hajdina pri Ptuj: župna nadarbine Hajdina:

in obsega: v	k.o. Zekl, zk-vl. št. 40	1,4311 ha
	k.o. Lancova vas, vl. št. 123	1,9912 "
	k.o. Sp. Breg, vl. št. 196	0,6999 "
	k.o. Hajdina, vl. št.	1,4325 "
	k.o. Hajdina, vl. št.	14,3491 "
	skupaj:	20,4038 ha

in sicer: njiv 13,1955 ha
trevnika 3,7154 "
gozda 3,3637 "
pešnika 0,1292 "

% ozirom na 2. odstavek 9. člena se pustijo gori navedenim lastnikom v njih lasti sledeča zemljišča:

v k.o. Hajdina, vl. št. 37, 42, 43, 161	v izmeri	2,8345 ha
k.o. Hajdina, od vl. št. 44, parc. 36, 114, 115, 117	"	2,1225 "
k.o. Hajdina, del parc. 602/1, 603, 606/1	"	1,8600 "
k.o. Hajdina, " parc. 620 (gozd)	"	2,0000 "
k.o. Hajdina, vl. št. 279, parc. 110/4	"	0,2481 "
k.o. Goras, vl. št. 11 in 12	"	2,3022 "
	skupaj	10,5073 ha

v skupni izmeri 10 ha 50 a 73 m²

Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku 15 dni od dneva dostavitve na Okrožno komisijo za agrarno reformo v Mariboru. Pritožbo lahko vložijo le

Primer obrazca št. 3, ki je služil za razlastitev cerkvenih posesti: Odločba o razlastitvi Župnije Hajdina pri Ptuj v korist zemljiškega sklada.

Literatura

- Čepič, Z. 1955: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948). Založba Obzorja. Maribor.
- Horvat, V. 1999: Politčne razmere v okraju Ptuj 1945–1952. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino. Ljubljana.
- Jerebič, M. Agrarna reforma in kolonizacija leta 1946 v Ljutomeru. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za zgodovino. Maribor.
- Krajevni leksikon Dravske banovine. 1937: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine. Ljubljana.
- Polanec, A. 2004: Agrarna reforma

²⁹ PAM, okrožni LO Maribor, škatla 200, Zapisnik s konference za viničarstvo zborovanje, ki bo 23. 6. 1945.

³⁰ PAM, okrožni LO Maribor, škatla 208, Statistični pregled o delu agrarne komisije z dne 24. 8. 1946.

³¹ Ibid.

³² PAM, Okrožni LO Maribor, škatla 206, Celoletno poročilo komisije za agrarno reformo na Ptuj.

³³ Vlado Horvat, Politčne razmere v okraju Ptuj, 1948–1952. Magistrska naloga, str. 24.

³⁴ Anita Polanec, Agrarna reforma in kolonizacija leta 1946 na Ptuj. Diplomsko seminarska naloga, Maribor 2004, str. 25.

in kolonizacija leta 1946 na Ptuj.
Diplomska seminarska naloga,
Univerza Maribor, Pedagoška fakulteta,
oddelek za zgodovino. Maribor.
Statistični godišnjak, knjiga VII. 1967:
Opšta državna statistika. Beograd.
Šuligoj, L. 1989: Socialna in
narodnoobrambna gibanja na
ptujskem območju med vojnama.
Doktorska dizertacija, Univerza
Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta
v Ljubljani. Ljubljana.
Vodušek Starič, J. 1992: Prevzem
oblasti 1944–1946. Cankarjeva
založba. Ljubljana.

Viri

Pokrajinski arhiv Maribor, fond Okrožni
ljudski odbor Maribor.
Zgodovinski arhiv Ptuj, fond Okrajni
ljudski odbor Ptuj.

Zaključek

Agrarna reforma je postavila temelje za razvoj kmetijstva na socialističnih osnovah. Bila je podlaga za nacionalizacijo zemlje s poudarkom na državni lastnini in skupnem obdelovanju. Bila je politični ukrep – vsaj na začetku pridobiti kmečko prebivalstvo. Cilj kmetijske politike je bil odprava privatnih posestev in prevlada državnih in zadružnih.

Agrarna reforma ni rešila bistvenih socialnih vprašanj v kmetijstvu. Posameznik, ki je dobil zemljo, ni mogel na njej preživljati svoje številne družine. Dodaten zaslužek je moral iskati v nekmetijskih dejavnostih. Pojavil se je družbeni razred polkmetov oziroma podelavcev, kar je bilo močno značilno za OLO Ptuj. Agrarna reforma je pripomogla k socializaciji okraja Ptuj kot tudi k socializaciji posameznih vasi, predvsem v ravninskem delu okraja Ptuj (Dravsko in Ptujsko polje).

Povzetek

Agrarna reforma na območju novonastale Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ), po 29. 11. 1945 Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ), kot ukrep države ne

predstavlja ničesar novega, saj so bili poskusi izvedbe agrarne reforme že prej. Območje Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Ptuj je bilo tako pred drugo svetovno vojno kot po njej izrazito kmetijsko območje. Pred drugo svetovno vojno je bila kmetijska posest v OLO Ptuj izrazito razdrobljena. Delila se je na veleposest, ki je bila v večinski lasti tujcev in cerkvenih ustanov, in na majhna razdrobljena posestva. Podlago za izvajanje agrarne reforme po drugi svetovni vojni je predstavljala Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji, ki je temeljil na načelu »Zemljo tistemu, ki jo obdeluje«. Odpravila je ostanke fevdalnih odnosov na vasi in ostalih izkoriščevalskih odnosov ter okrepila vlogo države na agrarnem področju s prevlado državnih in zadružnih posestev. Imela je svoje prednosti kot tudi pomanjkljivosti in slabosti.

Izveček

Na podlagi arhivskega gradiva in dosedanjih spoznanj skuša avtorica podati pogled na potek agrarne reforme leta 1946 v okraju Ptuj. Konec druge svetovne vojne je pomenil začetek novega poglavja v procesu revolucionarnega spreminjanja jugoslovanske države in družbe. Začasna ljudska skupščina DFJ (Demokratične federativne Jugoslavije) je 23. 8. 1945 kot enega prvih ekonomsko-političnih ukrepov sprejela Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji. Zakon, kot del splošne gospodarske politike tedanje ljudske oblasti, pomeni odpravo kapitalističnih in fevdalnih odnosov ter spreminjane temeljnega družbenoekonomskega položaja večine prebivalstva. Agrarna reforma je bila uzakonjena kot pogoj nadaljnje razvoja gospodarske politike na področju kmetijstva v smeri njegove preobrazbe v socialistično, s poudarkom na kolektivizaciji. Sprejeta je bila z namenom utrditi pridobitve revolucije na političnem in gospodarskem področju. Proces politične revolucije še ni bil končan, nova oblast pa je

potrebovala politično podporo večinskega dela prebivalstva – kmetov.

Abstract

In the paper authoress on the basis of archival material and so far gathered knowledge presents her views on agrarian reform which was taking place in 1946 in Ptuj area. The end of the Second World War represented the beginning of a new chapter in the process of revolutionary transformation of Yugoslav state and society. One of the first economical and political measures of Provisional National Assembly of DFY (Democratic Federative Yugoslavia) was the Law on agrarian reform and colonization which was adopted on 23. 8. 1945. This law represented a part of general economic policy of peoples' power at that period and indicated annulment of capitalist and feudal social order and declared altering of basic socio economic position of majority of population. Agrarian reform represented a condition for further development of agricultural economic policy which aimed toward socialist agriculture with an emphasis towards collectivization. It was accepted to strengthen the achievements of revolution in the political and economical field. A process of political revolution hasn't been finished and new authorities needed political support of majority of population – namely farmers.

Mag. Blaž Vurnik, Mestni muzej Ljubljana

Oblikovanje nacionalnih gibanj v Sovjetski zvezi kot vzvod razpada zvezne države s posebnim poudarkom na neslovanskih zveznih republikah ter vlogi reformne politike Mihaila Gorbačova v tem procesu v letih 1988–1991

(Prvi del)

Uvod

Razvoj po oktobrski revoluciji je nacionalno vprašanje ogromne mnogonacionalne države uredil enkrat za vselej na najboljši možni način. Takšna je bila uradna sovjetska teorija o tem vprašanju, pri katerem je izhajala predvsem iz leninskega pojmovanja nacionalnega vprašanja, po katerem naj bi se z razvojem posameznih narodov in implementacijo internacionalizma razlike med posameznimi narodi postopoma zmanjšale, dokler ne bi dokončno izginile.

Takoj po revoluciji je pravkar vzpostavljena sovjetska vlada v Petrogradu objavila Deklaracijo o pravicah narodov Rusije, ki je kot izhodišče za odnose med narodi postavila načela enakosti in suverenosti posameznih narodov, pravico do samoodločbe in celo pravico do odcepitve.

V prvih letih po revoluciji nacionalno vprašanje ni bilo v ospredju. Država je imela dosti težav pri uveljavljanju novega družbenega, ekonomskega in političnega sistema, zato je bilo v ospredju vprašanje razredne enotnosti. Zato propagiranje ruske hegemonije v začetku še ni stopilo v ospredje procesa ustvarjanja enotnosti sovjetske države. Vendar so že v začetku dvajsetih let posamezniki v partijskem vrhu opozarjali na dve pglavitni nevarnosti za enoten družbeni razvoj države; na velikoruski šovinizem in na lokalne nacionalizme. Z močno centralizacijo in krepitvijo birokratskega aparata je postopoma prevladal prav velikoruski šovinizem. Sam državni aparat je na različne načine propagiral idejo o posebnem mestu, ki naj bi ga v državi zavzemal ruski narod. Začelo se je povečevanje ruske zgodovine in kulture, ruski narod se je začelo obravnavati kot narod, ki je osvobodil vse druge narode, združene v sovjetski državi.

Med drugo svetovno vojno je propaganda prinesla novo definicijo o ruskem narodu kot prvem med enakimi. To je odprlo pot rusifikaciji celotnega državnega ozemlja, ki se sicer nikoli ni dejansko uresničila, saj je država pred tem

razpadla, je pa bil ta proces dokaj uspešen, saj se je glede na popise prebivalstva v letih 1959, 1970 in 1979 izkazalo, da so bili Rusi edini narod v Sovjetski zvezi, ki je povečeval svoj delež v neruskih republikah. Pri tem se pojavlja še zanimivo dejstvo, da je delež ruskega prebivalstva v drugi polovici stoletja naraščal v evropskih republikah, medtem ko je v azijskih delih države nazadoval. Rusi so predstavljali precejšen del prebivalstva v Kazahstanu (40,8 %), Latviji (32,8 %), Estoniji (27,9 %), Kirgiziji (25,9 %) in Ukrajini (21,1 %).¹ Lahko se sicer vprašamo o popolni natančnosti ali resničnosti teh popisov, vendar kljub temu ostaja dejstvo, da so Rusi v teh republikah predstavljali pomembno število prebivalstva. Omenjena rusifikacija ali bolje širjenje ruskih elementov (naroda samega, jezika, Rusov na vodilnih mestih v politiki ...) kot posledica definiranja ruskega naroda kot prvega med enakimi je potekala na različne načine. Že na prehodu v petdeseta leta so v vodstva večine republiških partij in vrhovnih sovjetov prišli Rusi. Nekatera upravna območja so bila preprosto ukinjena. Tako sta bili že leta 1946 z dekretom odpravljeni Čečeno-Inguška ASSR in Krimska ASSR, prebivalstvo obeh republik pa je bilo preseljeno v oddaljene dele države. Podobno usodo so kasneje doživljale še republike poveljskih Nemcev in Kalmikov, Karelo-Finska republika pa je bila preoblikovana oziroma degradirana v Karelsko avtonomno republiko. Poleg rusifikacije je bil občuten tudi neposreden pritisk na narode, kakor na primer že omenjeno preseljevanje, ki je bilo eden od najbolj pragmatičnih načinov reševanja nacionalnega vprašanja v ZSSR. Druge metode so bile vezane na discipliniranje tistih, ki so se kakor koli ukvarjali z nacionalnimi vrednotami svojega naroda. Tako so bili leta 1951 ostre kritike deležni azerbajdžanski znanstveniki, ker so se ukvarjali z nacionalnim epom Dede Korkut iz 11. stoletja in ga celo uvrstili v šolski učni program. Rusko časopisje je ep označilo kot »reakcionarno, sramotno tvorbo« z nacionalističnimi in velikoturškimi težnjami. Takšnih in podobnih primerov je bilo še nekaj, vsa ruska propaganda pa se je iztekala v isto iztočnico; neruski deli države so se priključili ruskemu narodu iz lastnih interesov

¹ Delo, 19. 3. 1983 (Nekateri novi poudarki z vrha).

in s tem dosegli velik napredek. Odnos med ruskim in neruskimi narodi je tako postal »odnos med starejšimi in mlajšimi brati, pri čemer starejši brat skrbi za dobro mlajših, in sicer po svoji uvidevnosti in presoji.«² Sedemdeseta leta je v sovjetski politiki odprl 24. kongres sovjetske komunistične partije. Na njem je bilo precej povedanega tudi o odnosih med narodi Sovjetske zveze. Generalni sekretar KPSZ Leonid Brežnjev je omenil razcvet socialističnih nacij in njihovo monolitno enotnost, poudaril pa je veliko vlogo ruskega naroda: »Njegova revolucionarna energija, požrtvovalnost, delavnost in globoki internacionalizem so mu po pravici pridobili iskreno spoštovanje vseh drugih narodov.«³ O nacionalnem vprašanju so govorili tudi nekateri partijski sekretarji posameznih republik. Pri dokazovanju usodne povezanosti narodov v Sovjetski zvezi in priznavanju primata ruskega naroda kot prvega med enakimi so bili različno spretni in nacionalno servilni. Tako je na primer prvi sekretar Uzbekistana Rašidov povedal, da je pridelovanje bombaža gospodarska osnova republike, da pa je tudi »simbol in materialni izraz njene bratske enotnosti z vsemi narodi Sovjetske zveze«. V naraščajočih pošiljkah bombaža naj bi Uzbeki po njegovem videli svojo »prvo internacionalno dolžnost«. O vlogi ruskega naroda in ruskega jezika je omenil takrat že staro formulacijo o starejšem bratu drugih sovjetskih narodov, kar naj bi dokazovala tudi »ogromna zagnanost, s katero se sovjetski ljudje vseh narodnosti učijo ruščine«. Ta naj bi bila »močan pospeševalec v procesu zbliževanja nacij«, predvsem pa »zastava prijateljstva in bratstva med narodi«.

Brežnjev je govoril tudi o sovjetskem ljudstvu, ki je bilo po njegovem nova zgodovinska človeška skupnost, ki je vzniknila v sovjetski državi. Sovjetsko ljudstvo, večkrat se pojavlja tudi v obliki sovjetskega naroda, je bil koncept, ki se je razvil iz leninske nacionalne politike. V socialistični družbi sovjetske zveze naj bi potekala dva procesa; zbliževanje razredov in zbliževanje nacij. Oba procesa naj bi se medsebojno prepletala, vendar naj bi bil proces razrednega zbliževanja hitrejši, drugi pa naj bi mu sledil. Rezultat obeh procesov naj bi bilo popolno razredno in nacionalno poenotenje prebivalstva, v končni fazi sovjetskega naroda. Vloga ruskega naroda naj bi bila v tem procesu seveda odločilna.⁴

V začetku osemdesetih let je pojem sovjetskega ljudstva dobil nove opredelitve. Ta skupnost naj ne bi bila niti nacionalna niti etnična, temveč internacionalna, socialnopolitična, odvisna pa od enotnega gospodarstva in socialne sestave, enotne mnogonacionalne države in marksistično leninistične ideologije. Ob šestdesetletnici sovjetske federacije je tedanji generalni sekretar KPSZ Jurij Andropov svoja razmišljanja o nacionalni politiki sklenil z

ugotovitvijo, da cilj te politike ni le zbliževanje narodov, temveč tudi njihovo zlitje.⁵ Sredi osemdesetih let je sovjetska komunistična partija pripravljala nov program. V tem okviru se je tudi na novo opredelila do narodnostnega vprašanja. V osnutku programa je bila vsem narodom Sovjetske zveze zagotovljena pravica do svobodnega razvoja in uporabe materinščine, medtem ko je ruski jezik ohranil vlogo »sredstva mednacionalnega občejanja«. Osutek je tudi poudaril prostovoljnost, enakopravnost in bratsko sodelovanje kot temelje zbliževanja narodov. Popolna enotnost narodov je bila potisnjena v »oddaljeno zgodovinsko perspektivo«. Ta »popolna enotnost narodov« naj bi se uresničila ob prehodu v komunizem in ne bi pomenila izgube narodnih posebnosti, ampak posebno »sintezo internacionalnega in nacionalnega«.⁶

Razumljivo je, da se je proti takšnemu pojmovanju nacionalnega vprašanja pojavila reakcija, ki je nasprotovala ruskemu šovinizmu in se je izražala v obliki različnih nacionalizmov. Vendar je tudi za pojav teh nacionalizmov sovjetska politična teorija imela pripravljeno svoje pojasnilo. Nacionalistično razpoloženje je npr. v baltskih republikah razlagala kot posledico dejstva, da so tam več kot dvajset let (1917–1940) vladali »buržoazni nacionalisti«, ki so prebivalstvu vcepljali nacionalistične nazore.⁷

Sredi osemdesetih let je politična teorija, kot je bilo že omenjeno, še vedno gojila upe in teoretizirala o poti k sovjetskemu ljudstvu in poenotenju narodov. Obenem pa so se sredi osemdesetih že začeli kazati tudi prvi znaki odpora proti takšnemu pojmovanju nacionalnega vprašanja. Že v začetku sedemdesetih let so se pojavljale informacije kot na primer, da so se v Latviji nekateri upirali gradnji velikih industrijskih objektov, ker bi priseljeno delavstvo preveč vplivalo na nacionalno sestavo te republike.⁸ Leta 1984 pa je neka anketa konkretno ugotavljala pojave odpora internacionalizaciji in nastajanju sovjetskega naroda. »Nacionalizma in šovinizma« naj bi bilo po tej anketi največ v Litvi, Latviji, Estoniji, Ukrajini, Turkmenistanu, Azerbajdžanu, Gruziji, Uzbekistanu in nekaterih avtonomnih republikah v okviru Rusije.⁹ Razumljivo – v tistih predelih, kjer Rusi niso bili večinski del prebivalstva. S prihodom Mihaila Gorbačova na čelo SZ, s perestrojko in glasnostjo, se je politično ozračje v SZ nekoliko sprostito. Sredi decembra 1986 so bili v kazahstanskem glavnem mestu Alma Ati mladinski nacionalistični nemiri, ki so sovjetsko javnost in politiko opozorili na dejstvo, da obstoječa rešitev nacionalnega vprašanja očitno ni dokončna. Nemiri so bili posledica odločitve plenuma republiškega CK, ki je odstavil Kazaha in na njegovo mesto postavil Rusa. To se sicer ni zgodilo prvič, vendar se je tokrat javnost odzvala, v neredih pa je bilo tudi nekaj smrtnih žrtev. Vzroke za pojave nacionalizma

² Delo, 5. 10. 1968 (Mednacionalni odnosi v ZSSR).

³ Delo, 4. 4. 1971 (O vlogi ruskega naroda).

⁴ Informacije iz sveta, 12. 9. 1978, povzetek iz sovjetskega Komunističnega (Zbliževanje nacija je zakonitost komunistične izgradnje).

⁵ Delo, 19. 3. 1983 (Nekateri novi poudarki z vrha).

⁶ Delo, 1. 3. 1986 (Razcvet in zbliževanje narodov).

⁷ Delo, 29. 1. 1969 (»Nacionalistične napake«).

⁸ Delo, 4. 4. 1971 (O vlogi ruskega naroda).

⁹ Vjesnik, 22. 12. 1984 (Šovinista 10 posto?).

so v preteklosti iskali v preostankih buržoazne propagande, tujih obveščevalnih službah, sovražni emigraciji ipd. Z nastopom perestrojke in glasnosti je postalo mogoče reči bobu bob. Nastajanje nacionalizmov so začeli iskati poleg že omenjenih dejavnikov tudi v »razhajanju med besedami in dejanji«, javno pa je bilo sprejeto tudi dejstvo, da so se vse republike Srednje Azije upirale prevelikemu naseljevanju prišlekov v njihove »bolj ali manj jezikovno in narodnostno čiste republike«.¹⁰

Leta 1987 je začelo vreti tudi v drugih delih Sovjetske zveze. Incidenti, ki so imeli temelj v nacionalističnih čustvih, so se pojavljali drug za drugim. Svojo zahtevo po vrnitvi v prvotno domovino na Krimu in obnovitev avtonomije so ponovno glasno izražali krimski Tatarji. Po celem tednu demonstracij poleti 1987 v Moskvi na Rdečem trgu in okoli Kremlja so zagrozili s kolektivno gladovno stavko, če njihove zahteve ne bodo uslišane. Njihove predstavnike je sprejel predsednik prezidija vrhovnega sovjeta ZSSR Andrej Gromiko, ki jim je dal vedeti, da po štiridesetih letih ne morejo drugih ljudi preseliti s Krima zato, da bi jim naredili prostor. Poleg tega se je Tatarov lotila še propaganda, ki je razglasila, da gre pri teh dogodkih le za posamezne predstavnike krimskih Tatarov, ki pa ne predstavljajo večine svojih rojakov.¹¹

Sredi osemdesetih let je tako postalo jasno, da nacionalno vprašanje ni rešeno, čeprav je bila teza o rešenem nacionalnem vprašanju v SZ eden od glavnih temeljev, na katerih je v tej totalitarni državi temeljilo formalno soglasje o povezanosti posameznih delov države v Zvezo sovjetskih socialističnih republik.

Po prvih dogodkih v Gorskem Karabahu (armenska enklava v Azerbajdžanu, kjer so Armenci zahtevali odcepitev od Azerbajdžana in priključitev k Armeniji) so strokovnjaki, ki so se po svetu ukvarjali s t. i. sovjetologijo, ugotavljali, da je v SZ vsaj še 35 upravnih enot, kjer se pojavljajo enake ali pa vsaj podobne zahteve. Rusija je seveda ostajala geografsko največja upravna enota, leta 1985 so tudi v narodnostni sestavi Rusi v vsej državi še prevladovali z 51 % vsega prebivalstva SZ. Vendar so demografske projekcije že za leto 2000 predvidevale, da naj bi bilo takrat Rusov le še 48 %. Poleg nacionalne barvitosti ozemlja SZ je tudi verska sestava države za prihodnost odkrivala nove možnosti konfliktov; 16 % vseh prebivalcev SZ je bilo muslimanov (večinoma skoncentriranih v južnih sovjetskih republikah Uzbekistanu, Kazahstanu, Turkmeniji, Azerbajdžanu, Tadžikistanu in Kirgiziji), pri katerih so se že pojavljali obrisi panislamske solidarnosti.¹²

Plenum CK KPSZ o nacionalnem vprašanju

Leta 1989 se je že dalo slutiti, da vedno večje število nacionalnih požarov v državi zahteva racionalne poteze centra. Oblasti v Moskvi so se odločile za ideološko teoretični manevar v obliki plenuma CK KPSZ o nacionalnem vprašanju. Sredi avgusta so se v javnosti pojavili prvi predlogi dokumentov, ki so že uvodoma priznavali zapostavljanje nacionalnih interesov zaradi državnih ter omejevanje samostojnosti republik. Zato je bilo narejeno škodo treba popraviti z razvojem nacionalnih in internacionalnih vrednot, vendar je bilo poudarjeno, da se to lahko izvede le v sklopu perestrojke.¹³ To lahko beremo tudi kot opozorilo, naj se posamezni narodi ne oddaljujejo pretirano od smeri, ki jo je v njihovem imenu ponovno začrtal center v Kremlju. To dokazuje tudi sintagma, ki jo je KP skovala kot enega od gesel bližajočega se plenuma: »Močna zveza – močne republike«.¹⁴

Na plenumu, ki je bil 19. in 20. septembra, je Mihail Gorbačov jasno pokazal svojo reformistično brezkompromisnost,¹⁵ ki je bila takrat še značilna za njegovo razumevanje nacionalnega problema v SZ. Obsodil je zgrešeno nacionalno politiko, ki jo je vodil Stalin, a hkrati zavrnil vse dogodke, ki so se prav takrat odvijali v nekaterih delih SZ. »Sovjetski zakoni predvidevajo kazni za razpihovanje nacionalnega sovraštva in pravosodni organi jih morajo strogo izpolnjevati,« je poudaril v svojem referatu. Obljubil je, da bodo oblasti storile vse, da bi dali narodnostne pravice tistim narodom, ki jih je Stalin ob koncu vojne ukazal izgnati iz svojih dežel. Pri tem je konkretno omenil sovjetske Nemce, krimske Tatаре, meshetinske Turke (Meshe), Kalmike, Balkarce, Karačajevece, Čečene, Inguše, Grke, Korejce in Kurde, ni pa odgovoril, ali tem narodom pripada vrnitev v nove kraje,¹⁶ kar je bila že v osnovi iluzorna ideja.

Referati na plenumu so predstavljali neko realnost pripravljenosti na spremembe, povsem drugačna pa je bila realnost centralizma, za katerega je dober primer položaj avtonomne republike Baškirijske, v kateri je bilo 97 % vse industrije v zvezni ali zvezno-republiški pristojnosti, od katere je v republiški proračun prišlo le malo sredstev. Preostali 3 % industrije so predstavljali 90 % baškirskega proračuna.¹⁷ Takšnih razmer ni bilo mogoče spremeniti naenkrat, še zlasti s programom, kakršen je bil perestrojka, ki ni imel nikakršnih konkretnih izhodišč za začetek najavljenih sprememb.

¹⁰ Delo, 28. 2. 1987 (Mimo so časi »sentimentalnih zdravic«), 7. 3. 1988 (Na videz popolnoma urejeni odnosi med narodi v SZ se vse bolj krhajo).

¹¹ Delo, 29. 7. 1987 (Krimski Tatarji pretijo z gladovno stavko).

¹² Gary E. Popp, Od perestrojke do etničnega nacionalizma, V: Mednarodna politika, 41, 955, 1989, str. 14, 16.

¹³ Vjesnik, 19. 8. 1989 (KPSS protiv nacionalnih podvajanja).

¹⁴ Neue Zürcher Zeitung, 19. 8. 1989 (Ein Dokument zur Nationalitätenpolitik der KPdSU).

¹⁵ Kakor koli se že ta izraz sliši kontradiktorno, je šlo prav zato. Gorbačov je bil odločen urediti nacionalno vprašanje v duhu reformizma in delne liberalizacije, nikakor pa ni imel posluha za zahteve, ki so šle prek meja, ki jih je začrtal sam.

¹⁶ Delo, 21. 9. 1989 (Sovjetska oblast se bo odločno lotila vseh pojavov nacionalizma in seperatizma).

¹⁷ Delo, 30. 9. 1989 (Vsi se sklicujejo na Vladimirja Iliča).

Zakon o izstopu iz ZSSR

Ko so se pojavili prvi poskusi odcepljanja od SZ, so oblasti poskušale nastale razmere reševati bolj konkretno, a izrazito restriktivno z zakonom o izstopu iz SZ, ki ga lahko ocenimo kot enega prvih poskusov reševanja celovitosti države v času perestrojke. Zakon, ki se je uradno imenoval »Zakon ZSSR o proceduri reševanja vprašanj, povezanih z izstopom zvezne republike iz ZSSR«, naj bi uredil izstop iz SZ v skladu z obstoječo ustavo. V resnici je zakon bistveno otežil, če ne kar onemogočil kakršno koli odcepljanje. Določeno je bilo, da se izstop začne z referendumom, ki ga razpiše vrhovni sovjet republike. Referendum je treba izpeljati po šestih do desetih mesecih, upravičeni do glasovanja pa morajo biti vsi prebivalci, ki imajo v trenutku razpisa stalno prebivališče v tej republiki. Sklep o izstopu naj bi bil izglasovan, če bi zanj glasovali dve tretjini prebivalcev. Nato naj bi vrhovni sovjet republike izide predstavil vrhovnemu sovjetu ZSSR, ki naj bi dal zadevo v razpravo kongresu ljudskih odposlancev ZSSR. Vrhovni sovjet nato v mesecu dni od referenduma zahteva od vseh zveznih republik in avtonomnih delov oceno posledic izstopa republike iz ZSSR. Izide referenduma in mnenja o posledicah nato obravnava kongres ljudskih odposlancev in določi največ petletni rok, v katerem morajo biti rešena vsa vprašanja, povezana z izstopom. Vsi vrhovni sovjeti republik skupaj sestavijo komisijo za izstop. Ta komisija naj bi reševala vprašanje meja, vojaških objektov na ozemlju izstopajoče republike idr. Vsi prebivalci republike so s tem zakonom dobili pravico izbire državljanstva, kraja bivanja in zaposlitve, pri čemer mora izstopajoča republika nositi vse stroške, nastale v zvezi s tem. Republika naj bi tako plačala preselitev, namestitvev in zaposlitev vseh, ki bi želeli ostati v SZ. Ob koncu prehodnega obdobja naj bi vrhovni sovjet sklical zasedanje kongresa ljudskih odposlancev, ki naj bi izdal končni sklep o izstopu, vendar šele po tem, ko kongres to sprejme z dvotretjinsko večino. Če bi bil referendum neuspešen, ga ne bi bilo mogoče ponovno razpisati prej kot v desetih letih.

Takšen zakon je bil poln varoval, ki bi preprečila vsakršen morebiten poskus odcepitve. Prav zato zakona nobena od odcepljujočih se republik ni upoštevala.¹⁸

Zakaj perestrojka ni bila uspešna

Perestrojka in glasnost sta bili mišljeni bolj kot gesli splošne otoplitve političnega ozračja v kombinaciji z večjo splošno produktivnostjo. Obe besedi za seboj nista

imeli izdelanega programa celotnega projekta. Reforme so bile sprva mišljene predvsem kot politične in ekonomske, vse drugo je bilo vključeno bolj na deklarativni ravni,¹⁹ nove okoliščine pa so pokazale, da je resnično prestrukturiranje potrebno tudi na vrsti drugih področij. S to ugotovitvijo je bilo povezano še eno zelo pomembno dejstvo, ki se ga marsikdo v SZ sredi osemdesetih let ni zavedal. Zvezne države namreč ni povezovala federalna struktura, temveč predvsem monolitna komunistična partija s principom demokratičnega centralizma ter centralistično, administrativno in politično vodeno gospodarstvo. Ko je partija zaradi sprostitev političnega pritiska, ki je bil neposredna posledica perestrojke, začela izgubljati moč, je popustil tudi instrument centralnega vodenja gospodarstva, s tem pa je izginila vsakršna centripetalna sila, ki je državo držala skupaj.²⁰ Od tega trenutka dalje je perestrojka v vsaki republiki dobila svoj odtенок. Skupen je bil le eden – perestrojka kot pot v državno ali nacionalno neodvisnost. S popustitvijo te centripetalne sile se je procesu politične in ekonomske liberalizacije pridružil še en proces, ki je bil zgodovinsko tako rekoč nujen; proces dekolonizacije imperija, v katerem so različni narodi zahtevali pravico do samoodločbe.²¹

Poleg tega je politična liberalizacija, ki je odpirala politični prostor tudi nekomunističnim strankam, skupinam, organizacijam, društvom ali gibanjem, po sedmih desetletjih predstavljala določen šok. Močno sredstvo identifikacije je bila narodna pripadnost. Nacionalne zahteve so postale močno sredstvo politične mobilizacije v vsej državi. Nacionalni konflikti so bili zato nujno tudi politični in obratno.

Pomemben element neuspeha perestrojke je bil tudi ruski odmik od zveze. Leta 1990 so bili v Rusiji vse glasnejši glasovi, da je država za Rusijo predraga in da bi Rusi bolje živeli brez okoliških bremen.²² Boris Jelcin je bil politik novih časov, ki svojih pogledov na prihodnost ni omejeval s političnimi in ekonomskimi mejami perestrojke. 12. junija 1990 je Rusija sprejela deklaracijo o suverenosti in s tem postavila pod vprašaj nadaljnji obstoj SZ, ki je bil utemeljen v ruskem imperializmu.

Gorbačov je vzhajajoče nacionalizme opazil, vendar jim ni pripisoval takšne moči, kot se je kasneje izkazalo, da jo imajo. V govoru na plenumu CK KPSZ 27. januarja 1987 je dejal, da si narodnostna čustva ljudi zaslužijo spoštovanje, vendar pa se z njimi ne sme koketirati: »Naj tisti, ki bi želeli igrati na nacionalističnih ali šovinističnih predpostavkah, ne gojijo v tem pogledu nikakršnih iluzij in naj ne pričakujejo naklonjenosti.«²³ Vendar so bili prav nacionalizmi in šovinizmi vseh vrst tisti element, ki so podrli Gorbačovove reformistične načrte in povzročili razpad Sovjetske zveze.

(Se nadaljuje.)

¹⁸ Zakon ..., Medunarodna politika, št. 961, 16. 4. 1990, str. 13–15.

¹⁹ Prim. Mihail Segejev Gorbačov, Perestrojka i novo mišljenje za SSSR i ostali svet, Nova knjiga, Beograd 1988.

²⁰ Branko Caratan, Kriza perestrojke i novi savez suverenih republika, V: Politička misao, št. 2, 1991, str. 125.

²¹ Anatoly Khazanov, The Collapse of the Soviet Union: Nationalism During Perestroika and Afterwards, V: Nationalities Papers, Vol. 22, No. 1, 1994, str. 167.

²² Anatoly Khazanov, The Collapse ..., str. 164.

²³ Mihail Sergejev Gorbačov, Perestrojka – životno pitanje naroda, IRO »Vuk Karadžić«, Beograd 1988, str. 65.

Dr. Danijela Trškan, Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani

Osebna mapa učitelja zgodovine

Uvod

Osebna mapa je prikaz učiteljevega dela in njegovega razmišljanja o pedagoškem delu. Osebno mapo učitelji uporabljajo za zaposlitev, napredovanje (v nazive ali plačilne razrede) in za osebni profesionalni razvoj.

Osebna mapa je lahko mapa najboljših pedagoških del ali pa razvojna mapa, ki vključuje veliko prispevkov, predvsem pa refleksijo o pedagoškem delu, napredku in razvoju.

Vsebina osebne mape

Osebna mapa lahko vključuje različne vsebine oz. področja. Učitelji lahko razdelijo svoje pedagoško delo v štiri kategorije: prispevki k poučevanju in učenju zgodovine, prispevki k prepoznavnosti šole, prispevki k specialni didaktiki pouka zgodovine in prispevki k permanentnemu izobraževanju.¹

Prispevki k poučevanju in učenju zgodovine lahko vključujejo opis razredov (sezname učencev, sedežni redi, fotografije razredov, videoposnetki, sporočila staršem, ocene, opisne ocene), časovno razporeditev učne snovi po razredih, letni delovni načrt, učne priprave, disciplinska pravila v razredu, učne liste in teste po razredih, ocenjevalne obrazce, opazovalne obrazce, osebne mape učencev, ocenjene teste, izdelke, ankete, videoposnetke o šolskem delu ipd.

Prispevki k prepoznavnosti šole so predvsem opisi, poročila ali priprave na javne predstavitve, razstave, medšolsko in mednarodno sodelovanje.

Prispevki k specialni didaktiki pouka zgodovine so lahko načrti pedagoških delavnic, ki jih učitelji vodijo, ali pa npr. članki, učbeniki, delovni zvezki ali priročniki, ki so jih napisali.

Prispevki k permanentnemu izobraževanju so sezname in potrdila udeležb na seminarjih, zborovanjih, tečajih ipd. ter refleksija, samoevalvacija in samoocenjevanje pedagoškega dela z dodanim življenjepisom in bibliografijo.

Izbor primerov oziroma prispevkov ter ureditev

Osebna mapa najboljših pedagoških del oz. prispevkov k pouku zgodovine lahko vključuje posebne učne

priprave (npr. za aktivno delo učencev, za dopolnilni ali dodatni pouk, za medpredmetno povezovanje); različne projekte učencev (zlasti pisne); videoposnetke posebnih projektov in načinov dela ipd.

Pri izboru je tudi pri učiteljih pomembno začetno razmišljanje kot npr.: Zakaj sem izbral ta primer oz. prispevek?; O čem je ta primer oz. prispevek?; Kaj sem se naučil?; Kako sem napredoval itd.²

Tudi učitelji se morajo navajati na refleksijo. Pri tem si lahko pomagajo z naslednjimi koraki:³

- To je bilo pomembno za mene, zato ker ...
- Ta izbrani primer prikazuje moje razumevanje ...
- Ponosen sem na ta primer, zato ker ...
- Nisem zadovoljen s tem primerom, zato ker ...
- Včasih bi rad, da bi drugi opazili pri primeru ...
- Vprašanje, ki se zastavlja kot rezultat tega primera, je ...
- Ta primer prikazuje dokazilo o mojem napredku glede na cilj, zato ker ...
- Primer prikazuje izziv, zato ker ...
- Dosegel sem razumevanje kot rezultat primera, zato ker ...
- Rad bi nadaljeval dodatno učenje glede tega področja, zato ker ...

Učitelji najpogosteje shranjujejo prispevke in različno pedagoško gradivo v mapah, fasciklih in v šolskih omarah. Tudi osebna mapa učitelja mora imeti kazalo in uvod v osebno mapo, kjer so navedeni predvsem namen, cilji in vsebina osebne mape.

Cilji

Cilji, ki si jih učitelji zastavljajo pri oblikovanju osebne mape, naj bi bili pomembni, zanimivi in dosegljivi. Pri načrtovanju ciljev si lahko učitelji pomagajo z naslednjimi vprašanji: Katera splošna področja te zanimajo?; Katero področje bi rad raziskoval?; Katero ključno vprašanje te zanima? Katera so sorodna vprašanja?; Če bi lahko izbral področje pedagoškega dela, ki bi ga poudaril, kaj bi bilo to?; Glede na zgornja vprašanja, kaj bi bil lahko tvoj ugotovljeni cilj?; Kaj bi moral storiti, da bi dosegel ta cilj?; Katera so dokazila, ki prikazujejo, da si dosegel ta cilj?⁴

¹ Vsebina osebne mape je tudi V: Hinett, K., Thomas, J. 1999: Staff Guide to Self and Peer Assessment. Oxford Center for Staff and Learning Development, str. 81.

² Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 154.

³ Ibid., str. 155.

⁴ Ibid., str. 157.

Predstavitev osebne mape

Učitelji lahko svoje osebne mape pokažejo kolegom, ravnatelju ali delodajalcem. Del svojega pedagoškega dela lahko predstavijo na okroglih mizah, delavnicah, konferencah ali zborovanjih.

Namen javne predstavitve je tudi, da učitelji dodajo razmišljanja o svojem delu in dobijo povratne informacije, ki prispevajo še k dodatnem izpopolnjevanju.

Za ustrezno predstavitev si učitelji lahko pomagajo z naslednjimi vprašanji: Kateri primer v osebni mapi se ti zdi najbolj pomemben glede učenja in napredovanja kot učitelja ter zakaj?; Na katerem področju razvoja si najbolj napredoval in kako osebna mapa to podpira?; Kako osebna mapa kaže, da si oseba, ki tvega?; Kakšna je bila tvoja izkušnja pri sodelovanju? Izberi primer, ki podpira tvojo izkušnjo; Kaj osebna mapa pove o tebi kot o vseživljenjskem učencu in razmišljajočem praktiku?; Na kakšen način tvoji primeri prikazujejo povezavo med teorijo in prakso?; Kako je različnost vključena v osebni mapi?; Če bi moral izbrati samo en primer, ki te predstavlja, kaj bi izbral?; Kaj bi želel, da osebna mapa pove o tebi?; Kaj si se naučil glede procesa shranjevanja osebne mape?; Katere cilje si postavil glede na dosedanje izkušnje?⁵

Samoevalvacija in samoocenjevanje

Pri samoevalvaciji učitelji sami postavljajo kriterije. Samoevalvacija naj bi bila bolj pozitivna, tako da bi posredno vplivala na nadaljnje raziskovanje učitelja. Pri samoevalvaciji učitelji lahko uporabljajo različne vprašalnike, na katere poskušajo odgovoriti. Glavne faze so, da učitelji pripravijo načrt spremljanja, se pripravijo na spremljanje in vrednotenje, izpeljejo spremljanje in evalvirajo. Pri takšnem spremljanju izboljšajo samopodobo, imajo večje zaupanje vase, so bolj zadovoljni v poklicu in znajo tudi načrtovati svoj poklicni razvoj.⁶

Vprašanja pri samoevalvaciji se po navadi nanašajo na cilje, znanje, dosežke in načrtovanje za prihodnost: npr. Ali sem dosegel cilj? Zakaj ali zakaj ne?; Kaj sem se naučil ali

kako sem napredoval?; Kaj sem ugotovil o sebi kot o učencu?; Kaj je bil moj izziv pri procesu osebne mape?; Kaj se je izplačalo pri tem?; Kaj sem do sedaj dosegel?; Kateri so cilji za prihodnost?; Kaj želim še narediti v prihodnosti?⁷

Npr. za načrtovanje učnega dela v razredu se lahko uporablja naslednji vprašalnik:

1. Na kratko opiši učence v razredu.
2. Kateri so učni cilji učne ure? Kaj želiš, da se učenci naučijo?
3. Zakaj so ti učni cilji ustrezni za to skupino učencev?
4. Kako ti učni cilji ustrezajo učnemu načrtu?
5. Kako načrtuješ, da bodo učenci vključeni v vsebino? Kaj boš storil? Kaj bodo učenci naredili?
6. Katere so težave učencev na tem področju? Kako načrtuješ, da jih boš preprečil?
7. Katera učna sredstva in gradiva boš uporabil? Dodaj učno gradivo.
8. Kako boš preveril ali ocenil dosežene cilje? Kakšen način boš uporabil? Dodaj naloge oz. teste in rubrike ocenjevanja.
9. Kako načrtuješ, da boš uporabil rezultate ocenjevanja?⁸

Za opazovanje dela učencev v učni uri se lahko uporablja naslednji vprašalnik:

1. Do kakšne mere so bili učenci vključeni?
2. So se učenci naučili tisto, kar sem načrtoval? Ali so bili moji izobraževalni cilji doseženi? Kako to vem?
3. Ali sem spremenil učne cilje v času učne ure oz. pouk? Če da, zakaj?
4. Če bi imel možnost imeti še enkrat isto učno uro v istem razredu, kaj bi storil drugače? Zakaj?
5. Priloži primere rešenih nalog učencev. Naloge morajo prikazati sposobnosti učencev in morajo vključevati učiteljevo povratno informacijo na papirju.⁹

Za samoocenjevanje pa lahko učitelji uporabljajo že pripravljene obrazce, ki vsebujejo kriterije, stopnje kriterijev in opise posameznih stopenj kriterijev. Npr. za ocenjevanje znanja predmetne vsebine se lahko uporablja obrazec (glej str. 34)¹⁰.

⁵ Povzeto po: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 123–24.

⁶ Spremljanje in vrednotenje pedagoškega dela strokovnih delavcev. 2002. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 10.

⁷ Več o osebni mapi: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 113–126.

⁸ Danielson, C., McGreal, T. 2000: Teacher evaluation to enhance professional practice. Association for Supervision and Curriculum Development, str. 85.

⁹ Ibid., str. 88.

¹⁰ Prevod: Danielson, C., McGreal, T. 2000: Teacher evaluation to enhance professional practice. Association for Supervision and Curriculum Development, str. 98.

Kriteriji	nezadovoljivo	osnovno	dobro	odlično
Znanje vsebine	Učitelj dela vsebinske napake in ne popravlja vsebinskih napak učencev.	Učitelj prikaže osnovno vsebinsko znanje, ki ga ne more povezati s celotnim predmetom in drugimi predmeti.	Učitelj prikaže zanesljivo vsebinsko znanje in ga povezuje med seboj ter z drugimi predmeti.	Učitelj prikaže obsežno vsebinsko znanje, z dokazi o stalnem iskanju takšnega znanja.
Poznavanje predznanja	Učitelj prikaže malo razumevanja za predznanje učencev, ki je pomembno za učenje vsebine.	Učitelj se malo zaveda predznanja, vendar pa je takšno znanje nepopolno ali nenatančno.	Učiteljevo pedagoško delo in načrtovanje kažeta razumevanje predznanja o temah in pojmi.	Učitelj aktivno gradi na predznanju, ko opisuje pouk ali išče razloge za učenčevo napačno razumevanje.
Znanje, povezano s pedagogiko	Učitelj prikazuje malo razumevanja pedagoških vprašanj, ki so vključena v učenje vsebine.	Učitelj prikazuje osnovno pedagoško znanje, toda ne preprečuje učenčevih napačnih predstav.	Pedagoško delo prikazuje zadnje raziskave o najboljših pedagoških prijemih pri predmetu, vendar brez preprečevanja učenčevih napačnih predstav.	Učitelj prikazuje stalno raziskovanje najboljših prijemov in preprečuje učenčeve napačne predstave.

Za samoocenjevanje drugih elementov, npr. za načrtovanje, organizacijo in vodenje pedagoškega dela pa se lahko uporablja naslednji obrazec:¹¹

1. Načrtovanje izobraževalnega dela	nezadovoljivo	osnovno	dobro	odlično
Kazanje vsebinskega znanja in pedagogike				
Kazanje poznavanja učencev				
Izbiranje izobraževalnih ciljev				
Kazanje poznavanja virov				
Načrtovanje jasnega poučevanja				
Ocenjevanje učenčevega učenja skozi izdelke				
2. Organizacija okolja za izobraževalno delo	nezadovoljivo	osnovno	dobro	odlično
Oblikovanje okolja spoštovanja in pozitivnega odnosa				
Vzpostavljanje kulture učenja				
Vodenje razrednih postopkov				
Nadziranje učenčevega vedenja				
Organizacija prostora				
3. Pospeševanje izobraževalnega dela	nezadovoljivo	osnovno	dobro	odlično
Jasno in natančno sporočanje				
Uporaba pogovora in diskusije				
Vključevanje učencev v delo				
Potrjevanje učenčevega dela – povratne informacije za učence				
Kazanje fleksibilnosti in dostopnosti pri nadziranju in spreminjanju dela				

¹¹ Ibid., str. 23, 53, 121 in 139.

4. Profesionalne in vodstvene odgovornosti	nezadovoljivo	osnovno	dobro	odlično
nezadovoljivo				
osnovno				
dobro				
odlično				
Refleksija na poučevanje				
Shranjevanje natančnih poročil				
Komunikacija s starši				
Sodelovanje pri vodenju šole				
Profesionalno razvijanje in napredovanje				
Kazanje profesionalizma				

Učitelji zgodovine naj bi še posebej spremljali pedagoško dokumentacijo (urejenost dnevnika, redovalnice, matičnih listov itd.), načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela (učne priprave), profesionalno usposobljenost (znanje predmeta in pedagoških predmetov ter pedagoških

zakonov), pouk, preverjanje in ocenjevanje znanje ter zapisovali napredek učencev.¹²

Obrazec za spremljanje profesionalne usposobljenosti¹³ vključuje poznavanje ciljev predmeta, učnega načrta, pedagoške zakone in znanje pedagoških predmetov.

Dobro poznavanje predmetnega področja opazno v vseh fazah poučevanja	0	1	2	3	4
Učinkovito načrtovanje pouka	0	1	2	3	4
Dobra pripravljenost na vzgojno-izobraževalno delo	0	1	2	3	4
Zastavljanje primernih učnih ciljev	0	1	2	3	4
Seznanjanje učencev/dijakov z učnimi cilji pred obravnavo	0	1	2	3	4
Predvidevanje možnih problemov, vprašanj, težav	0	1	2	3	4
Učinkovito obvladovanje tempa in časa	0	1	2	3	4
Dobro poznavanje učencev/dijakov in njihovih individualnih potreb	0	1	2	3	4
Spreminjanje stilov poučevanja v skladu s potrebami učencev/dijakov	0	1	2	3	4
Uporaba raznolikih oblik in metod poučevanja	0	1	2	3	4
Spodbujanje raznolikih oblik in metod učenja	0	1	2	3	4
Raba dodatnih gradiv za spodbujanje boljšega razumevanja in motivacije pri učencih/dijakih	0	1	2	3	4
Učinkovita uporaba učnih sredstev in tehnologije	0	1	2	3	4
Uresničevanje zastavljenih učnih ciljev	0	1	2	3	4
Dobro poznavanje in upoštevanje zakonskih in podzakonskih aktov, ki urejajo vzgojno-izobraževalno delo	0	1	2	3	4
Aktivno sodelovanje v strokovnem aktivu in uresničevanje dogovorjenega	0	1	2	3	4

Obrazci za pouk so najbolj raznovrstni, vključujejo pa določanje učnih ciljev; priprave učnih ur z upoštevanjem učnega načrta ali letnega delovnega načrta šole; pestre učne oblike in metode dela, kjer se učenci aktivno vključujejo v učni proces; način podajanja vsebine, s poudarkom na problemskem pristopu, medpredmetni povezanosti, razvijanju komunikacijskih sposobnosti učencev, razvijanju kompleksnega razmišljanja in sodelovalnega učenja; vključevanje informacijske tehnologije; upoštevanje individualnih razlik med učenci, prepoznavanje in

vključevanje nadarjenih učencev, prepoznavanje učnih težav učencev in razvijanje moralnega in duhovnega razvoja učencev.¹⁴

Novost so obrazci za spremljanje preverjanja in ocenjevanja ter zapisovanje napredka učencev, s katerimi učitelji ugotavljajo raven znanja, ocenjujejo in zapisujejo napredek posameznega učenca na različnih področjih, obveščajo učence o napredku, redno preverjajo delo učencev, spodbujajo tudi samopreverjanje in samoocenjevanje in sistematično preverjajo in ocenjujejo.¹⁵

¹² Vzeto iz: Spremljanje in vrednotenje pedagoškega dela strokovnih delavcev. 2002. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 17.

¹³ Ibid., str. 21. O pomeni, da ni mogoče oceniti; 1 je nezadovoljivo; 2 pomeni, da je potrebno izboljšati; 3 pomeni ustrezno in 4 izjemno.

¹⁴ Ibid., str. 22. Opazovalna lestvica za potek učne ure je na str. 32–34.

¹⁵ Ibid., str. 22. Opazovalna lestvica za potek učne ure je na str. 35. Obrazci so na str. 36–38.

Obrazec za ocenjevanje znanja in zapisovanje napredka učencev lahko vključuje naslednje elemente:¹⁶

Učitelj ocenjuje znanje, ki so ga učenci/dijaki pridobivali, utrjevali v procesu pouka	Da	Delno	Ne
Znanje učencev/dijakov je bilo pred ocenjevanjem večkrat preverjeno			
Kriteriji ocenjevanja so jasni že pred ocenjevanjem			
Vprašanja so jasna, razumljiva			
Učenci/dijaki imajo čas za razmislek in oblikovanje odgovora			
Vprašanja so učencem/dijakom prilagojena (diferencirana)			
Zapisana vprašanja so pregledna			
Zapisana vprašanja so jasno berljiva			
Učitelja zanima učenčevo/dijakovo mnenje in interpretacija oziroma kritična presoja			
Učitelj med ocenjevanjem zastavlja učencem/dijakom podvprašanja in daje konstruktivne pripombe, ki pomagajo k boljši oceni			
Učitelj do konca posluša odgovore na zastavljena vprašanja			
Učitelj ocenjuje javno			
Metode in oblike ocenjevanja so iste kot metode in oblike, ki jih je učitelj uporabil v procesu preverjanja			

Obrazec za spremljanje pedagoškega dela vključuje najpogostejše naslednje ocenjevalne kriterije: »Načrtovanje učnega procesa (dobro poznavanje svojega delovnega področja, učnega načrta, kratkoročnih in dolgoročnih ciljev, standardov, učne tehnologije, razvojne psihologije učencev, teorije učenja in poučevanja); Učni proces (oblike in metode dela, problemski pouk, specialna didaktika, stili poučevanja in učenja, interakcija v razredu: med učiteljem in učenci, med učenci, udejanjanje teorije poučevanja, ki jo učitelj zapiše v listovnik, v praksi, zagotavljanje povratne informacije); Učno okolje (osredinjenost na učenca, vzpostavitev kulture vseživljenjskega učenja, zagotavljanje psihosocialne varnosti in spodbudnega učnega okolja, organizacija prostora); Kakovost znanja; Uvajanje novih pristopov; Sodelovanje s starši; Prispevki za širšo skupnost; Strokovno spopolnjevanje in njegova umeščenost v učiteljevo delo itd.«¹⁷

Pouk se spremlja zato, da bi se spodbudila ustvarjalnost učiteljev pri vpeljevanju pedagoških novosti, zanimanje za predmetno in pedagoško izpopolnjevanje.¹⁸ Samoevalvacija prinaša kakovost, spodbuja samospoznanje, samorazumevanje, samorazvoj, samokritiko, samorazmišljanje in bistveno prispeva k izboljšanju kakovosti pedagoškega dela.¹⁹

Raziskovanje učitelja

Tudi raziskovanje je pomemben del učiteljeve profesionalne rasti, saj pomeni učinkovito reševanje problemov

razredu, inoviranje pouka ter povečanje sposobnosti avtonomnega in kritičnega razmišljanja o pouku, na katerega lahko učitelji aktivno vplivajo.²⁰

Učitelj se lahko vključi v skupinske raziskovalne projekte ali pa v samoraziskovanje. Samoraziskovanje je takrat, ko učitelj raziskuje svoj razred, svoje delo, je svoboden, samostojen, raziskuje svojo prasko, si sam določi problem, razmišlja o učinkovitosti in tako izboljšuje pouk v razredu. »Ugotovljeno je, da ljudje delajo veliko bolje, če sami identificirajo svoje probleme, v svoji praksi in na svojem področju.«²¹

Učitelj je raziskovalec pouka, razmišljajoči praktik, ustvarjalni in aktivni učitelj. Ustvarjalni učitelj se uči z aktivnim delom, povezuje svoje sposobnosti za reševanje različnih problemov (vsebinskih, metodičnih, razrednih), bolje razume situacije, raziskuje, išče alternativne metode dela, uporablja teoretična znanja tako, da jih dopolnjuje s svojimi ugotovitvami, upošteva izjeme in je odprt za novosti.

V primeru nastalega problema oz. nezadovoljstva lahko sestavi načrt za izboljšanje in reševanje problema (različne učne oblike, aktivnosti učencev, dejavnosti), potem preizkusi, opazuje, anketira, razmišlja o učinkih ter predvideva nove predloge za izboljšanje ter uvaja nov način dela. Končni rezultat je bolj zadovoljen učitelj in tudi zadovoljni učenci.

Za raziskovanje učitelj potrebuje znanje »o glavnih stopnjah raziskovalnega procesa, od načrtovanja raziskave, oblikovanja raziskovalnih vprašanj in hipotez do pregledovanja literature, o nekaterih tehnikah zbiranja podatkov, osnovnih metodah analiziranja podatkov in tudi

¹⁶ Ibid., str. 22. Opazovalna lestvica za potek učne ure je na str. 37.

¹⁷ Ibid., str. 22. Opazovalna lestvica za potek učne ure je na str. 61–62.

¹⁸ Več V: Tomič, A. 2002: Spremljanje pouka. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 9.

¹⁹ Centrih, M., Puklavec, M., Rokavec, D. 1997: Načrtovanje samoevalvacije v gimnaziji. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXVIII. Št. 5, str. 23–28.

²⁰ Marentič Požarnik, B. 2000: Profesionalizacija izobraževanja učiteljev – nujna predpostavka uspešne prenove. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXI. Št. 4, str. 34.

²¹ Cencić, M. 1991: Učitelj – raziskovalec svojega razreda. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXII. Št. 5, str. 21.

o pisanju predlogov ter o pisanju in predstavljanju raziskovalnih poročil.²²

Tudi raziskovalno delo mora biti evalvirano oz. ovrednoteno. Zato naj bi učitelj tudi kritično ocenil raziskovalno delo. Učitelj kot raziskovalec je tudi razvijalec lastne prakse in bistveno prispeva k profesionalnemu razvoju ter dvigu lastne samozavesti.

Raziskava Barbare Šteh Kure iz leta 2000, ki je vključevala opazovanje učnih ur in intervjuje z učitelji in dijaki v dveh krogih pri predmetu zgodovina v 1. letnikih, je pokazala naslednje:

»Učitelji zgodovine razmišljajo predvsem o tem, kako bi poskrbeli za še nazornejšo razlago in popestritev učnih ur, s čimer so dijaki že tako ali tako zadovoljni, in premalo o tem, kako bi dijake spodbudili k prevzemanju aktivnejše vloge pri učenju. Zglednejše ure v drugem krogu opazovanj so pokazale, da znajo nekateri učitelji spodbuditi dijake k aktivnosti, da znajo tudi organizirati dobro skupinsko in individualno delo, a je potrebnih še veliko prizadevanj v smeri bolj aktivnega in poglobljenega vključevanja dijakov.«²³

Sodobni učitelj zgodovine naj bi bil samostojen, odgovoren, ustvarjalen, prilagodljiv, odprt, stalno učeč, izpopolnjujoč, zavzet, navdušen in pripravljen vpeljevati novosti. Inovativni učitelj poskuša dvigovati motivacijo za učenje in delo v razredu, dati učencem uporabno in poglobljeno znanje, omogoča učencem pridobivanje znanja po drugačni poti, razvija odgovornost učencev in vpliva na oblikovanje njihovih učnih in delovnih navad.²⁴ »Visja pojmovanja pouka poudarjajo pomen učenčeve aktivnosti v vseh etapah učnega procesa. Značilnost višjih faz sta tudi povečani odgovornost in pestrost različnih oblik poučevanja, pri katerih imajo tudi učenci veliko priložnosti za prevzemanje pobud in odgovornosti za svoj proces učenja in razvoja.«²⁵

Refleksija

Temelj raziskovanja je tudi kritična analiza pedagoškega dela oz. refleksija. »Refleksija je tisti način, ki učitelju

pomaga pri zavedanju, ubesedenju dogajanja in opredelitvi ciljev v prihodnosti.«²⁶

Učitelj je v vlogi raziskovalca takrat, ko je tudi razmišljajoči praktik, ki izboljšuje svoje delo, razmišlja o svojem delu, znanju in vrednotah. »Prijem refleksivnega poučevanja pogosto temelji na iniciativi in vodenju učitelja, ker zajema opazovanje samega sebe, zbiranje podatkov o svojem delu in vlogi v razredu ter uporabo podatkov kot podlago za samoevalvacijo, za spremembe in za profesionalni samorazvoj.«²⁷

Poleg refleksije je pomembna tudi supervizija, ki ima za glavni cilj izboljšanje praktičnega dela oz. poklica. »Supervizija je posameznikova refleksija o tem, kar poklicno vidi, čuti in misli ter dela, zato da se zave svojih miselnih in vedenjskih strategij, si pridobi nove vidike, ugleda svoj delovni prostor, obogaten z novimi možnostmi, ter se zmore premisljeno odločati o spremembah v svojem delu.«²⁸

Poklicna refleksija je izredno pomembna saj učitelju omogoča, da s svojimi izkušnjami prihaja do novih spoznanj in jih poveže s teorijo. »Učitelj se v strokovni interakciji z učencem poklicno razvija toliko, kolikor svoje izkušnje reflektira, teoretično osmišlja in predeluje, in le tisti učitelj, ki se sam razvija v procesu izkustvenega učenja, lahko to spodbuja tudi pri učencih.«²⁹

Takojšni vtis o učni uri naj bi vključeval naslednje elemente:³⁰

Datum:		
Naslov učne ure:		
Glavni cilji učne ure:		
	Pozitivni elementi	Negativni elementi
Jaz - učitelj		
Učenci		
Učilnica		
Učila		

Refleksija naj bi vključevala razmišljanje o poteku učne ure, o primernosti učil, časovnem načrtovanju in odnosu z učenci.³¹

²² Cencić, M. 2001: Razvijanje vloge učitelja raziskovalca. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXII. Št. 2, str. 78.

²³ Šteh Kure, B. 2001: Pomen kvalitativnega raziskovanja pri preučevanju kakovosti izobraževanja. V: Sodobna pedagogika. Letnik 52. Št. 2, str. 94.

²⁴ Več V. Valencić Zuljan, M. 1997: Kaj imajo v mislih učitelji, ko razmišljajo o inoviranju lastne učne prakse. V: Pedagoška obzorja. Letnik 12. Št. 5-6, str. 228-240.

²⁵ Valencić Zuljan, M. 2001: Modeli in načela učiteljevega profesionalnega razvoja. V: Sodobna pedagogika. Letnik 52. Št. 2, str. 134.

²⁶ Kalin, J. 2003: Izkušnja-refleksija-delovanje v procesu profesionalnega razvoja učiteljev. V: Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev. Povzetki prispevkov od 20. do 21. marca 2003, Hotel Terme, Terme Čatež. Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete in Slovensko društvo pedagogov. Ljubljana, str. 129.

²⁷ Cencić, M. 2001: Razvijanje vloge učitelja raziskovalca. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXII. Št. 2, str. 77-78.

²⁸ Tomič, A. 2002: Spremljanje pouka. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 127.

²⁹ Valencić Zuljan, M. 2001: Modeli in načela učiteljevega profesionalnega razvoja. V: Sodobna pedagogika. Letnik 52. Št. 2, str. 134.

³⁰ Castling, A. 1996: Competence-based Teaching and Training. Macmillan, str. 156.

³¹ Castling, A. 1996: Competence-based Teaching and Training. Macmillan, str. 157.

Za razmišljanje se lahko uporabi tudi naslednji ocenjevalni obrazec:³²

TRDITVE OCENE:	
Po vsaki učni uri razmišljam, kaj mi je dobro uspelo in kaj ne	5 4 3 2 1
Ob koncu vsake učne ure preverim, ali sem dosegel/-la zastavljene učne cilje	5 4 3 2 1
Pri analiziranju svojega dela so mi pomemben vir informacij odzivi učencev	5 4 3 2 1
Pri analiziranju svojega dela iščem informacije in mnenja tudi pri svojih kolegi in drugih strokovnjakih	5 4 3 2 1
Ker želim svoje delo opravljati vedno bolje, sproti analiziram svoje dosežke in spodrslijae ter iščem nove – boljše načine dela	5 4 3 2 1
Dobro poznam svoje potrebe, ki so vezane na moj poklicni razvoj; poznam tudi način, kako lahko te potrebe uveljavim	5 4 3 2 1

Tudi učenci lahko pomagajo učitelju pri izboljšanju in prilagajanju učencem:³³

Pomagaj mi pripraviti takšne učne ure, da ti bodo ustrezale. Prosim, dopolni spodnje stavke. Najlepša hvala.

Pomaga mi, ko ...

Težko je za mene, ko ...

Rad bi imel več:

Rad bi imel manj:

Razvojne stopnje učitelja

V osebni mapi je ponavadi prikazan tudi poklicni razvoj učitelja, ki poteka v več stopnjah.³⁴

Prva stopnja je stopnja konformnosti oz. stopnja prilagajanja. »Na tej stopnji prevladujejo stereotipni pogledi učitelja na lastno vlogo: pomembno je, biti sprejet od drugih, pripadati skupini, pomemben je zunanji videz. Učitelj na tej stopnji sprejema od zunaj postavljena pravila brez dosti razmišljanja in trpi ob občutkih krivde, če ta pravila prekrši. Želi si točnih navodil oz. receptov.«³⁵

Cilji usposabljanja so »pridobitev osnovnih učnih spretnosti in spretnosti 'preživetja' v razredu (npr. vzdrževanje osnovne discipline med učenci; zmanjšanje treme oz. strahu pred nastopanjem)«. ³⁶ Metode in načini usposabljanja pa so »posredovanje osnovnih pojmov in pravil; natančno strukturirane, vnaprej predpisane učne situacije; krajša obdobja nadzorovane prakse s točnimi navodili in jasno, neposredno povratno informacijo, skupinska supervizija.«³⁷

Druga stopnja je stopnja vestnosti oz. stopnja izkušnosti. »Pojavi se večja občutljivost za čustveno plat, za upoštevanje čustev pri drugih, za življenje (empatijo) in spoštovanje drugih; rast notranje motivacije, želja po lastnih dosežkih, razvoj (ponotranjenje) neodvisnih standardov kvalitete; začetki samokritičnosti, samozavedanja, osebne odgovornosti, postavljanja prioritet.«³⁸

Cilji usposabljanja so predvsem »dvigniti željo po dosežkih in užitek v poučevanju; izboljšanje komunikacijskih spretnosti in sodelovanje tako z učenci kot s kolegi; razvoj osebnega stila v delu.«³⁹ Metode usposabljanja so »daljša obdobja nadzorovane prakse z večjim 'manevrskim prostorom' v odločanju; dajanje in sprejemanje povratne informacije v enakopravnem dialogu.«⁴⁰

Tretja stopnja je stopnja avtonomnosti. »Učitelj razvije intelektualno in osebnostno samostojnost. Ne skuša za vsako ceno ugajati. Zave se protislovij, konfliktov, paradoksov, dilem v poklicnem in osebnem življenju; jih tolerira, išče načine razreševanja. Svojih rešitev, do katerih je prišel s tehtanjem, razmišljanjem, ne vsiljuje drugim (da je drugim 'pravico, učiti se iz lastnih napak'); se identifi-

³² Stokovnik. 1997. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 5.

³³ Castling, A. 1996: Competence-based Teaching and Training. Macmillan, str. 159.

³⁴ Marentić Pozarnik, B. 1993: Akcijsko raziskovanje – spodbujanje učiteljevega razmišljanja in profesionalne rasti. Ali: Kako v šolstvu zblizati prakso teoretikov in praktikov? V: Sodobna pedagogika. Letnik 44. Št. 7-8. str. 351-352 po Zuzovskem; Zuzovski R. (1990). Professional Development of Teachers: An Approach and its Application in Teacher Training, 15th Annual conference ATEE, Limerick. Razvojne faze so že predstavljene V: Trškan, D. (1996). Razvijanje učnih spretnosti pri individualnem in skupinskem delu v srednji šoli pri pouku zgodovine. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 155-157.

³⁵ Ibid., str. 351.

³⁶ Ibid., str. 351.

³⁷ Ibid., str. 351.

³⁸ Ibid., str. 351.

³⁹ Ibid., str. 351.

⁴⁰ Ibid., str. 351.

cira z učiteljevo vlogo, ki pa jo interpretira na svoj način; razmišlja v širših (časovnih, prostorskih) okvirih.⁴¹

Cilji usposabljanja so »utrditev intelektualne neodvisnosti; razvoj samostojnosti v načrtovanju, izvedbi in evalvaciji pouka; zmožnost kritične analize učnih načrtov, učbenikov, pripomočkov; filozofski odnos do 'večnih' pedagoških dilem; razvoj simetričnih odnosov in komunikacije z učenci, kolegi, nadrejenimi.«⁴² Metode usposabljanja pa so »minimalna strukturiranost učnih situacij; praksa v razmišljanju in samostojnem odločanju, lahko tudi v obliki daljših razvojnih projektov, oz. akcijskega raziskovanja; klinična supervizija, ki predvideva enakopraven dialog.«⁴³

Sklep

Če povzamemo, kako bi izgledal dober načrt za osebno mapo učitelja zgodovine, bi bil ta naslednji:

«Namen je:

Vrsta osebne mape je ...

Kazalo bo vključevalo naslednje dele:

Primeri, ki bi jih rad vključil ...

Obrazci za refleksijo:

Kje bom shranjeval osebno mapo in kako?

Kdo bo pregledal osebno mapo oz. kateri obrazci bodo vključeni?

Kako bom javno predstavil osebno mapo?

Kaj sem ugotovil iz osebne mape?

Kako bom vključil samoevalvacijo v proces?

Kje se bom lahko naučil še več o osebnih mapah in kako?»⁴⁴

Pri samovrednotenju in samoocenjevanju učitelji prevzamejo večjo odgovornost pri spremljanju lastnega pedagoškega dela, razmišljajo o pozitivnih in negativnih načinih in postopkih za izboljšanje učnih rezultatov.

Učitelj je dober praktik oz. izkušen, če evalvira, analizira, razmišlja, izboljšuje svoje delo. Izkušnje in nove ideje mu pomagajo, da bolje razume učni proces in dogajanje v razredu. Teoretično znanje, ki ga pridobi z branjem didaktične literature, na seminarjih ali tudi pri svetovalcih, lahko tudi praktično preizkusi in uvede v prakso, analizira in jih prilagodi svojim posebnostim. Teoretično znanje in praksa poučevanja še ne pomenita vsega, potrebno se je usposobiti postopoma in razvijati sposobnosti za pouk oz. poučevanje.

«Ko učitelji sporočajo rezultate svojega raziskovanja, največkrat v obliki študije primera ('case study'), postane njihovo razmišljanje javno, podvrženo širši strokovni presoji in kritiki, kar je pomembna lastnost vsakega razisko-

vanja. S tem tudi drug drugemu dajejo ideje, spodbude za poskušanje česa novega, potrditev, in si pomagajo v poklicni rasti.»⁴⁵

Glavni elementi učiteljevega profesionalnega znanja naj bi bili: vsebinsko znanje oz. predmetno znanje, splošno pedagoško znanje, psihološko znanje oz. poznavanje učencev in procesa učenja; specialnodidaktično znanje, kurikulumno znanje ter praktično znanje oz. poklicne spretnosti.⁴⁶

Inovativni učitelji v šolsko prakso prinašajo nova spoznanja, spodbujajo sebe in kolege, načrtujejo, razmišljajo, spreminjajo in se usmerjajo na reševanje problemov ter prispevajo k razvoju specialnodidaktičnega teoretičnega in praktičnega znanja.

Literatura

- Castling, A. 1996: *Competence-based Teaching and Training*. Macmillan.
- Cencič, M. 1992: Z opazovanjem pouka do boljšega dela. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXIII. Št. 5, str. 26-30.
- Cencič, M. 2001: Razvijanje vloge učitelja raziskovalca. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXII. Št. 2, str. 76-80.
- Cencič, M. 1991: Učitelj - raziskovalec svojega razreda. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXII. Št. 5, str. 20-23.
- Centrih, M., Puklavec, M., Rokavec, D. 1997: Načrtovanje samoevalvacije v gimnaziji. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXVIII. Št. 5, str. 23-28.
- Danielson, C., McGreal, T. 2000: *Teacher evaluation to enhance professional practice*. Association for Supervision and Curriculum Development.
- Doolittle, P. 1994: *Teacher portfolio assessment. Practical Assessment, Research and Evaluation*. Dostopno na internetu 25. 6. 2002: <http://erica.net/pare/getvn.asp?v=4&n=1>.
- Hinett, K., Thomas, J. 1999: *Staff Guide to Self and Peer Assessment*. Oxford Center for Staff and Learning development.
- Kalin, J. 2003: Izkušnja-refleksija-delovanje v procesu profesionalnega razvoja učiteljev. V: *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev*. Povzetki prispevkov od 20. do 21. marca 2003, Hotel Terme, Terme Čatež. Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete in Slovensko društvo pedagogov. Ljubljana, str. 127-130.
- Marentič Požarnik, B. 2000: Profesionalizacija izobraževanja učiteljev - nujna predpostavka uspešne prenove. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXI. Št. 4, str. 27-34.
- Marentič Požarnik, B. 2001: Uspešna prenova terja enakopravnejši položaj 'alternativne' raziskovalne paradigme in učitelja raziskovalca. V: *Sodobna pedagogika*. Letnik 52. Št. 2, str. 64-80.
- Marentič Požarnik, B. 1993: Akcijsko raziskovanje - spodbujanje učiteljevega razmišljanja in profesionalne rasti. Ali: Kako v šolstvu zblížati prakso teoretikov in teorije praktikov? V: *Sodobna pedagogika*. Letnik 44. Št. 7-8, str. 351.
- Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: *The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom*. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia.
- Spremljanje in vrednotenje pedagoškega dela strokovnih delavcev. 2002. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.

⁴¹ Ibid., str. 352.

⁴² Ibid., str. 352.

⁴³ Ibid., str. 352.

⁴⁴ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: *The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom*. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 126.

⁴⁵ Marentič Požarnik, B. 1993: Akcijsko raziskovanje - spodbujanje učiteljevega razmišljanja in profesionalne rasti. Ali: Kako v šolstvu zblížati prakso teoretikov in teorije praktikov? V: *Sodobna pedagogika*. Letnik 44. Št. 7-8, str. 353.

⁴⁶ Marentič Požarnik, B. 2000: Profesionalizacija izobraževanja učiteljev - nujna predpostavka uspešne prenove. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXI. Št. 4, str. 29-30.

- Strokovnik. 1997. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- Šteh Kure, B. 2001: Pomen kvalitativnega raziskovanja pri preučevanju kakovosti izobraževanja. V: Sodobna pedagogika. Letnik 52. Št. 2, str. 82–98.
- Tomič, A. 2002: Spremljanje pouka. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- Valencič Zuljan, M. 1997: Kaj imajo v mislih učitelji, ko razmišljajo o inoviranju lastne učne prakse. V: Pedagoška obzorja. Letnik 12. Št. 5–6, str. 228–240.
- Valencič Zuljan, M. 2001: Modeli in načela učiteljevega profesionalnega razvoja. V: Sodobna pedagogika. Letnik 52. Št. 2, str. 122–141.

Povzetek

Eden od načinov celostnega spremljanja in evalviranja dela učiteljev je tudi osebna mapa, ki lahko vključuje različne učiteljeve prispevke k pouku zgodovine, k prepoznavnosti šole, k specialni didaktiki pouka ali k permanentnemu izobraževanju ter prikazuje profesionalno rast učitelja.

Če učitelj ni zadovoljen s svojim pedagoškim delom, potem si postavi vprašanje, kaj bi želel izboljšati, in naredi raziskovalni načrt, kako bo izboljšal, kdo bo sodeloval, kdaj bo izvedel raziskovanje, kako bo spremljal in kako predstavil rezultate, kaj bo naredil z rezultati, kakšni so načrti za naslednjo raziskovalno delo, kar pomeni, da si lahko sam postavlja ocenjevalne kriterije. Pri samoocenjevanju pa lahko uporablja različne obrazce, ki jih sestavljajo vprašanja ali preglednice z različnimi kriteriji, ki se nanašajo na poznavanje predmetne vsebine, načrtovanje, organizacijo ali vodenje pedagoškega dela, poznavanje učnega načrta, pedagoških zakonov in drugih pedagoških predmetov ter tudi preverjanje in ocenjevanje učencev. Številni obrazci so namenjeni spremljanju, razmišljanju in vrednotenju učnega procesa oz. učne ure z namenom, da

bi učitelji izboljšali učni proces in učno okolje ter postali ustvarjalni, zadovoljni in inovativni učitelji.

Glavni namen osebne mape je tudi prikazati poklicni razvoj učiteljev, saj na podlagi refleksije in samoraziskovanja prevzemajo odgovornost za lasten uspeh in zadovoljstvo. Ker pa rezultate svojega raziskovanja učitelji zgodovine lahko objavijo v javnosti, postanejo njihove ideje tudi spodbude za druge učitelje ter bistveno prispevajo k razvoju specialne didaktike pouka zgodovine.

Izvleček

Avtorica predstavlja osebno mapo učiteljev in sicer vsebino, cilje in izbor prispevkov za osebno mapo. Ker se morajo tudi učitelji navajati na evalvacijo in razmišljanje o pedagoškem delu, so predstavljeni različni obrazci za samoocenjevanje, refleksijo in ocenjevanje načrtovanja pedagoškega dela, pouka, preverjanja in ocenjevanja znanja, napredka učencev ter profesionalne usposobljenosti.

Abstract

Authoress in the paper describes content, goals and selection of issues suitable for teacher's portfolio. Since teachers must also eventually learn how to evaluate and reflect upon pedagogical work the authoress presents various tools which offer an opportunity to perform self evaluation, reflection and assessment of planning of pedagogical work and lessons, methods of evaluation and assessment, development of pupils and professional proficiency.

Blaž Torkar

KONSTRUKTIVIZEM PRI POUKU ZGODOVINE

Uvod

Šolski predmet zgodovina ima velik vpliv na razvoj osebnosti učenca in oblikovanje njegovih stališč do minulih dogodkov. Učenci so vsakodnevno zasipani s številnimi informacijami in podatki. »Zgodovina naj bi izobrazila in vzgojila kritičnega, tolerantnega, intelektualno svobodnega in dejavnega državljana, ki je zmožen neodvisne presoje preteklosti in dogajanja okrog sebe.« (Repe, 1995a, v Trškan, 2002: 74)

Velikokrat slišimo, da je v današnjem času zgodovina v krizi. S svojimi spoznanji in dosežki velikokrat ne ustreza sodobnim zahtevam in pričakovanjem družbe, predvsem pa politike. Velikokrat je zgodovina v javnosti zlorabljena za politiziranje, saj se njena dognanja v politiki in medijih velikokrat posplošujejo in interpretirajo na svoj način. Vsi bi radi slišali, da bi zgodovina podala sodbo o nečem, kar bi rad slišal določen del družbe ali posamezen narod. Splošno znano je, da zgodovinar ne daje sodb.

Tudi v Sloveniji smo priča različnim zgodovinskim posplošitvam, mitom, ki jim ljudje nasedajo. Dogodki sodobne slovenske zgodovine so velikokrat predmet različnih javnih interpretacij in polemik, tako da je starim in mladim sodobna zgodovina privlačna tematika.

V članku bo opredeljen pomen konstruktivizma za poučevanje zgodovine, predvsem sodobne slovenske zgodovine, ki je zaradi osebne vpletenosti ne moremo neodvisno presojati. Velikokrat je aktualnih več pogledov na neki zgodovinski dogodek in to sproža v javnosti in družbi številne delitve, ki so opazne tudi v Sloveniji.

Učitelji zgodovine se velikokrat ne zavedajo, kako velik vpliv imajo lahko na svoje učence, predvsem v srednjih šolah. Učitelj zgodovine je lahko v negativnem smislu tisti ključni dejavnik, ki s svojimi osebnimi stališči in interpretacijami zavestno ali nezavestno manipulira z učenci.

V članku je predstavljen konstruktivizem kot možna rešitev, ki se izogne dajanju sodb in klasični frontalni obliki dela, pri kateri profesor posreduje svoja stališča in mnenja. Učenec bo s pomočjo konstruktivističnega pristopa oblikoval svoje lastno individualno mnenje o zgodovinskem dogodku.

Konstruktivizem in pouk zgodovine

Poučevanje po konstruktivističnih načelih je vpeljavano v šolski sistem predvsem pri naravoslovnih predmetih, manj pa v družboslovju. Temeljna ideja konstruktivizma je

v tem, da znanja ni mogoče preprosto prenesti z učitelja na učenca, ampak si ga mora vsak posameznik aktivno sam skonstruirati na podlagi predhodnih izkušenj in znanja (Hozjan 2003: 105).

Pri konstruktivističnem pedagoškemu procesu je učitelj tisti, ki kreira izobraževalni proces. Uvaja ga v vse faze izobraževalnega procesa. Učitelj sproža, spodbuja in usmerja aktivnost učencev, tako, da sami iščejo, odkrivajo, oblikujejo znanje in si razvijajo svoja stališča in sposobnosti (Kramar, 2003: 15).

Cilj tradicionalnih učnih metod je prenesti čim več podatkov, ki naj bi jih učenci memorirali. V konstruktivističnem pristopu so tako prisotne aktivne učne metode, katerih nosilec je učenec (Cencič, 2003).

Poleg tega, da je konstruktivizem pomemben pri naravoslovnih predmetih, ima pomembno vlogo tudi pri pouku zgodovine. Zgodovina je lahko zelo občutljiv predmet v šoli. Problem poučevanja zgodovine je ravno v tem, kako učitelj predstavi nekatera zgodovinska dejstva. Učitelj pri tradicionalni učni obliki s posredovanjem znanja kot objektivne resnice manipulira z učenci.

Težko je učitelju posredovati samo zgodovinsko faktografijo brez stališč. Učenci bi si prek konstruktivističnega pristopa lažje ustvarili svoje stališče do nekega zgodovinskega dogodka.

V nadaljevanju bo predstavljena metoda dela z zgodovinskimi besedili, dopolnjena na tarči stališč.

Konstruktivizem kot rešitev

Metoda dela z zgodovinskimi besedili

Pri uveljavljanju konstruktivističnih idej pri pouku zgodovine je metoda dela z zgodovinskimi besedili dober način, da si učenec s pomočjo različnih pisnih virov sam skonstruira znanje in stališča o nekem zgodovinskem dogodku. Pri pouku zgodovine se uporabljajo različna zgodovinska besedila iz učbenikov, strokovne literature ali virov. Zgodovinska besedila lahko uporabljamo na različne načine.

Eden od načinov uporabe zgodovinskih besedil je iskanje podatkov iz virov. Besedila se pri tem uporablja za opis in pripovedno opisovanje ali za razumevanje zgodovinskih dogodkov in različnih interpretacij o zgodovinskem dogajanju. Učenci pri tem berejo, analizirajo, obnavljajo vsebino, izločajo posamezne pomembne dele,

primerjajo, ugotavljajo, konkretizirajo posplošitve ali preverjajo vsebino z ostalimi temami (Trškan, 2000: 3).

»Metoda dela z zgodovinskimi besedili tako omogoča, da učenci razvijajo sposobnosti kritičnega mišljenja, sposobnost kritične analize, sinteze in vrednotenja različnih zgodovinskih virov.« (Trškan, 2000: 6)

Učitelj kot klasični frontalni posredovalec znanja prevzame vlogo mediatorja. Pri metodi dela z zgodovinskimi besedili sta pomembni dve fazi preučevanja. Prva faza je, da se učenci najprej naučijo brati, izluščiti bistvo, primerjati dele vsebine, ugotavljati razlike in podobnosti. Druga faza pa je, da se naučijo spoznavati različne interpretacije prek pisnih virov, ugotavljati pristranskost in različna mnenja o določenem zgodovinskem dogodku. Tako lahko ugotovijo tudi pomembnost pisnih virov (Trškan, 2000: 6)

Druga faza pa bo dodatno dopolnjena in ponazorjena še s t. i. tarčo stališč, ki je namenjena vrednotenju različnih mnenj o zgodovinskem dogodku.

Tarča stališč

Tarča stališč je način vrednotenja analiziranih besedil. Učenec loči med tem, kateri argumenti so zanj bolj in kateri manj pomembni. Posamezne poudarke (argumente) določenega besedila izpiše na listke in te pripne na tarčo. Čim bliže je argument središču tarče, tem bolj je ta poudarek zanj pomemben. Tako si učenec ustvari svojo tarčo stališč, ki jo oblikuje na temelju prebranih zgodovinskih besedil o določenem dogodku. V nadaljevanju je predstavljen konkreten primer.

Primer: Dolomitska izjava

Dolomitska izjava je eno od dejanj v slovenski sodobni zgodovini, ki je predmet številnih polemik in interpretacij v slovenski družbi. Večina zgodovinskih besedil je enotna glede tega, kaj je in katere so bile posledice podpisa Dolomitske izjave. Glede vzrokov za njen podpis pa pogledi niso enotni.

S pomočjo konstruktivističnega pristopa bi učenec skušal odgovoriti na problemsko vprašanje: Zakaj je prišlo do podpisa Dolomitske izjave?

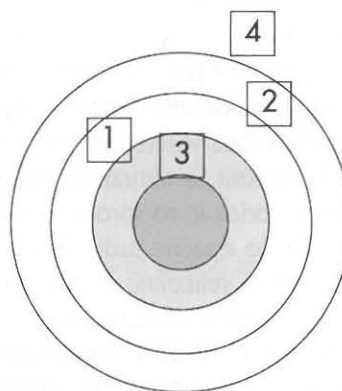
Slonimo na načelu, da učitelj organizira pouk tako, da omogoči učencu vpogled v čim več pisnih virov, ki obravnavajo Dolomitsko izjavo. Primeri **štirih zgodovinskih besedil**, ki poročajo o Dolomitski izjavi, so lahko sledeči:

1. Vir 1: Repe, B. (1995). Naša doba. Ljubljana: DZS, str. 214–215.
2. Vir 2: Vipotnik, J. (1979). OF. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 31.
3. Vir 3: Lazarevič, Ž., Repe, B. (1997). Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana: Založba Nova revija, str. 45.
4. Vir 4: Čepič, Z. (1979). Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 791.

Iz vsakega vira si lahko učenec **izpiše poudarke**, ki se mu zdijo pomembni glede na zastavljeno vprašanje:

- Vir št. 1 pravi, da so pričakovani konec vojne in nevarnost nadaljevanja državljanskega spopada oz. možnost za izvedbo revolucije po koncu vojne, sprožili težnjo po poenotenju OF. K podpisu jih je verjetno vodila tudi bojazen, da bi prišlo do povezovanja zahodnih zaveznikov s politiki iz nasprotnega tabora.
- Vir št. 2 pravi, da so v vrhovih OF še vedno ostali nekateri elementi politične zveze in da je to od časa do časa izzvalo medsebojna trenja.
- Vir št. 3 pravi, da so glavni razlog zahteve osrednjega jugoslovanskega vodstva po poenotenju celovitega osvobodilnega gibanja.
- Vir št. 4 pravi, da je glavni razlog v poskusih nekaterih nižjih krščansko-socialističnih aktivistov, da bi spremenili OF v neke vrste meščansko koalicijo.

Na tarčo postavimo poudarke. Glede na zgornjo analizo besedil bi osebno najbližje sredini tarče postavil poudarek št. 3, na to pa bi si proti robu tarče sledili besedilo št. 1, nato besedilo št. 2 in nazadnje besedilo št. 4. Na tak način vsak učenec lahko praktično predstavi in ponazori svoja stališča o nekem zgodovinskem dogodku.

Slika: Tarča stališč

Zaključek

Poučevanje in učenje zgodovine s konstruktivističnim pristopom je eden od sestavnih delov pouka. Metoda dela z zgodovinskimi besedili in tarča stališč sta sredstvi, s pomočjo katerih učenec lahko sam oblikuje svoja stališča o zgodovinskem dogodku.

Velja omeniti, da so pri konstruktivističnem pristopu tudi nekatere omejitve, kot je socialno ozračje, ki ga lahko oblikuje učitelj s svojo navzočnostjo. Socialno ozračje je namreč eden od dejavnikov socializacije, katerega intenca je tudi indoktrinacija (Hozjan 2003: 106).

Literatura

- Cencič, M. (2003). Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev. V: *Sodobna pedagogika*. Letnik 54. Št. 2, str. 210–212.
- Čepič, Z. (1979). *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Glaserfeld, E. (2001). *Radical Constructivism and Teaching*. Dostopno prek: <http://www.umass.edu/srri/vonGlaserfeld/onlinePapers/html/gener>, 9. 12. 2003.
- Hozjan, D. (2003). Možnosti indoktrinacije učencev v polju socialnega konstruktivizma. V: *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev: povzetki prispevkov*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete in Slovensko društvo pedagogov, str. 105–107.
- Kramar, M. (2003). Konstruktivizem in učiteljeva vloga v izobraževalnem procesu. V: *Konstruktivizem v šoli in izobraževanje učiteljev: povzetki prispevkov*. Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete in Slovensko društvo pedagogov, str. 14–15.
- Lazarevič, Ž., Repe, B. (1997). *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ljubljana: Založba Nova revija.
- Repe, B. (1995a). *Naša doba*. Ljubljana: DZS.
- Repe, B. (1995b). Pouk zgodovine in njegovi standardi v Evropi in ZDA. V: *Mednarodni simpozij. Raziskovalni dosežki v vzgoji in izobraževanju*. Zbornik referatov. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, str. 288–293.
- Trškan, D. (2002). Nova vloga predmeta zgodovine v sedanjí Evropi. V: *Sodobna pedagogika. Specialne (posebne) didaktike in kurikulumna prenova*. Letnik 53. Št. 2, str. 64–76.
- Trškan, D. (2000). Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine. V: *Zgodovina v šoli*. Letnik IX. Št. 3–4, str. 3–7.
- Vipotnik, J. (1979). *OF*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

lišč o zgodovinskih dogodkih. Temeljna ideja konstruktivizma je v tem, da si vsak učenec sam aktivno skonstruira znanje in stališča. Učitelj ni več prenašalec zgodovinskih resnic, temveč igra vlogo organizatorja. Pri pouku zgodovine je uveljavljanje konstruktivističnih načel mogoče z metodo dela z zgodovinskimi besedili, pri čemer učenci razvijajo kritično mišljenje, analizirajo in vrednotijo različne zgodovinske vire. Metoda dela z zgodovinskimi besedili je dopolnjena še s tarčo stališč, ki je namenjena vrednotenju različnih mnenj o zgodovinskem dogodku. V članku je analiziran tudi konkreten primer, ko učenec po analizi besedil oblikuje svojo tarčo stališč.

Abstract

Constructivism at history lessons is one of several ways in which we can avoid the classical frontal method of instruction which gives teacher a lot of freedom to make judgments and standpoints about historical events. The basic idea of constructivist approach is to enable pupils to develop their own knowledge and point of view. Teacher must abandon his old role as transmitter of historical truths and become a facilitator. The best way to introduce constructivist principles at history lessons is to apply a working method which enables pupils to analyze historical texts, develop critical thinking and evaluate various historical sources. Before mentioned working method which offers opportunity to analyze historical texts is supplemented with a target of viewpoints which is aiming at evaluation of different opinions on certain historical events. The paper also analyses an example which shows how a pupil creates his own target standpoint on the basis of texts analysis.

Povzetek

Konstruktivizem pri pouku zgodovine je eden od načinov, da se izognemo klasični frontalni obliki dela v šoli, kjer ima učitelj veliko svobode pri izrekanju sodb in sta-

Mag. Liljana Kač, Zavod RS za šolstvo

»Kako daleč je holokavst?« Literatura holokavsta pri pouku nemščine in holokavst pri pouku zgodovine

Medkulturni pouk književnosti nemškega govornega področja –
priložnost za medpredmetno povezovanje pouka nemščine in zgodovine

Vsako branje in interpretiranje – torej sprejemanje – tuje literature je medkulturno, saj besedilo izhaja iz drugačnega kulturnega okolja, je pisano v tujem jeziku in so zato tudi interpretacije tega besedila za tujega bralca nujno drugačne, kulturno pogojene. Pravimo tudi, da je bralec tuje literature v medkulturnem položaju (Grosman,

2004). Pri pouku tujih jezikov se tega položaja zavedamo, saj želimo z učenjem tujega jezika in književnosti razviti celostno medkulturno in medjezikovno sposobnost (Učni načrt, 1998), predvsem pa medkulturno zavest. V čem je posebnost medkulturnega položaja tujekulturnega bralca? Najprej v zavedanju, da je sprejemanje tuje li-

terature povsem enakovredno (čeprav drugačno) sprejemanju domačega bralca, in v zavedanju, da je drugačnost interpretiranja pogojena na eni strani s kulturno specifičnimi predpostavkami in pričakovanji ter na drugi strani z estetsko-literarno tujostjo besedila samega.

Kulturno specifične predpostavke in pričakovanja bralcev pri branju literature o holokavstu – v našem primeru slovenskih gimnazijskih dijakov – pa smo preverili s pomočjo vprašalnika, katerega rezultate bomo predstavili v nadaljevanju.

Prav aktualnost tematike holokavsta oz. nacionalsocialistične preteklosti v javnih debatah in tudi v sami literaturi nemškega govornega področja, v zadnjem času pa tudi slovenskega prostora (javne debate v povezavi z razstavo Leni Riefenstahl ali pa v povezavi z zgodovino italijanskega fašizma) je lahko motivacija za dijake in učitelje, da jo obravnavajo tudi pri pouku. Tako v nemškem kot v slovenskem govornem področju je tema druga svetovna vojna, prav posebej holokavst, še vedno tabuizirana. Literatura zaradi svoje funkcije »ubesedovanja neizgovorljivega«, osebnih usod, usod izobčenih, živečih na družbenem robu, žensk in otrok na njej lastni način potrjuje, da je enkraten družbeno priznan sistem, ki izpolnjuje tiste funkcije, ki jih noben drug sistem ne more (Šlibar, 1997: 13). Prav zato je branje literature holokavsta pri pouku nemščine lahko eden izmed načinov medkulturnega pouka literature in priložnost za povezovanje s poukom zgodovine.

Razlogov za medkulturni pristop in mepredmetno povezovanje pri obravnavi tematike holokavsta pri pouku literature o holokavstu in pri pouku zgodovine je več. Tema holokavst ima v okviru nemške nacionalsocialistične zgodovine zaradi svojega mesta v evropski zgodovini in samega obsega pojava še posebno težo. Na nemškem govornem območju kažejo na to aktualne debate v javnosti (npr. polemike v zvezi z gradnjo spomenika holokavsta v Berlinu), zgodovinopisju in zgodovinskih vedi, literarni vedi (npr. polemike v zvezi s terminom »preseganje preteklosti«¹) in literaturi sami (za svetovno najbolj znan nemški roman s to tematiko velja Schlinkov »Balec«).

Za slovenskega bralca je tema holokavst v literarnih besedilih pomembna in drugačna zaradi specifičnosti in dimenzij nacionalsocialističnega obdobja v nemški zgodovini. Holokavst je z nemške strani poimenovan kot »naša sramota« (Mann, 1945, nav. po Hage, 1999: 297) ali kot »civilizacijski zlom« (Hage, 1999: 303). Fenomen ima zgodovinske osnove v odnosih Nemcev oz. Avstrijcev do Judov, v njihovih antisemitističnih prepričanjih, ki so povzročili usodne posledice. Zaradi dejstva, da v Sloveniji antisemitizem ni bil razširjen v tako radikalnem in očitnem obsegu kot v Nemčiji ali Avstriji v času pred drugo svetovno vojno in med njo (Brodnik, 2000), je branje slo-

venskega bralca literature holokavsta neobremenjeno s kolektivno krivdo, ki jo nosijo Nemci in Avstrijci.

Nadalje nudijo literarna besedila o holokavstu možnost kritičnega razmisleka o vzrokih in posledicah totalitarnih režimov, o družbeni in osebni nestrpnosti do drugih, drugačnih ljudi.

Metaforični pomen holokavsta v splošni jezikovni rabi je pripeljal do posplošenih in pavšalnih predstav, do površnih dojemov in razumevanj pojava. Literarna besedila o holokavstu pa uberejo nasprotni tok. S konkretnostjo, natančnostjo jezikovnega izraza, z opisom osebnih izkušenj, z razmišljanji o smislu literarnega zapisa o holokavstu želijo prav te splošne, abstraktne predstave o holokavstu preseči.

V primerjavi z neliterarnimi, še posebej zgodovinskimi dokumenti o holokavstu je prednost literature o holokavstu v tem, da literarno besedilo nagovarja bralca v celoti, v njegovih čustvih, čutih in mislih. Literarna besedila so opisi osebnih doživetij in občutenj avtorja ali protagonista, kar je za bralca lahko bolj zanimivo kot zgodovinski dokument z suhoparnimi številkami in dejstvi.

Funkcija literature o holokavstu je tudi v njeni etični dimenziji, v funkciji ozaveščanja in preprečevanja. Slovenskim dijakom pa nudi tudi možnost, da se na diferenciran način soočijo z vlogo Nemčije in Avstrije v drugi svetovni vojni.

Branje literature o holokavstu nas lahko navede k pogovoru v razredu, v katerih delamo primerjeve s slovensko zgodovino med 2. svetovno vojno: npr. deportacije Slovencev v koncentracijska taborišča, holokavst na območju nekdanje Jugoslavije pred drugo svetovno vojno (npr. uničenje Judov na Hrvaškem pred drugo svetovno vojno) in med njo, koncentracijsko taborišče Jasenovac, koncentracijska taborišča med »balkanskimi vojnami« v Bosni, Srbiji in na Hrvaškem. Poleg tega pa branje literature o holokavstu lahko navežemo tudi na pogovore o aktualnih temah, npr. o množičnih pobojih ljudi na Slovenskem po drugi svetovni vojni, o pobojih ljudi v Bosni med državljansko vojno, o pobojih ljudi med iraško vojno, o razmerah v ameriških zaporih za vojne ujetnike ali o pojavih desnega radikalizma oz. neonacizma.

Rezultati ankete, ki smo jo izvedli med 88 gimnazijskimi dijaki tretjega in četrtega letnika na treh različnih gimnazijah septembra 2004, nam kažejo njihovo poznavanje tematike holokavsta oz. nacionalsocialističnega obdobja, vloge Nemčije in Avstrije v drugi svetovni vojni in njihovo zanimanje za to temo nasploh in še posebno pri pouku nemščine prek branja literarnih besedil na to temo. Ker je kakovost sprejemanja te literature odvisna od predhodnega poznavanja tematike, vidimo v pouku zgodovine možnost, da se tematika pred branjem literature pri nemščini obravnava predhodno ali vsaj vzporedno.

¹ Nem.: »Vergangenheitsbewältigung«.

Odgovori dijakov so razvidni iz naslednje preglednice:

Ali poznaš izraz holokavst in kaj pomeni?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
zatiranje, ubijanje, preganjanje, zapiranje, iztrebljanje, sežiganje, iztrebljanje, pomor, pobji Židov v II. SV	52	59
... Židov, Slovanov, Romov, »nearijcev«	2	2
množični krut pobji ljudi v taboriščih	7	8
ne poznam	27	31

Ali veš morda za kakšno nacistično koncentracijsko taborišče?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
Auschwitz	50	57
Dachau	31	35
ostali	11	12
ne	19	21

Ali veš, za kaj so bila nacistična koncentracijska taborišča zgrajena?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
za iztrebljanje, zapiranje, pobijanje, mučenje, uničevanje, trpinčenje, za prisilno delo Židov	30	34
za pobijanje Židov, Poljakov, Romov, vojnih ujetnikov, »nearijcev« ...	32	36
najprej za prisilno delo, nato za izvedbo holokavsta, za vse, ki jih niso sprejemali, za vse drugačne	3	3
ljudi so pobijali v plinskih celicah in jih nato zažigali	1	1
nejasni ali nenatančni odgovori	14	16
ne	7	8

Kakšna je bila vloga Nemčije med drugo svetovno vojno?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
začeli so vojno	18	20
agresor, okupator, zavojevalci	21	24
da bi zavladata arijska rasa	11	13
vodilna, velika	21	24
Hitler	5	6
ne vem	20	23

Ali se spomniš kakšne knjige ali filma, ki bi prikazovala vlogo Nemčije med drugo svetovno vojno?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
Schindlerjev seznam	27	31
dokumentarne TV-serije	16	30
Dnevnik Ane Frank	13	15
Reševanje vojaka Ryana	12	14
Mein Kampf	8	9
Pianist	4	5
Življenje je lepo	4	5
po ena navedba različnih filmov	13	15
navedba ostalih tiskanih medijev (učbenik, zg. knjige, literatura)	4	5
ve, se ne spomni naslova	6	7
ne	20	23

Ali veš, kakšna je bila vloga Avstrije med drugo svetovno vojno?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
priključi se (brez odpora) Nemčiji in ji pomaga, zaveznica Nemčije	28	32
ne ali nejasen odgovor	60	68

Ali bi si želel/-a izvedeti kaj več o tem pri pouku nemščine?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
da	55	63
mogoče	4	5
ne (za to je zgodovina, jezik ločiti od politike in zgodovine)	29	33

Ali poznaš kakšno nemško književno besedilo (lahko tudi v slovenskem prevodu), ki bi obravnavalo osebno izkušnjo druge svetovne vojne?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
Dnevnik Ane Frank	17	19
Moj boj (Mein Kampf)	8	9
Črni obelisk, Nekoč junaki	3	3
ne	64	73

Ali bi te zanimalo sodobno nemško književno besedilo, ki bi prikazovalo osebno izkušnjo druge svetovne vojne ali ki bi prikazovalo posledice nacizma v medčloveških odnosih (v družini in na osebni ravni)?

Odgovor	Število odgovorov	Delež v % (od 88)
da	64	73
mogoče, ne vem	5	5
ne	19	22

Anketa je pokazala, da 61 (69 %) vprašanih dijakov pozna pojem holokavst. Od 61 dijakov jih 52 povezuje holokavst s pobojem Judov med drugo svetovno vojno, medtem ko ga 7 dijakov povezuje tudi z drugimi žrtvami (Slovani, Romi, političnimi nasprotniki, vojnimi ujetniki idr.). 69 dijakov pozna ime vsaj enega koncentracijskega taborišča iz druge svetovne vojne. Najbolj znani imeni taborišč sta pri dijakih Auschwitz (50 odgovorov) in Dachau (31 odgovorov). 19 dijakov pa ne zna poimenovati niti enega koncentracijskega taborišča.

Poznavanje funkcije nacističnih koncentracijskih taborišč je pri vprašanih dijakih boljše kot pa poznavanje pojma holokavst. Še manjše pa je poznavanje imen koncentracijskih taborišč. Funkcijo nacističnih koncentracijskih taborišč dijaki povezujejo s pobijanjem, uničenjem, zaprtjem, mučenjem predvsem Judov, sledijo jim tudi Romi, Slovani, vojni ujetniki. 21 dijakov pa ni seznanjenih s funkcijo koncentracijskih taborišč ali pa imajo o njej napačne predstave.

18 dijakov vidi Nemčijo v drugi svetovni vojni kot agresorja in okupacijsko silo, kot državo, ki je želela podjarmiti Evropo in cel svet. 18 dijakov je navedlo, da je Nemčija začela drugo svetovno vojno, in 21, da je bila vodilna sila oz. je igrala veliko vlogo v drugi svetovni vojni. 11 dijakov ve, da je Nemčija svojo ekspanzijsko namero povezovala z rasistično politiko. 5 dijakov je na vprašanje o povezavi Nemčije z drugo svetovno vojno odgovorilo z navedbo Hitlerja. 20 dijakov pa o vlogi Nemčije v drugi svetovni vojni ne ve nič.

Na vprašanje, ali poznajo knjigo oz. film, ki prikazuje Nemčijo v drugi svetovni vojni, prevladujejo odgovori (90 navedb) v povezavi z dokumentarnimi ali igranimi filmi (Schindlerjev seznam, Življenje je lepo, Reševanje vojaka Ryana, Eva Braun, Pianist, Hitlerjeve ženske, Bitka na Neretvi). Dijaki so tiskane medije (literarni, trivialna in dokumentarna besedila) navedli 17-krat, med njimi prednjači Dnevnik Ane Frank.

Vloga Avstrije v drugi svetovni vojni je znana 28 dijakom (32 %), medtem ko 60 dijakom ta vloga ni znana.

55 dijakov (63 %) si želi o vlogi Nemčije in Avstrije v drugi svetovni vojni izvedeti več pri pouku nemščine, 29 dijakov pa to ne zanima oz. bi raje izvedeli pri pouku zgodovine.

Na vprašanje, ali poznajo kako nemško literarno besedilo, tudi v slovenskem prevodu, ki prikazuje osebno izkušnjo druge svetovne vojne, je 17 dijakov navedlo, Dnevnik Ane Frank² in 8 dijakov Moj boj. 64 dijakov pa takšnega besedila ne pozna.

Večina vprašanih (64) je tudi izrazila zanimanje za sodobno nemško literarno besedilo, ki predstavlja osebno izkušnjo druge svetovne vojne, 19 jih to ne bi zanimalo, 5 pa je v zvezi s tem neopredeljenih.

Interpretacija rezultatov

Za vprašane dijake bi lahko rekli, da jim je bolj poznan izraz Auschwitz kot holokavst, vendar je primerjava pogostnosti in pomena obeh izrazov v referenčnem korpusu slovenskega jezika FIDA pokazala, da je v slovenski rabi pogostejše uporabljen izraz holokavst, medtem ko gre pri uporabi izraza Auschwitz v večini primerov za ime koncentracijskega taborišča in ne za preneseni pomen.³ Zaradi tega tudi predlagam uporabo izraza holokavst.⁴

Dijaki pojem holokavst večinoma povezujejo z genocidom nad Judi. Vlogo pouka zgodovine vidim npr. v tem, da se dijakom pojasni holokavst. Holokavst zajema namreč »vse vidike nacionalsocialistične rasne in uničevalne politike proti vsem skupinam žrtev« (Feuchert, 2000: 22), med katerimi je največja judovska, sem pa spadajo tudi slovenske žrtve. Veliko o tem lahko dijaki izvejo tudi od svojih starih staršev in morda še od staršev.

Dijaki dobijo informacije o drugi svetovni vojni prek množičnih medijev (kino, TV) v večji meri kot prek tiskanih. Razmerje med obema medijema je 5 : 1. (Vloga šole v razvijanju medkulturne zavesti pri sprejemanju tujih filmov na temo holokavst.)

Skromno poznavanje vloge Avstrije v drugi svetovni vojni bi kazalo pri dijakih tako pri pouku nemščine (pluricentričnost nemške kulture) kot pri pouku zgodovine nadoknaditi. Eden izmed razlogov je neposredna bližina Avstrije, drugi pa tudi naša skupna zgodovina v času avstro-ogrske monarhije. Prav posebno bi se veljalo posvetiti posebni vlogi Avstrije po drugi svetovni vojni, ko je bila razglašena za žrtev Hitlerjeve Nemčije.

Vprašalnik pa je posredoval tudi dva pomembna odgovora, ki govorita v prid pouku literature o holokavstu, in sicer da je tema holokavst dijakom zanimiva in da bi jo radi spoznali tudi prek literarno prikazanih osebnih izkušenj.

Kot osnovo za medkulturni in medpredmetni pouk s temo literatura o holokavstu pri pouku nemščine in holokavst v Avstriji pri pouku zgodovine predlagamo literarno besedilo sodobne avstrijske pisateljice Elisabeth Reichart z naslovom *Wie fern ist Mauthausen?*, ki je izšlo leta 1992 v zbirki *La valse*. Besedilo Reichartove je zanimivo tudi za zgodovinarje, saj se na avtobiografski način loteva teme holokavst in njegovega pomena za današnje rodove. Osrednje vprašanje tega besedila se osredotoča na iskanje smisla ohranjanja nekdanjih koncentracijskih taborišč kot muzejev. Kot vodička po muzeju in kot zgodovinarja⁵ ugotavlja absurdnost takšnih muzejev, ki zanje predstavljajo sentimentalni simbol za zamolčani del avstrijske zgodovine. Taborišče muzej je zanj hiša duhov, ki državi služi kot alibi za uresničevanje kvazi pedagoških ciljev, kajti nikogar dejansko ne zanimajo ne žrtve plinskih

² Čeprav ni nemško literarno besedilo, je očitno bila asociacija na temo holokavst neposredno povezana z nemškostjo.

³ Razmerje pogostnosti navedbe besed »holokavst« in »Auschwitz« je po raziskavi v FIDI 401 : 145, pri čemer je »Auschwitz« praviloma uporabljen kot lastno ime in redko v prenesenem pomenu kot holokavst. Raziskavo je opravil Vojko Gorjanc.

⁴ V nemški jezikovni rabi izrazu holokavst konkurirata dva izraza »Auschwitz« in »soah«. Sam izraz holokavst pa je v nemški jezikovni prostor prišel iz ameriškega in se je sredi sedemdesetih let tudi uveljavil.

⁵ Elisabeth Reichart je po izobrazbi zgodovinarica in germanistka, temo njene doktorske disertacije pa je Avstrijske ženske kot aktivistke antifasističnega odpora.

celic ne njihovi morilci. Pripovedovalka se v besedilu ukvarja z vprašanjem današnjega pomena holokavsta in pri tem pride do spoznanja, da odgovor na to ni taborišče kot muzej. Muzej očitno ne izpolnjuje svoje etične funkcije, je nesmiseln spričo še vedno trajajočih fašistoidnih vzorcev obnašanja in mišljenja pri ljudeh.⁶ Odgovor na smisel holokavsta vidi v literaturi sami, v ubeseditvi neizgovorljivega.

Viri in literatura

- REICHART, Elisabeth (1992). *La valse*. Salzburg: Otto Müller Verlag.
- BRODNIK, Vilma (2000). Judje na Slovenskem. V: Brodnik, V. in Janez Marolt (Hg.): *Zibelka človeštva v loku rodovitnega polmeseca*. Ljubljana: INES TOURS. 123–26.
- FEUCHERT, Sascha (Hg.) (2000). *Holocaust-Literatur*. Auschwitz. Arbeitstexte für den Unterricht. Stuttgart: Reclam.
- GROSMAN, Meta (2004). Književnost v medkulturnem položaju. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HAGE, Volker (1999). *Propheten im eigenen Land. Auf der Suche nach der deutschen Literatur*. München: dtv.
- ŠLIBAR, Neva (1997). *Im Freiraum Literatur. Deutsche Literatur im DaF-Unterricht. Literaturmodell. Textinterpretationen. Didaktische Hinweise*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Učni načrt za nemščino. Gimnazija (1998). Republiška predmetna komisija za nemški jezik Ljubljana: Nacionalni kurikulumni svet.

Povzetek

Prispevek najprej opredeli medkulturni pouk književnosti pri pouku tujih jezikov. Kot primer takega pouka v

okviru pouka nemščine kot tujega jezika na gimnazijah avtorica predlaga branje sodobne literature holokavsta, pri čemer vidi smiselno povezavo s poukom zgodovine. Izhodišča za medpredmetno povezovanje temeljijo na rezultatih vprašalnika o poznavanju pojma holokavsta, ki je bil izveden med slovenskimi gimnazijci. Kot osnova za medpredmetno povezovanje služi literarno besedilo sodobne avstrijske avtorice Elisabeth Reichart *Kako daleč je Mauthausen*, torej literatura o holokavstu, ki je lahko osnova za medpredmetno povezovanje med poukom nemščine in zgodovine.

Abstract

Paper first defines intercultural instructions of literature at a foreign language lessons. Authoress believes that such type of instruction can be best achieved (during instructions of German language as a foreign language on gymnasia) by reading of contemporary literature on holocaust which according to her opinion enables logical connection with instructions of History. Starting points for such cross-curricular linking are based upon results of a questionnaire whose goal was to determine how much pupils of Slovene gymnasia know about holocaust. Before mentioned cross-curricular linking is based upon literary text of contemporary Austrian authoress Elisabeth Reichart *How far is Mathausen?* which represents the holocaust literature that can serve as a basis for cross-curricular connection between instruction of German language and History.

Adrijana Segalla, Gimnazija Ljubljana Šiška

Velike igre velikih diktatorjev Scenarij in zapiski o dramatizaciji fašizma

Z dijaki Gimnazije Ljubljana Šiška smo se v šolskem letu 2003/04 odločili za dramsko ponazoritev različnih življenjskih zgodb iz obdobja fašizma. Kontroverznost totalitaristične tematike je predstavljala primeren izziv za ustvarjalen pristop vseh sodelujočih ter za sprostitev domišljije po predhodnem »študiranju« vsebine.

Aktivno sooblikovanje »dramske predstavitve« se je odrazilo v spreminjajočem se scenariju, katerega delno različico vam predstavljam. Če imate voljo in obilico

energije, se lahko z dijaki ustvarjalno »poigrate« in razgibate šolski vsakdanjik.

Dramatizacijo so sestavljale tri različne zgodbe: zgodba o nastajajočem fašizmu in družbenem kaosu, ki mu je bila Italija priča po prvi svetovni vojni, ko so anarhistične, socialistične in druge leve radikalne skupine zamajale gospodarske temelje kapitalistov; zgodba o Mussoliniju in njegovih salonskih srečanjih, kjer so kot objekti političnega manipuliranja predstavljeni generali, novinarji,

⁶ Literarno prikazano v besedilih »Sonntagsbraten« und »La valse« iz iste zbirke.

pesnik Gabriel d'Annunzio; zgodba o slovenski družini iz vasi Škedenj pri Trstu, ki se je morala spopasti s fašističnim asimilacijskim nasiljem.

Predstavljam vam scenarij prve zgodbe.

Osredotočila se bom le na vsebinski del scenarija, likovna oprema je poljubna, seveda pa skladna s fašistično ikonografijo.

Dramski prostor je razmejen med fašističnega na desni in socialistično radikalnega na levi.

Scenarij

Začetek predstave je vezan na glasbo skupine Laibach, ob predvajanju katere skupina fašistov skupaj z Mussolinijem prikoraka na oder, se posede na določena mesta in se strastno preda razpravljanju o fašizmu.

Na drugi strani na »barikade« prihaja skupina levičarjev, prepevajoč Internacionalo. Grmeče udriha proti fašistom in zapoje pesem do konca. Vpijejo na fašiste.

Socialist 1: »Poglejte jih, izdajalce. Njihove besede o socializmu, ki da se zakorenini človeku v krvi, so laž, prevara!«

Mussolini: »Danes me sovražite, včeraj, ko smo skupaj ustvarjali Avanti, pa ste me ljubili. Sedaj ste me izgnali, ukrotili pa me ne boste. Obratno, jaz bom vaš krotilec.«

Anarhist: »Benito, ti mali norec, zgodovina je na naši strani!«

Komunist: »Pohodite jih, mussolinijevce. Trdijo, da je Benito prvi in edini. Da je bog.«

Socialist 2: »To so le uboge reve, tovariš. Pravica in resnica sta na naši strani. Za našo stvar moramo prepričati revno in izkoriščano ljudstvo, ki ne razume preprirov o visokih ciljih revolucije za zrušitev kapitalizma.«

Komunist: »Res je, kar praviš. Najprej moramo strniti naše, proletarske vrste in hočem, da tam sedeča drhal dojame, da se borimo: Za svobodo, enakost in bratstvo.«

V zboru vsi levičarji glasno poudarijo: »Za svobodo, enakost, bratstvo. Za revolucijo, ki bo našim otrokom dala kruh, jim omogočila šolanje in dostojno življenje. Naj živi revolucija in z njo vsi socialisti, komunisti, anarhisti, liberalni in ostali reformatorji, ki se bomo složno borili proti nadutim izkoriščevalcem vseh barv in slojev. Re-vo-lu-ci-ja.«

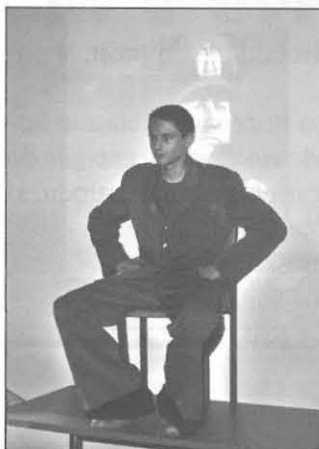
Socialist 1: »V naši državi ni kruha za vsakega, to niso nikakršni zlati časi.«

Komunist: »V naši državi odpuščajo delavce, zapirajo puntarje in študente, to niso nikakršni zlati časi.«

Anarhist: »V naši državi propadajo kmetije in rastejo »graščine«, po mestih umazane tovarne, to niso nikakršni zlati časi.«

Socialist 2: »V naši državi je zdravljenje preklet luksuz in šolanje še večji, to niso nikakršni zlati časi.«

V zboru vsi levičarji še enkrat proti fašistom: »Hvala bogu, takšno državo bo vzel hudič! Revolucija! Re-vo-lu-ci-ja!«

Slika 1: Mussolini ob glasbi

Slika 2: Levičarji Laibach na začetku

Levičarji posedejo in tiho prepevajo Internacionalo.

Skupina fašistov stopi proti njim z vpitjem.

Fašist 1: »Opraviti imamo z ničvredneži, podganami. Socializem je za slabiče, ničvredneže.«

Fašist 2: »Drhal so tile, z boljševizmom napojeni delavci. Rdeči razlaševalci. Plenilci trgovin.«

Fašist 3: »Ne smemo dopustiti te njihove revolucije. Ni ga večjega sovraga na svetu od rdeče sodrge. Pljuva na našo državo, Cerkev in svetega očeta. Rdečkarji so ateisti, in če v revoluciji zmagajo, nam bodo naše lepe domove spremenili v delavske komune, cerkve v klube zabavljačev in potepuhov, kaj bo z nami, ve sam bog.«

Fašist 1: »Benito, podpiramo tvojo resnico, ki ni ne bela, ne rdeča in ne črna. Všeč nam je tvoje poveličevanje rimskega, bojevitnega, vojaškega duha velikega Italijana.«

Fašist 2: »Dol z Internacionalo, žvela fašistična revolucija.«

Fašist 3: »Moj pogled na svetlo Italijo črnijo srpi in kladi, tam pri nasprotnikih se že preveč bohotijo.«

Vsi fašisti v zboru: »Dol z Internacionalo. Dol s transparenti Marxa, Lenina, Bakunina ..., dol s srpi in kladi, nič več pariške komune in velikega Oktobra, štrajkov in Kapitla. Naj živi Mussolini, naj živi fašizem.«

Fašisti napadejo levičarje, vname se pretep, po katerem vsak zbeži na svojo stran.

Kratek premor z glasbo skupine Laibach, ki se nadaljuje s korakanjem skupine fašistov, na čelu katerih stopa Mussolini.

Fašistična skupina se ustavi pred Mussolinijem, ki ji razlaga.

Mussolini: »Fašizem je največji. Odklanja nesmiselno, običajno laž o politični enakosti, mit o neomejeni sreči in napredku.

Svoboda je cilj, ki pa ga je treba nadzorovati. Svoboda brez reda in discipline pomeni razpad in katastrofo.«

Fašisti v zboru ponovijo: »Svoboda brez reda in discipline pomeni razpad in katastrofo.«

Mussolini: »Svoboda ni pravica, marveč dolžnost, je privilegij.«

Fašisti v zboru ponovijo: »Svoboda je dolžnost, je privilegij.«

Mussolini: »Fašistična država hoče imeti oblast in hoče vladati. Le vojna pa spodbode vse človeške energije do največje napetosti in daje pečat plemenitosti narodu, ki je zadosti pogumen, da jo začne. Fašizmu je težnja ustvariti imperij; to je znamenje človeške moči.

Če želiš mir, se pripravljaj na vojno.«

Fašisti v zboru ponovijo: »Če želiš mir, se pripravljaj na vojno.«

Statist močno udarja na boben, iz ozadja skočita dva fašista in še enkrat zavpijeta:

«Če želiš mir, se pripravljaj na vojno.»

Na nevtralen prostor med obe ideološki polovici stopi razlagalec značilnosti Mussolinijeve diktature.

Nevtralni pripoveduje: »Mussolinijevo misel o vladanju je izražalo tisto fašistično geslo, ki je bilo kmalu napisano povsod; v tisku, na hišah ob glavnih cestah in železnicah: »Verjeti, ubogati, boriti se.« Militarizem in govoričenje o vojni sta bila vsakodnevna hrana italijanskega ljudstva. Tistim, ki so slepo verjeli in ubogali, je boj postal dogma, bistven del fašistične vere. Ta dogma je zaslužila narod in njegovega duceja in ju vodila v končno katastrofo.

Poleg idejnega siromaštva je imel Mussolini veliko negativnih potez. Njegovi tovariši so trdili, da je bil trmast in da ni trpel grajanja. Bil je napadalen, brez potez osebne hrabrosti. Njegova edina drzna dejanja so bili dvoboji, kurz v pilotiranju, strast po velikih hitrostih. Občasno ga je zgrabila divja jeza, zaradi katere so se ga bali tudi »najboljši« prijatelji. Bil je nenačelen in nemoralen, pa je kljub temu ostal na oblasti več kot dvajset let ... **Kako je mogel tak človek tako dolgo vladati?**«

Statist udarja na boben, **nevtralni ponovi:**

»Kako je mogel tak človek tako dolgo vladati?«

Iz ozadja stopita Mussolini in dvomeča ženska, ki vsak zase govorita ljudstvu.

Mussolini: »Jaz sem nadčlovek, rešitelj, zadnji up italijanskega naroda.«

Dvomeča ženska: »Kako naj bi bil nadčlovek posameznik, utesnjen v okvire lastne manjvrednosti in namišljenih bolezni. Kako bi naj duševni bolnik ljudstvu omogočil splošno blaginjo in naredil iz Italije cesarstvo.«

Mussolini: »Zaupljivo ljudstvo, upri se takšnemu govorjenju, katerega cilj je žaliti poštene državljane. Naš cilj je jasen: Borimo se proti dvomom, proti vsemu, kar ni fašistično in rimsko. Naš narod je ploden in močat v pravem pomenu besede.«

Dvomeča ženska: »Ljudstvo, naj te ne zapusti pamet.

Naj ne gredo stvari svoja pota.

Ni nam potrebna mrtvim svoboda.«

Fašist 1 skoči pred dvomečo žensko in jo ustrelji. Ta obleži na tleh.

Zgodba se konča z izvajanjem fašistične himne v živo (uglasbijo in zapojejo jo dijaki sami).

»Ljubite kruh,
srce družine,
dišavo obeda,
veselje domačega
ognjišča.

Častite kruh
slavo polj,
zemeljski vonj,
praznik življenja.

Spoštujte kruh,
pot obraza,
ponos dela,
pesem žrtvovanja.

Ne razsipajte kruha,
bogastva domovine,
najžlahtnejšega daru
božjega,
najsvetejše nagrade
človeškega truda.«

Slika 3: Dijaki glasbeniki med predstavo

Slika 4: Nevtralna povezovalka

Besedilo z dijaki lahko spreminjate, dopolnjujete, krajšate. Dijaki pri dramatizaciji radi improvizirajo, kar pa je možno le, če so dovolj seznanjeni z vsebino igranega.

V realizaciji scenarija zgodbe smo z dijaki dodajali veliko žive glasbene spremljave, na simbolnem nivoju pa elemente fizičnega gledališča (sodelovale so dijakinja športne gimnazije, ki trenirajo judo). Za vizualne učinke pa smo si pomagali z računalniško projekcijo na temo fašizma.

Z vsemi uporabljenimi sredstvi smo poživili »temačnost« obravnavanega obdobja.

Nasvet

Sedaj ste na vrsti Vi.

Vsakdo med vami, ki se bo odločil za tovrstno delo z dijaki, naj pozabi na čas, na profesionalno učiteljsko začetost, na finančno podporo šolskega ministrstva ... Lahko le uživa v domiselnosti in zagnanosti mladine, kateri se tu in tam splača posvetiti brez okvirov šolske politike.

Alenka Plohl Podgorelec, Gimnazija Ptuj

Projekt Stari Egipčani v evropskem oddelku Gimnazije Ptuj

Od ideje do nastanka projekta

Od oktobra do decembra 2004 je na ptujski gimnaziji potekal projekt Stari Egipčani. Zamišl, načrt, in vodstvo celotnega projekta je prispevala profesorica zgodovine Marija Meznarič, ki je vanj vključila vse dijake 1. e-oddelka in skoraj vse profesorje, ki jih poučujejo. Projekt je bil izveden v okviru projekta Zavoda RS za šolstvo z naslovom Evropski oddelki.

Kar slišim, pozabim,
kar vidim, si zapomnim,
kar naredim, razumem
in znam.

Profesorica Marija Meznarič je dijakom 1. e-oddelka predlagala, da bi izvedli projektni način pridobivanja znanja in spretnosti. Ponudila jim je več tem: Stari Grki, Rimljani, Stari Egipčani. Dijaki so se odločili za temo o starih Egipčanih, civilizaciji, ki v nas še vedno vzbuja občudovanje in spoštovanje. Od projektne načina dela so pričakovali, da bo bolj zanimiv, zabaven, drugačen, da bo več sodelovanja med dijaki, da se bodo več naučili in si tudi več zapomnili.

Potek dela

Kaj smo pričakovali od projekta?

Pri uri zgodovine so dijaki najprej izvedli viharjenje idej, nato so se odločali za referate iz posameznih predmetov, in sicer posamezno, v dvojicah ali v trojicah.

Slika 1: Viharjenje idej

Kako se lotiti referata?

Pri slovenščini so dobili navodila in nekaj temeljnih napotkov glede oblike in vsebine referatov. Naučili so se, da je referat strokovno besedilo, v katerem poročevalec opisuje pojave in razlaga njihovo povezanost, kakor jo je ugotovil sam ali s pomočjo strokovne literature. Spoznali so, da je svoje ugotovitve treba utemeljevati z navajanjem zgledov in da se poročevalec ponavadi ne razodeva, ker je referat objektivno besedilo. Naučili so se, kako je referat zgrajen (uvod, jedro, zaključek). Pozornost smo posvetili tudi načinu predstavitve, na kaj vse je pri tem treba biti pozoren, da je primerno uporabljati knjižni jezik, govorili smo o raznih ponazorilih referata (izroček, plakati, prosojnice, grafikoni, knjige). Na koncu predstavitve referatov sledi pogovor ali diskusija s poslušalci.

Ker je projekt predvideval medpredmetne povezave na temo stari Egipčani (ZGO, SLO, UZG, GEO, ANG, NEM, FRA, BIO, KEM, MAT, INF), so s knjižničarko pri knjižnični

vzgoji spoznavali, katere informacijske vire jim nudi šolska knjižnica (s poudarkom na uporabi sistema CO-BISS), kako vrednotiti gradivo, pravila citiranja in navajanja literature, ki jo bodo uporabili pri svojem delu. Ob tem so spoznavali glavne skupine UDK-sistema. Urili so se v nastopanju in sodelovalnem učenju ter vadili tehniko hitrega branja.

Na podlagi usvojenega znanja so dijaki oblikovali osnutke za referate in seznam literature, ki jo bodo uporabili pri svojih referatih. Naučili so se, kako poiskati literaturo, jo ovrednotiti, na kaj je treba biti pozoren pri oblikovanju naslovne strani, citiranju ter navajanju literature in virov.

Nastajanje posameznih referatov

Nato so dijaki s svojimi mentorji pri posameznih predmetnih področjih vsebinsko zastavili referate. Naslovi le-teh so bili: Državna ureditev, Faraoni, Glasba in ples, Gospodarstvo, Književnost, Kmetje in sužnji, Matematika, Mumificiranje, Nil, Piramide, Pisava, Pogrebni obredi, Templji, Umetnost, Verovanje, Nakit, Pravo, Vojska. Predstavitve so potekale pri urah predmeta, na katerega se navezuje obravnavana tema, in sicer s pomočjo zgoščenk, plakatov, s prikazom literature itd.

Primer referata: Piramide v Egiptu

Dijaki so veliko večino referatov izdelali zelo kakovostno. Med takšne sodi tudi referat Piramide v Egiptu, dolg 17 strani, na katerih sta dva dijaka opredelila, kaj je piramida, zakaj so

Egipčani v določenem obdobju gradili piramide, kje so največje, kako so jih gradili, kdo jih je gradil, kako dolgo je potekala gradnja ene piramide itd. Veliko pozornosti sta posvetila načinu gradnje oziroma predvidevanjem egiptologov o tem, kako so reševali probleme pri gradnji. Podrobno sta opisala tri največje piramide in jih predstavila s tlorisi, prečnimi prerezi itd. Posvetila sta se tudi skrivnostni sfingi in piramidam pri Sakari, posebej znameniti Džoserjevi t. i. stopničasti piramidi in piramidam v Meidumu in Faijumu. Zaključila sta z razmišljanjem o piramidah danes, o novih najdbah in ugibanju o možnostih novih bogatih najdb. Uporabila sta precej literature, internet in videodokumentarec ter vse skupaj zelo dobro predstavila sošolcem, ki sta jim razdelila tudi izvlečke referata za mapo o Egiptu.

Predstavitve

Vsebinsko so referate ocenili profesorji mentorji pri svojih predmetih, kjer so tudi potekale posamezne predstavitve, knjižničarka pa je pregledala naslovno stran, citiranje ter navedbo literature in virov.

Po ogledu egipčanske zbirke na Ptuj so dijaki izdelali poročila o tej razstavi. Odpravili so se tudi v Ljubljano v Narodni muzej, kjer imajo originalno mumijo iz Egipta.

Razstava

Pod mentorstvom naše knjižničarke so dijaki pripravili razstavo plakatov, referatov, poročil, fotografij, literature o Egiptu in zgoščenk s predstavitvami referatov. Ob tem so

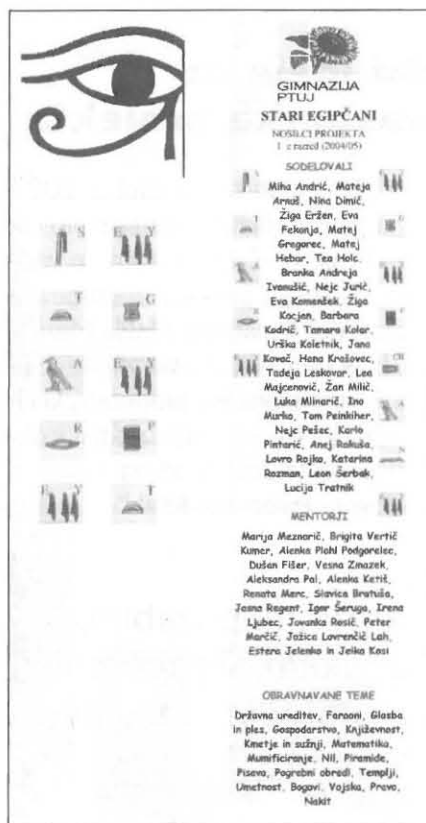
spoznali zakonitosti postavljanja razstav, njihovo sporočilnost in to, da so razstave ena izmed knjižničnih dejavnosti, s katerimi je mogoče predstaviti informacijske vire in rezultate njihove uporabe.

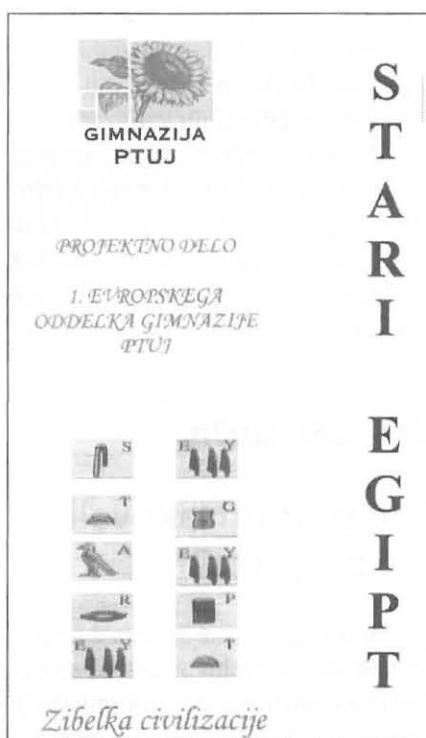
Slika 2: Razstava Stari Egipt

Slika 3: Multimedijška predstavitev referatov na temo stari Egipt na razstavi

Slika 4, 5: Knjižno kazalo

Slika 6: Naslovnica zloženke

Oblikovali so knjižno kazalo, na katerem so zapisani vsi nosilci projekta, mentorji in obravnavane teme pri projektu Stari Egipt, ter zloženko, za katero je besedilo prispevala mentorica projekta Marija Meznarič.

Slika 7: Nekaj tipičnih živil tistega časa

Na razstavi so si obiskovalci lahko ogledali tudi nekatera tipična živila tistega časa, da bi lahko podoživeli vsakdan starih Egipčanov.

Razmišljanje dijakov med potekom projektnega dela

Pri uri zgodovine so dijaki razmišljali o samem projektu. Za ilustracijo naj bo dovolj navedba nekaj njihovih misli:

»Občutki so enkratni. Ne morem jih opisati. Imamo se fajn, pri zgodovini nič ne delamo, kar je super. Mislim, da je projekt dobra izbira in se bo vse dobro izteklo.«

»Projekt se nama zdi v redu, saj je bilo veliko skupinskega dela, s katerim smo se še bolj medsebojno povezali, poglobili prijateljstvo med seboj in tudi z učitelji, saj je bilo veliko več smeha kot pri samih urah.«

»Projekt je super. Veliko bolj zabaven način zajemanja znanja. Vsi, ki sodelujejo, so zelo prijetni ljudje, in veseli me, da sem jih bolje spoznala! Vsi komaj čakamo na prvo predstavo.«

»En teden pred projektom čutiva tisto dobro mero adrenalina, malo vznemirjenosti in radovednosti, saj že hitimo velikemu dogodku naproti. Upava, da bo predstava uspela.«

»Projekt bo zelo uspešen. Zelo mi je všeč. Upam, da bo šlo vse po sreči. Takšno projektno delo je super. Posebej mi je všeč, ker so ure bolj sproščene kot redni pouk.«

»S predstavo smo zadovoljni, čeprav se nam zdi malo prekratka. Slike, ki jih prikazujemo na platnu, so super, tudi scena je zelo dobro narejena.«

Iz izraženih mnenj dijakov lahko razberemo njihovo pripravljenost, za-zetost in pričakovanje nastopa.

Predstava Stari Egipčani na obisku (Igra vlog)

Zaključna faza projekta – kot pika na i – pa je bila predstava z naslovom Stari Egipčani na obisku. To je multimedijsko zasnovana predstava, v kateri so zajeti vsi možni vidiki medpredmetnega povezovanja na obravnavano temo. V njej se prepletala egipčanska zgodovina in tradicija s sodobnostjo.

Slika 8: Uvodne besede pred predstavo

Idejo za scenarij je profesorica Marija Meznarič dobila, ko so dijaki izrazili željo, da bi si ogledali Egipt, če se že toliko učijo o njem. To ni bilo mogoče, zato so v predstavi Egipčani obiskali nas.

Slika 9: Nastopajoči v predstavi Stari Egipčani na obisku

V predstavi so sodelovali in nastopali vsi dijaki 1. e-razreda in jo z velikim uspehom uprizarjali za gimnazijce, starše in goste.

V tej predstavi se polagoma predstavijo različni predstavniki takratne družbe, kot so:

Slika 10: Pisar

Slika 11: Vezir

Slika 12: Kmet

Slika 13: Sužnji

Slika 14: Herodot

Slika 15: Champollion

Slika 16 : Faraon

Slika 17: Mumija

Slika 18: Plesalke

raon, nastopijo tudi plesalke, ne gre pa brez mumije. Scena je stilizirana, v ozadju pa se pojavljajo spremljevalni posnetki, ki skupaj z glasbo podkrepijo doživljanje starega Egipta. Pred nami oživi starodavni svet, ki izzveni v aktualno sporočilo pisarja:

»... naš veliki faraon Ramzes II., eden največjih egipčanskih faraonov, ki je širil ozemlje in se spopadal s Hetiti v Siriji, je z njihovim kraljem sklenil prvo mirovno pogodbo. Menda je danes kopija te pogodbe vzidana pri vhodu v dvorano Varnostnega sveta OZN. Le zakaj? Ali je na svetu še vedno mnogo spopadov in vojn? Kakšna škoda! Nič se niste naučili od nas. Namesto vojn bi rajši skupaj potovali, delali, trgovali, ustvarjali boljše življenje za vse. Preko Grkov smo vam

Slika 19: Pisar: sporočilo starih Egipčanov naši civilizaciji

predali naše dosežke in znanje, šege in navade. Naša civilizacija je propadla, trajala pa je vendarle več kot 3000 let. Ali bo tudi vaša?

Želimo vam vse dobro, varujte planet, bodite strpní, kajti le s strp-

nostjo lahko civilizacije preživijo. To je naše sporočilo oziroma sporočilo našega boga faraona, ki je Sonce, čigar žarki vse ustvarijo in dajejo vsemu življenje.»

Razmislek po opravljenem delu

Ob koncu smo izvedli delno evalvacijo celotnega projekta v obliki ankete in pogovora med dijaki in z debato med sodelujočimi profesorji ter mentorji. Vse to je prineslo zaključke o pozitivnih rezultatih, pa tudi pomanjkljivostih, na katere moramo biti pozorni v prihodnje. Ugotovili smo, da smo na začetku slabo zastavili ocenjevanje, kar nas je na koncu teplo. Res je, da je težko oceniti prispevek vsakega posameznika, kako-vost in obseg v številčnih ocenah. Na začetku bi morali natančno izdelati točkovni sistem, ki bi urejal razmerja,

in bi na koncu točke spremenili v ocene. Tudi dijaki so se strinjali, da je težko doseči absolutno pravičnost pri končnih ocenah, vendar moramo mentorji v prihodnje to bolje zastaviti in bolj spremljati vse dogajanje glede tega. Vendar nam ta pomanjkljivost ni pokvarila dobrega občutka, da smo z veliko mero dobre volje in poguma zelo uspešno zaključili obsežni projekt. Dijaki so v anonimni anketi (primer ankete je vzeta iz priročnika Podjetno v svet zgodovine, Ljubljana, ZRSŠ, 1998) navajali svojo veliko mero motiviranosti za delo v projektu, ki jim je omogočilo tveganje, učenje iz napak, možnost izraziti lastno mnenje, raziskovati, sprejemati odločitve itd. Povedali so, da jim je to prineslo več samozvesti, da so pridobili nove spretnosti, npr. nastopanja na odru, predstavljanja svojega dela itd. Predvsem pa so poudarili, da so po projektu veliko bolj povezani, bolje so se spoznali med seboj, pa tudi profesorje, ki so bili pri ta-

kem procesu dela bolj sproščeni, kar je vzpodbudno delovalo na dijake. Na vprašanje, kaj bi spremenili pri svojem delu, odnosu, če bi projekt začeli na novo, so dijaki navajali, da bi bolj upoštevali časovne roke, bili bolj pogumni na odru, da bi se bolje organizirali itd.

Navdušeni so bili tudi nad obiskom prof. dr. Hazima Attiatalla, ki je prišel iz egiptovskega turističnega predstavništva na Dunaju. Tudi zanj in goste smo pripravili predstavo (igro vlog oz. simulacijo) in znani egiptolog, ki je včasih poučeval na univerzi v Kairu, je bil počaščen, da smo njihovi stari civilizaciji posvetili toliko pozornosti. Gimnazijcem je ob diapozitivih predaval o starodavnem Egiptu. Skupaj s predstavnikom Slovenske turistične organizacije na Dunaju Janom Ciglenceškim nam je obljubil pomoč pri morebitni organizaciji ekskurzije v Egipt. Dijaki jo z veseljem pričakujejo.

Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane

EVROPSKI DAN JEZIKOV – DAN EVROPSKIH ODDELKOV

Evropski oddelki v luči promocije večjezičnosti in medkulturne dimenzije (Ptuj, 26. september 2005)

V okviru programa gimnazija v šolskem letu 2005/06 že drugo leto poteka programska prilagoditev – evropski oddelki (v nadaljevanju EO). Pod tem pojmom se skrivajo nekatere nove vsebine, cilji in oblike dela. Glavna cilja EO sta razvijati globalno in evropsko dimenzijo s perspektive Slovenije in usposabljanje za medkulturno komunikacijo v večkulturni in večjezični družbi. Te cilje želijo doseči z nekaterimi didaktičnimi načeli, ki so del novih izobraževalnih programov in učnih načrtov. Eno takšnih načel je interdisciplinarnost znanja (dijakovo znanje je rezultat različnih znanstvenih disciplin, ved, strok, predmetov). Ta

nujno vodi h kurikularnemu povezovanju (različni predmeti so učinkovito in vsebinsko povezani) in drugačnim oblikam dela (medpredmetno povezovanje, timsko poučevanje in projektni pristop). Novosti so torej na ravni učnih ciljev (holistično znanje), zgradbe programa (integrirani kurikulum, nova vloga izbirnih vsebin), predmetov (transdisciplinarnost, nadgraditev zahtevnosti ciljev učenja jezikov) in na ravni didaktike (mepredmetne povezave, avtentično učenje).

Uvajanje in spremljavo projekta na ravni države vodi projektna skupina na Zavodu RS za šolstvo, na šolah pa šolski projektni timi. Povezujejo

jih delovne skupine učiteljev za posamezno predmetno področje (npr. za tuje jezike, slovenščino, zgodovino ...), ki skupaj s svetovalci razvijajo in uvajajo novosti.

Na pobudo učiteljev ptujske gimnazije je bila na zadnjem spomladanskem srečanju delovne skupine za zgodovino leta 2005 sprejeta zamisel, naj se delo učencev in učiteljev evropskih oddelkov predstavi na skupnem srečanju teh oddelkov. Ker bi tak dogodek težko umestili v šolski koledar ob zaključku šolskega leta, se je moralo poiskati drug termin. Tako je do Festivala dosežkov evropskih oddelkov prišlo zadnji ponedel-

ljek v septembru 2005. Datum ni bil naključno izbran, saj je sovpadal z evropskim dnevom jezikov. Ptujška prireditev je bila tako osrednji dogodek, namenjen počastitvi omenjenega dneva. Festival naj bi postal tradicionalna prireditev, ki naj bi se vsako leto odvijala na drugi gimnaziji.

Prvega festivala na Ptuj se je udeležilo vseh 14 gimnazij, ki imajo v okviru gimnazije programsko prilagoditev – evropski oddelek. Te so:

II. gimnazija Maribor,
Gimnazija Bežigrad, Ljubljana,
Gimnazija Brežice,
Gimnazija Jesenice,
ŠC Rudolfa Maistra Kamnik, Gimnazija
Gimnazija Kočevje,
Gimnazija Koper,
Gimnazija Ljutomer,
Šolski center Nova Gorica, Gimnazija
Gimnazija Poljane, Ljubljana,
Gimnazija Ptuj,
Prva gimnazija Maribor,
ŠC Celje, Splošna in strokovna gimnazija Lava,
Šolski center Slovenj Gradec, Gimnazija.

S šolskim letom 2005/06 pa sta se jim pridružili še Gimnazija Škofja Loka in Škofijska gimnazija Antona Martina Slomška iz Maribora.

Med pozdravnimi govori na prvem festivalu so se na odru zvrstili Melani Centrih, ravnateljica Gimnazije Ptuj, Brane Rokavec, koordinator šolskega projektnega tima na Gimnaziji Ptuj in glavni organizator srečanja, Bronca Straus, predstavnica MŠŠ in Katja Pavlič Škerjanc, vodja projekta. Vsem govorcem je bila skupna ena misel. Svet se spreminja in šolajoči se mladini je treba zagotoviti pogoje, da bodo v novonastali stvarnosti enakovredno soustvarjali prihodnost.

Osrednja prireditev, imenovana Festival dosežkov, je bila namenjena predstavitvi delčka dejavnosti EO. Zaradi obsežnosti programa so se na odru zvrstili le oddelki 8 gimnazij, preostali pa so svoje aktivnosti pred-

stavljali v avli pred šolsko dvorano. Program je obsegal:

- videopredstavitve projektnega dne (Gimnazija Slovenj Gradec).
- pesniške utrinke v slovenščini in tujih jezikih (Gimnazija Brežice).
- predstavitev dejavnosti EO s pomočjo IKT (Gimnazija Koper).
- slovenske pesmi v prevodih (Gimnazija Poljane).
- gledališko predstavo *Romeo & Juliet* v angleščini (Gimnazija Bežigrad).
- glasbeno točko (Prva gimnazija Maribor).
- predstavitev projekta *Antična Celeia* (Gimnazija Lava Celje).
- dramatizacijo *Stari Egipt* (Gimnazija Ptuj).

Dijaki EO so svoje dejavnosti predstavljali na različne načine. Nekateri so se odločili predstaviti celoletno dogajanje v EO (Gimnazija Koper), drugi pa posamezne projekte (*Antična Celeia*, *Stari Egipt* ...). Veliko projektov je bilo s stališča poučevanja zgodovine zelo zanimivih, posebne pozornosti pa je bila deležna dramatizacija, ki so jo izvedli dijaki ptujške gimnazije (glejte tudi članek *Projekt Stari Egipt v evropskem oddelku Gimnazije Ptuj*). S to predstavo so na zelo domiseln način dosegli nekatere operative cilje učnega načrta za zgodovino (pomen namakalnega poljedelstva, državna organizacija in družbena razslojenost, dosežki starih civilizacij ...). Prav tako pa so dijaki dobili tudi nekatera vseživljenjska znanja (delovanje v skupini, predstavljanje idej, vrednotenje kulturne dediščine, spoštovanje različnosti ...). V EO se trudijo načrtno in sistematično uvajati timsko poučevanje in medpredmetno povezovanje in prav ta projekt je dober primer te prakse.

Tudi dijaki gimnazij, ki so svoje delovanje predstavili v obliki panojev ali drugega gradiva (npr. zborniki, kulinarčne posebnosti ...), so pokazali veliko domiselnost. Pomemben cilj

načrtovalcev teh nalog je gotovo bil razvijanje zmožnosti in sposobnosti za predstavitev lastnega kraja, regije, domovine in kulture Evropi in svetu. Večina panojev je bila povezana z lokalnimi posebnostmi (npr. demografija in geografija šolskega okoliša, etnološke značilnosti, znane osebnosti, povezane z domačo regijo ...).

Iz vseh predstavitev je bilo razvidno, da ima prva generacija evropskih oddelkov veliko pokazati. Po odmoru za malico so dijaki ptujškega EO dijake drugih gimnazij odpeljali na ogled mesta.

Ptujsko srečanje dijakov EO je bilo iz različnih zornih kotov zgodovinsko. Najprej je srečanje zgodovinsko zato, ker je to prvo srečanje prve generacije EO in bo kot tako vsem udeležencem dolgo ostalo v spominu. Zgodovinsko pa je nedvomno tudi zato, ker so pri uvajanju programske prilagoditve, prikazanih predstavitev posameznih gimnazij in organizaciji festivala vidno vlogo odigrali zgodovinarji. Njihova vloga in vloga zgodovine se je v EO še povečala. Zgradba programa jim omogoča, da v integrirani kurikulum vnašajo zgodovinske vsebine, novosti na ravni predmetov in didaktike pa, da se povezujejo z najrazličnejšimi strokami. Timsko poučevanje s tujim učiteljem prinaša tudi razvijanje predmetne pismenosti v tujem jeziku.

Dijaki, ki so sodelovali na Festivalu dosežkov, so pokazali, da lahko pouk teži k doseganju drugačnega znanja, veščin in vrednot. Pokazali so, da so doma na različnih področjih in obvladajo komunikacijsko-informacijsko tehnologijo. Njim je bilo srečanje dokaz, da so na pravi poti, in motivacija za nadaljnje delo. Učiteljem, mentorjem, koordinatorjem in drugim udeležencem so bile zanimive in izvirne predstavitve vir novih idej za lastno snovanje. Vsem skupaj pa je bil letošnji evropski dan jezikov – dan evropskih oddelkov potrditev, da so na pravi poti in da njihovi napori niso zaman.

Vesna Lotrič, Mestni muzej Ljubljana

»Muzejski detektivi« v mestnem muzeju Ljubljana

Bi se radi preizkusili v vlogi Sherlocka Holmsa? Bi želeli »zasliševati« skrivnostne predmete in »razkrinkati« njihove življenjske zgodbe? Potem je ta prispevek kot nalašč za vas!

Uvod

Snovanje delavnice »Muzejski detektivi« je zahtevalo preučevanje različne strokovne literature, analizo učbenikov, delovnih zvezkov in učnih načrtov, izbor različnih predmetov ... ter evalvacijo. Ker si želimo dobrega sodelovanja s šolami in kakovostnih pedagoških programov, smo poslali naključno izbranim učiteljem drugega triletja devetletke evalvacijski vprašalnik s sinopsisom delavnice. Njihove povratne informacije so bile pozitivne in razveseljive.

Delavnica je namenjena **učencem drugega triletja devetletke**. Učiteljem služi kot **dopolnilo oz. popestritev predlaganih učnih vsebin** v šoli (Načini življenja, Gospodarstvo nekoč in danes, Zgodovinski razvoj v domači pokrajini skozi življenje ljudi, Ostanki preteklosti, Kulturna dediščina, šege in navade ...), saj z njo uresničujemo vzgojno-izobraževalne cilje učnih načrtov, zlasti pri predmetu družbe in zgodovine. Vsebina delavnice se povezuje s slovenskim jezikom, likovno, informacijsko in poklicno vzgojo, z gospodinjstvom ter z naravoslovjem in tehniko.

Poudarek je na **aktivnih oblikah dela** (izkustveno, sodelovalno, perceptivno učenje) in **raziskovanja preteklosti**: zbiranje, zapisovanje, predvidevanje, opisovanje, predstavitev, razlaganje, vrednotenje ipd. Prepletajo se individualna, ne/tradicionalno frontalna, skupinska in kombinirana učna oblika, delo v dvojicah; prav tako metoda pogovora, razlage, reševanja problemov, dela z materialnimi in pisnimi viri.

Predstavitev delavnice

Enurna delavnica je razdeljena na tri didaktične etape. V nadaljevanju podrobneje predstavljam vsako izmed njih.

Uvodni del

Mlade nadobudneže ob vstopu na »kraj zločina« pozdravi stroga muzejska detektivka Nosanova in njena

asistentka. Na t. i. »zavarovano območje«, kjer se v škatlah nahajajo skrivnostni predmeti, imajo vstop samo muzejski detektivi. Zato vsak učenec dobi »vstopno dovolilnico«. Ko se po dva ali po trije posedejo za mizo oz. škatlo z isto številko, kot je njihova vstopna karta, lahko začnejo z delom.

Najprej skupaj ugotovimo naslov oz. vsebino delavnice, ki jo povežemo z delom muzejskega kustosa. Ker mora le-ta imeti »dober nos« za raziskovanje, preverijo, kako izostrena čutila imajo. Da bi jim torej omogočili čim bolj raznolike **čutne izkušnje**, jim zavežemo oči in tako na podlagi tipanja, vonjanja in poslušanja poskušajo ugibati, kaj vse se skriva v škatlah. Ko snamejo trakove, dobijo **delovne liste** z nalogami, vprašanji in namigi, kako komunicirati s predmetom, da jim bo zaupal svoje skrivnosti.

Vsak izpolni svojo detektivsko izkaznico. Par oz. skupinica si izmisli svoje detektivsko ime, nato si zapišejo, katere pripomočke potrebujejo, da se odpravijo na raziskovalno pustolovščino.

Glavni del

Oblečeni v rokavice in halje, opremljeni s povečevalnimi stekli, metri, baterijami in pisali, se lotijo vsak svojega »osumljenca«. Poleg vseh teh pripomočkov jim stojijo ob strani že omenjeni delovni listi, na voljo pa jim je tudi **»Detektivska knjižnica«**, kjer lahko v leksikonih, slovarjih in različnih ilustriranih knjigah poiščejo dodatne informacije o opazovanem predmetu.

V glavnem delu delavnice raziskujejo, *kako* predmeti delujejo, *čemu* so služili, *kdo* jih je uporabljal, *kakšne* oblike in barve so, iz *katerega* materiala so narejeni, *koliko* tehtajo ...

Spoznajajo torej, da lahko veliko podatkov dobijo že, če pozorno opazujejo, če pri tem uporabljajo svoja čutila, če znajo pravilno zastavljati vprašanja in iskati odgovore nanje v različnih virih.

Ko posameznik temeljito »izpraša« svoj predmet, se posvetuje s svojo detektivsko skupino. Vsaki skupini so namreč dodeljeni predmeti in fragmenti, ki predstavljajo določeno osebo (poklic), ki je te predmete uporabljala.

Na primer:

- k iskani osebi brivcu sodi britev, jermen za brušenje britve in strižnica;
- sadilnik, rahljač, ruto in rokavice uporablja vrtnarka itd.

Za lažjo orientacijo v prostoru in času opazovane predmete umestijo še v časovni trak.

Zaključni del

Poročevalec vsake detektivske skupine poroča o izledkih in ugotovitvah. Ob tem sošolcem demonstrira prikaz delovanja in uporabe »razkrinkanih« predmetov in jih poskuša pravilno poimenovati (usvajanje novih pojmov).

Nato s pomočjo sugestivnih vprašanj:

- naštejejo, s katerimi zgodovinskimi viri so imeli opravka;
- ugotovijo, kateri poklici so se ohranili vse do danes, katerih ni več in zakaj je temu tako;
- primerjajo predmete med seboj, argumentirajo njihove razlike, podobnosti itn.

Na koncu za nekaj sekund projiciramo sliko tihožitja. Po končani projekciji poskušajo učenci čim bolj natančno opisati, kaj vse so si zapomnili. Tako spoznajo, da je spomin lahko varljiv in da so različni viri različno zanesljivi.

Delovne liste odnesejo s seboj v šolo. V šoli ali doma dokončajo naloge tipa »Pokukaj v knjigo«, »Vprašaj učitelja«, »Pobrskej po internetu« ..., saj dober detektiv ne verjame samo enemu viru, pač pa pridobljene informacije preverja na različne načine, da se prepriča o njihovi resničnosti.

Zaključek

Prispevek zaključujemo z vtisom učiteljice OŠ Bičevje, Marjete Colarič, z dne 19. 10. 2005:

»Navdušena sem nad delavnico. Je konkretna, učenci primejo stvari, jih opazujejo, opisujejo, razvrščajo in umeščajo v časovni trak. Vsi zgoraj naštetih elementi oz. dejavnosti so temeljne dejavnosti sodobnega pristopa poučevanja. Učenci so neizmerno uživali pri delu, prav tako pa tudi sama, saj sem že razmišljala s čim vse bom povezala znanje učencev, ki so ga pridobili pri delavnici. Tudi sama sem se učila in si zapisala naslove zanimive literature, ki so jo učenci uporabljali pri delu. Vse pohvale zasnovi delavnice in obema dekletoma, ki sta odločno in strokovno vodili otroke. Veselimo se že odprtja muzeja in novih delavnic. Kmalu vas bomo zopet obiskali. Hvala za nepozabno doživetje.«

Če bi se torej radi preizkusili v vlogi muzejskih detektivov, se prijavite od ponedeljka do petka, od 9. do 15. ure:

- po tel. št.: 01/24 12 506,
- ali prek e-pošte: info@mm-lj.si ali
- osebno v Mestnem muzeju Ljubljana, Gosposka 15, 1000 Ljubljana.

Vabljeni, do takrat pa le še detektivski pozdrav!

Dr. Dragan Potočnik, Pedagoška fakulteta v Mariboru

STARE KULTURE INDOKINE

V Indokini je bilo v preteklosti več mogočnih držav. Ostanke lahko še danes občudujemo v ohranjenih mestih, ki so najslavnejša obdobja tudi poimenovala.

Najmogočnejše obdobje kamboške zgodovine se imenuje po tedanjem glavnem mestu »obdobje Angkor.« Angkor – prestolnica velikanskega kraljestva Kmerov, ki je obstajalo od 9. do 15. stoletja, ni bilo le najbolj mogočno mesto v Jugovzhodni Aziji, ampak je v njem zacvetela in dosegla vrhunec najbogatejša hindujska umetnost celotnega območja. Angkor je predstavljal največji kompleks mesta, ki ga je pred moderno dobo zgradil človek. To, kar predstavljajo Atene za Evropo, predstavlja Angkor za Azijo.

Najbolj impresivno je svetišče Angkor Wat, ki predstavlja najsijajnejši dosežek kmerske arhitekture. Razsežni arhitektonski kompleks iz 12. stoletja je bil hkrati tempelj hindujskega boga Višnuja in svetišče za božanskega kralja. Simetrično načrtovano, z zapleteno ornamentiko in petimi velikimi stolpi v obliki lotosa ter z vrsto obzidij je

svetišče Angkor Wat, največja verska stavba na svetu, večja kot Vatikan v celoti. Stavba velja še danes za enega izmed arhitekturnih čudežev sveta.

Angkor Wat pa ni le ena izmed mojstrov in svetovne arhitekture, temveč ima tudi reliefne plastike, ki spadajo med najlepše v indijskem svetu. Več kot kilometer in pol reliefov, ki so visoki do dva metra, prikazuje svet, kjer se hindujska mitologija prepleta s kmersko zgodovino.

V sosednjem kraljevskem mestu Angkor Thom pa se hinduistična mitologija prepleta z budistično. Mesto, ki ga obdaja več kot sto metrov široki jarek in 16 km dolgo obzidje s petimi 18 metrov visokimi vrati, krasijo orjaške, na vse štiri strani neba obrnjene glave bodhisatve (zaščitnika budističnega kralja). Velikanske glave s skrivnostnim smehljajem na polnih ustnicah spadajo med največje mojstrovine budističnega sveta.

Znotraj obzidja so stali včasih številni templji, trgi, jezera, palače, dvorne pisarne. Notranje in zunanje galerije krasijo reliefi, slikanice kmerskega vsakdana.

Zaradi obilice materiala in velikega bogastva si je vsak kralj dal zgraditi tempeljsko goro, terasasto piramido, ki je služila za povezavo z bogovi na višavah in za grobnico po smrti, in vsak si je prizadeval zgraditi večjo in višjo kot predhodnik. Prav potratnost kmerskih kraljev je bila vzrok, da se je tako mogočna država sesula.

Obisk starih prestolnic »Dežele belega slona« (Tajska, do leta 1939 Siam) Sukotai in Ajutija je za ljubitelja budistične umetnosti pravo doživetje.

Sukotai je bil po izročilu kraj miru in izobilja. Postal je prva prestolnica Tajcev in zibelka neodvisnega kraljestva, ki obstaja še danes. Začetki Sukotaia so bili pod vplivom kmerske arhitekture in religije. Zlato obdobje Sukotaia se je začelo v 14. stoletju, ko so v deželo prišli močni budistični vplivi s Cejlona in iz Pagana (Burma), ki so izrinili kmerski slog. Namesto hinduističnih svetišč so začeli graditi budistične samostane v znanem slogu lotosovega popka. Številni budistični samostani, hinduistični in budistični templji, razvejan sistem kanalov in mogočni zbiralniki vode še danes zbuja spoštovanje.

Obdobje Sukotaia se je končalo, ko si je prilastil oblast knez iz Ajutije. Med obdobjem Ajutije so kralji v štiristo letih ustvarili gospodarsko in kulturno cvetoči Siam. Ajutija pa se je razvila v najlepše mesto na vsem Vzhodu, hkrati pa je predstavljala tudi enega najmočnejših kulturnih centrov Jugovzhodne Azije v 17. in 18. stoletju. Arhitektonska simbolika templjev in motivov plastik pomeni, tako kot povsod v budističnem svetu, ponazarjanje in čaščenje budističnega kozmosa z njegovimi bogovi, duhovi in osrednjo podobo Bude. Mesto še danes izžareva nekdanji sijaj. Bleščeče konice pagod, silhete samostanov in na stotine Budovih podob se zarisujejo v večerno nebo in navdihujejo k molitvi.

V Burmi je najslavnejše obdobje poimenovalo čudovito mesto sredi stepe na bregovih Iravadija – »obdobje Pagana« (od začetka 11. do konca 13. stoletja). V državi, ki je bila dolga leta za turiste zaprta, je ohranjenih veliko sledov, ki pričajo o nekdanji mogočnosti. Številne pagode s svojimi belimi in zlatimi stolpiči predirajo tropsko zelenje, med njimi pa je nekaj izjemnih kulturno-zgodovinskih spomenikov.

V 11. stoletju je kralj Anavrahta iz Pagana ustanovil prvo burmansko državo, ki se je naglo širila. Kmalu je nastala močna država z utrjenimi mesti in cvetočo kulturo. Kralji so širili theravadski budizem, ki je postal kmalu obvezen tako za Burmo kot pozneje za vso Indokino. Od nekdanj velikih in cvetočih mest tega kraljestva se je žal ohranilo le malo. Še najbolj se je ohranilo nekdanje središče kraljestva – Pagan. Mesto, ki je cvetelo od 10. stoletja do srede 13. stoletja, je za mnoge najlepše mesto v Aziji. 13.000 pagod in templjev je zraslo v tej stepski pokrajini ob reki Iravadi. Nekatere stavbe so bile porušene v bojih z Mongoli, nekatere je odnesla reka, nekaj pa jih je uničil tudi potres leta 1975, toda še vedno je ohranjenih več kot 2000 templjev in pagod. Še zdaj, ko je zadnji rod kraljev Pagana že več kot 600 let mrtev, se je ohranila po-

božnost te pravljicne dežele. V mestu Pagan so ohranjena mestna vrata Sarabha, ki so danes skoraj edina priča posvetne arhitekture. Sicer pa so se ohranile le verske stavbe, ki so po večini sezidane iz opeke, ki se imenitno obdrži v tem suhem podnebju. K blišču budističnih svetišč prispevajo lepo izdelani ploskoviti reliefi, stenske slike in kipi. Najpomembnejša paganska stavba je čudovit tempelj Ananda iz 11. stoletja. Iz zlatega obdobja Pagana je ohranjena še zlata pagoda Švezigon, katere vhod so nekdanj stražili levi, najvišje ohranjena zgradba tempelj Thatbyiny, tempelj Mingalazedi, eno izmed zadnjih svetišč, ki so ga Burmanci zgradili pred vdorom Kublaj kana in Švesandaw – okrogli stolp na vrhu petih stopničastih teras z mogočnim 20-metrskim Budom. Povsod pa so številni kipi Bude: sedeči, stoječi in ležeči, resni in veseli, iz lesa, marmorja, brona ali žada. Že stoletja gleda Buda iz številnih templjev in pagod na Pagan.

V »Deželi milijonov slonov« (tako je današnji Laos poimenoval prvi združitelj laotskih plemen) sta pomembni dve središči. V Vientianu (današnje glavno mesto, ki leži ob Mekongu) je nekaj biserov budistične arhitekture. Najbolj znan nacionalni spomenik v Laosu je prav v glavnem mestu. Tempelj Pha That Luang je sicer dobil sedanjjo podobo v 15. stoletju, osnova pa je stara vsaj dva tisoč let. Na obzidani plošči se dviguje kupolasta stupa z vitko konico, ki raste iz lotosovih listov. Notranjost naj bi skrivala Budov las. Podobnost z arhitekturo biserov Tajске Ajutija in Sukotai je več kot očitna. Na višku razcveta kraljestva Lane Xang so kupolo pokrili z zlatom in notranjost bogato okrasili. V kasnejših številnih vojnah so brezobzirni zavojevalci tempelj močno poškodovali.

Še bolj zanimiva od moderne prestolnice je stara legendarna prestolnica Luang Prabang (v osrednjem delu Laosa), ki je nastala v 14. stoletju in je predstavljala prvo prestolnico mogočnega kraljestva Lane Xang. Nekdanje razkošje se blešči še danes v številnih templjih in pagodah. Sprehod mimo počivajočega Bude, mimo pozlačenih zidov, čudovitih ornamentov, fresk, mimo zlatega pogrebne voza za kraljevo zadnjo vožnjo, okrašenega s sedemglavo zvito kačo, ogled nekdanje kraljeve palače, ki je preurejena v muzej, sprehod po tropskih vrtovih, ogled zlate Budove podobe Phra Bang in starega trga – dih preteklosti, ki spominja žive na nekdanji blišč.

V Vietnamu se je razvilo več takih mogočnih središč. V osrednjem delu Vietnama se je v 7. in 8. stoletju pod močnim vplivom kmerske kulture začela vzpenjati država Čampa. Žal je od nekdanje kraljevine ohranjenega le malo, še največ na območju osrednjega dela Vietnama (okolica Dananga). Mesto Danang je znano tudi po muzeju, kjer je prikazano nekaj sijajnih plastik te skrivnostne in malo znane kulture. Obrazi kipov z debelimi ustnicami, potlačenimi nosovi, z močno poudarjenimi očmi in obrvmi spominjajo na kmerske. Širša okolica mesta pa slovi po številnih čampskih templjih. Templje sestavljajo stolpi, ki predstavljajo hindujsko svetišče in so obdani z obzidjem. Skozi glavni vhod lahko občudujemo plesočega bo-

ga Šivo, ki nas s svojim plesom popelje v kozmični ples. Vse, prav vse od slikarstva, arhitekture, poezije do glasbe pleše v tem ritmu – univerzalnem ritmu veselja. V notranjosti glavnega stolpa stoji običajno v predprostoru bik Nandin, sveti bik, na katerem jaha bog Šiva. V osrednjem prostoru je falus, simbol kreativne kozmične energije, simbol Šive. Čampski templji močno spominjajo na Angkor. Stolpi, ki so zgrajeni iz rdeče opeke, se v čudoviti harmoniji prelivajo s suho pokrajino.

Preteklost Vietnama je tesno povezana s Kitajsko. Celih tisoč let je trajal boj proti kitajskim zavojevalcem. Šele od konca 9. stoletja sta dve pomembni domači dinastiji utrdili državo in tako omogočili kulturni razvoj. Poleg kitajskih upravnih oblik in kitajskih zakonov pa so prevzeli tudi kitajsko kulturo. Tukajšnja kultura (osrednji in severni del današnjega Vietnama) je zato močno prežeta s kitajskimi elementi in je razmeroma le malo izvirnega. Vlada in plemstvo so prevzeli konfucionizem in taoizem, ljudstvo pa je obdržalo svoja božanstva. Budizem, ki je še najpogostejše navdihnil vietnamsko umetnost, pa so gojili večinoma le v samostanih.

Od nekdanih središč v tem delu Vietnama je najbolj veličastno cesarsko mesto Hue, ki je nastalo po vzoru ki-

tajskega prepovedanega mesta v Pekingu. Biser brezčasa – cesarsko mesto se skriva za debelimi zidovi. Graditi so ga začeli v začetku 19. stoletja. Trdnjava, številni veličastni templji in palače, knjižnica, mavzolej, gledališče so bili dostopni le izbranim – dom in bivališče cesarjev, njihovih družin in zaščitnikov. Skozi glavni vhod, imenovan Ngo Mon, se sprehodimo do Palače najvišjega miru. Tempelj generacij je posvečen vladarjem dinastije Nguyen. Na sprednjem dvorišču stoji devet ogromnih bronastih posod, ki so čudovito okrašene z reliefi rož, dreves, ptic. Vsaka predstavlja enega izmed cesarjev te dinastije.

Ne le v Vietnamu, marveč tudi v drugih državah Indokine bi našli seveda še več pomembnih središč, ki so tako ali drugače zaznamovala neko obdobje. Sprehod po teh pomnikih človeške zgodovine nas popelje v globino vzhodnjaške misli, v kateri so slikarstvo, glasba, ples, poezija, drama, le orodje za pot k bogu, za transcendenco posameznikove zavesti v univerzalno zavest. Umetnost kaže na pot in način, kako se to doseže. Lepota kipa, glasbe ali pesmi ni namenjena le estetskemu užitku, namenjena je predvsem stiku z vrhovnim principom. Umetnost je torej sredstvo religiozno-filozofskega spoznanja. Avtor pa je le nepomemben pretvornik božanskega sporočila.

Slovenska novejša zgodovina 1848–1992.

Založba Mladinska knjiga 2005.

Dva zvezka, zemljevidi, fotografije, ilustracije, 1509 strani.

Pri založbi Mladinska knjiga je v dveh zvezkih izšla knjiga z naslovom Slovenska novejša zgodovina. Pri obsežnem delu so sodelovali raziskovalci Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane, od zunanjih sodelavcev pa strokovnjak za gospodarsko zgodovino ddr. Neven Borak. V knjigi je obravnavana slovenska zgodovina po letu 1848 in zajema čas vse do slovenske osamosvojitve in prizadevanj za mednarodno priznanje do leta 1992.

Prvi zvezek obsega tri večja poglavja in sicer:

- Avstrijska doba 1848–1918,
- Doba prve Jugoslavije 1918–1941 in
- Druga svetovna vojna na Slovenskem 1941–1945.

Drugi zvezek pa v celoti obravnava dobo druge Jugoslavije ter osamosvojitve Slovenije (1945–1992).

Knjiga zajema področja gospodarske, družbene, kulturne, politične in vojaške zgodovine. Obravnavana pa je tu-

di zgodovina Slovencev v zamejstvu in drugod po svetu. Avtorji so si prizadevali napisati pregled slovenske zgodovine, ki bi bil čim bolj osvobojen ideoloških vezi. Pomembni so prikazi dogajanja na Slovenskem med drugo vojno in po njej, zlasti zmolčane ali enostransko obravnavane teme iz slovenske novejša zgodovine. V pouk zgodovine pa je možno vključiti tudi uporabne in zanimive prikaze iz zgodovine vsakdanjega življenja. Knjiga predstavlja učiteljem zgodovine dragocen pripomoček pri strokovnih pripravah na pouk še zlasti, če so še vedno v dvomih, kako poimenovati ali kako vsebinsko zajeti v pouk do nedavnega zmolčane ali enostransko obravnavane teme iz narodne zgodovine. Poleg tega pa so v knjigi na enem mestu zbrani in predstavljeni vsi dosedanja izsledki in spoznanja o slovenski zgodovini zadnjih dveh stoletij.

Vilma Brodnik

Viri št. 20: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije: IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu.

Arhivsko društvo Slovenije 2005.

Arhivsko društvo Slovenije od leta 1980 izdaja zbirko z naslovom Viri, v kateri objavlja pomembne dokumente o izbranih temah iz slovenske zgodovine 20. stoletja. Do leta 2005 je izšlo 21 zvezkov zbirke. Na temo demokratizacije in osamosvojitve Slovenije so izšli štirje zvezki in sicer:

Viri št. 17: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast), Ljubljana 2002,

Viri št. 18: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija), Ljubljana 2003,

Viri št. 19: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitve in mednarodno priznanje), Ljubljana 2004 in

Viri št. 20: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (IV. del: Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije) Ljubljana 2005.

Viri št. 20 so namenjeni objavi dokumentov, ki pričajo o prizadevanjih Slovencev po svetu za mednarodno priznanje Slovenije. V prvem poglavju je objavljenih 15 dokumentov s pozivi in zahvalami slovenskih funkcionarjev slovenskim izseljencem, v drugem poglavju sledi objava 23 dokumentov, ki so rezultat prizadevanj koroških Slo-

vencev za neodvisno Slovenijo, v tretjem poglavju je objavljenih 14 dokumentov, ki kažejo prizadevanja Slovencev v Italiji za neodvisno Slovenijo in v četrtem še 6 dokumentov, ki kažejo na prizadevanje slovenske manjšine v Porabju za neodvisno Slovenijo. Sledi obsežno poglavje s kar 70 dokumenti, ki pričajo o obsežnem in uspešnem delovanju slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike v prid neodvisni Sloveniji in za njeno mednarodno priznanje. V naslednjih poglavjih pa so objavljeni še izbrani dokumenti, ki pričajo o delovanju Slovencev v Kanadi, Argentini, Avstraliji in Veliki Britaniji za samostojno Slovenijo in pri posredovanjih za mednarodno priznanje. Dokumenti so dragocen dokaz o poenotenju slovenskih izseljencev po svetu ne glede na ideološke in druge razlike v prid samostojni in neodvisni Sloveniji in pri prizadevanjih za njeno mednarodno priznanje.

Zbirka štirih zvezkov z naslovom Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, kot tudi ostali zvezki celotne zbirke Viri, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije, je dragocen vir dokumentov, ki jih lahko učitelji vključujejo v pouk slovenske zgodovine 20. stoletja.

Vilma Brodnik

Jože Žontar: Kaznovana podjetnost: kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc.

Nova revija 2005, 199 strani, ilustracije.

»Kaznovana podjetnost« avtorja Jožeta Žontarja je knjiga o kranjskem trgovcu in industrialcu Franju Sircu, čigar rod izhaja iz Primskovega, vasi v neposredni bližini Kranja. Podjetnost mu je bila položena že v zibelko, saj so bili tudi njegovi predniki podjetne narave. Njegov ded Franc se je skupaj z ženo Marjano Rozman, hčerko kajžarja iz Stražišča, preselil v Kranj, kjer je kupil hišo in si pridobil ugledne prijatelje. Njegov oče Franc je nadaljeval s tradicijo. V Kranju je leta 1883 kupil hišo na dnu Roženenskega klanca in tam čez tri leta začel trgovati z deželnimi pridelki. Pri kranjski železniški postaji pa je zgradil še

gostilno, ki se je imenovala »Pri zadnjem grošu« (Gorenja Sava št. 39). Sredi devetdesetih let 19. stoletja se je z družino preselil na Gornjo Savo. Gostilno je vodil skupaj s svojo ženo Magdo, hčerko Petra Pavla Franchettija, ki je bil priseljenec iz Vicenze, in Marije, rojene Marn. Zakoncema sta se rodila dva sinova, Franjo (27. 11. 1891) in Vinko (11. 8. 1895), ki sta pa kmalu ostala brez očeta, ki je umrl zaradi tuberkuloze. Mati se je drugič poročila s kranjskim trgovcem Albinom Rantom, ki pa je bil slab mož in gospodar, saj se je vdajal pijači. Magda se je zato ločila in se odločila za samostojno podjetniško pot. Leta

1905 je prijavila obrat trgovinske obrti, in sicer trgovino z mešanim blagom. Trgovino je odprla v hiši v Savskem predmestju.

Znanje, ki mu je odprlo pot v svet podjetništva, si je Franjo Sirc pridobil na Češko-slovanski trgovski akademiji v Pragi, kjer je končal dva letnika, in sicer v češčini. Njegova odločitev, da študira na tej akademiji, je povezana s protinemškim razpoloženjem in z dejstvom, da so imeli Slovenci v avstro-ogrski monarhiji dobre stike s Čehi. K temu so veliko prispevala sokolska društva.

Franjo Sirc je bil sprva zaposlen kot praktikant pri podružnici praške Obrtniške banke v Trstu (Živinostenska banka). Tako dobro je govoril češko, da so vsi mislili, da je Čeh. Položaj se je spremenil, ko se je izkazalo, da ni Čeh.

Od oktobra 1911 je bil zaposlen pri centrali Kreditne banke v Ljubljani kot uradnik, hkrati pa je pomagal materi pri vodenju trgovine, kar ga je še posebno navduševalo. Želel je biti o vsem obveščen tudi v času, ko je bil na bojišču med prvo svetovno vojno. Po odpustu iz vojske je ostal v Kranju kot vodja trgovine.

Dne 7. septembra 1918 se je poročil z Zdenko, ki je bila hči kranjskega občinskega svetovalca in do leta 1913 poslanca kranjskega deželne zbornice Cirila Pirca. Zdenka je bila njegova »desna roka« pri poslovanju. Franjo Pirc je želel materino trgovino spremeniti v veletrgovino, kar se mu ni posrečilo.

Kranj je bil pred razpadom Avstro-Ogrske in nastankom nacionalnih držav pomembno trgovsko središče, ne le Gorenjske, pač pa je s trgovino zalagal tudi velik del Goriške in imel pomembne trgovske stike s Koroško in Trstom.

Po koncu prve svetovne vojne se je položaj spremenil. Kranj je izgubil pomembna tržišča. Trgovina se je omejila zgolj na bližnjo in daljno okolico.

Franjo Sirc je kot podjeten človek začel iskati nove možnosti zaslužka. Leta 1922 je postal direktor podružnice Slavenske banke v Kranju. Pri tem mu je pomagal Ciril Pirc, ki je maja 1921 postal kranjski župan in je užival podporo v liberalnih krogih. Kot član upravnega sveta Slavenske banke v Zagrebu je dosegel ustanovitev podružnice te banke v Kranju. Za njenega prokurista je bil imenovan Franjo Sirc, generalni direktor pa je postal Avgust Praprotnik. Podružnica je bila v stavbi tiskarne Sava in je imela največ posla s kranjsko tekstilno industrijo. Banka je bila predvsem angažirana pri poprevratnih nacionalizacijah in ustanavljanju novih podjetij.

Beseda »nacionalizacija« je imela v obdobju po razpadu Avstro-Ogrske drugačen pomen. Namreč, da bo večinski del lastništva z odkupom prešel iz tujih rok v roke domačinov.¹

Nacionalizacija je potekala različno. Mnoga zasebna podjetja so bila nacionalizirana tako, da je lastnik, ki je

bil tujec, prevzel jugoslovansko državljanstvo ali pa so domače banke dobile v svoje roke večino delnic.²

Franjo Sirc je ostal direktor podružnice Slavenske banke v Kranju vse do njenega stečaja leta 1927. Usodna za podružnico banke je bila udeležba pri Trboveljski premo-gokopni družbi in finančna odvisnost od francosko-avstrijske Länderbank.³

Po prvi svetovni vojni je Ciril Pirc angažiral Sirca v svojem podjetju, to je v tiskarni Sava v Kranju. Tiskarna je bil sicer ustanovljena že leta 1912 z namenom, da izdaja tednik Sava, ki je bil narodno napredni časnik politične in gospodarske vsebine. Pirc je bil odgovorni urednik. Toda tednik Sava ni dočakal niti konca vojne. Po vojni je želel Pirc podjetje oživiti na novih temeljih, v obliki delniške družbe. Med velikimi delničarji je bil tudi Franjo Sirc. Toda svoje podjetniško znanje je Sirc usmeril predvsem v svojo tovarno.

Po nastanku Jugoslavije leta 1918 so se slovenske pokrajine znašle v skupni državi z manj razvitimi področji, ki so hkrati pomenila novo, ne preveč zahtevno tržišče. Skupna država je imela prevladujočo agrarno strukturo. Da bi to presegli, je bila nova država odprta za tuji kapital. Državna gospodarska politika se je zavedala, da je za državo nujna industrializacija. Ta pa se je povsod začela s tekstilom, saj je obleka za hrano osnovna človekova potreba.

V starih podjetjih je bil tudi še po »nacionalizaciji« prevladujoč avstrijski kapital. Za izgradnjo nove tekstilne industrije pa je bil od tujega kapitala najpomembnejši češkoslovaški (opazen je bil predvsem kapital sudetskih Nemcev). Ta kapital je pri nas ustanovil tri največja tekstilna podjetja (Doctor in drug v Mariboru, Jugočeška in Jugobruna v Kranju). Od večjih tovarn so bile z domačim kapitalom zgrajene le Motvoz in platno v Grosupljem, Stora v Ljubljani in tekstilna tovarna Franja Sirca v Kranju. Poleg Maribora je postal Kranj med dvema vojnama najpomembnejši tekstilni center ne le v Sloveniji, pač pa tudi v Jugoslaviji. Za Slovenijo je bila značilna predvsem bombažna tekstilna industrija.⁴

Sirc je bil mnenja, da je razvoj industrije v nacionalnem interesu ne glede na nacionalno pripadnost lastnikov. Zato pa je potrebno sodelovanje in izmenjava mnenj. Bil je gonilna sila industrializacije Kranja. Ljudje so ga spoštovali in marsikdo je prišel k njemu po nasvet.

Razvoj tekstilne industrije v Kranju je omogočil zaposlitev velikemu številu ljudi. Leta 1913 je bilo v tej panogi v Kranju zaposlenih 2500 delavcev.⁵

Franjo Sirc je l. 1928 od gostilničarja in posestnika Pavla Šmida kupil zemljišče v Stražišču, nad Gaštekjskim klancem. Ko je od občine Stražišče dobil potrebna dovoljenja, je začel graditi tkalnico. Z lastnikom tovarne Jugobruna, Františkom Bruno, se je dogovoril za sodelovanje, in sicer naj bi Jugobruna dobavljala bombažno prejo, tkal-

¹ Jože Žontar, Kaznovana podjetnost. Ljubljana, 2005, str. 40.

² Prav tam.

³ Prav tam.

⁴ France Kresal, Vloga in pomen tekstilne industrije v industrializaciji Slovenije. Mikužev zbornik. Ljubljana, 1999, str. 31.

⁵ Jože Žontar, Kaznovana podjetnost. Str. 55.

nica pa proizvajala za Jugobruno enostavne bombažne tkanine. Bruna je Sircu posredoval stroje za tkalnico, ki jih je Sirc odplačeval tako, da mu je Jugobruna pri vsakem plačilu izdelanega blaga odtegnila 5 %. Tovarna je zaposlovala 50 delavcev, na leto je proizvedla med 800.000 in 1.250.000 tekočih metrov bombažne tkanine.⁶

Izbruh druge svetovne vojne je napovedal povsem novo poglavje v življenju tega aktivnega in izredno sposobnega podjetnika. Vse, kar je dolga leta ustvarjal, je bilo uničeno. Nemški okupator, pred katerim se je z družino umaknil v Ljubljano, je začel z likvidacijo tovarne. Sprejet je bil sklep, da se tovarna preda podjetju iz Berlina, ki je izdelovalo vojaške letalske naprave.

Sirc v Ljubljani ni miroval, želel je rešiti svoje premoženje, a neuspešno. Življenje v okupirani Ljubljani je bilo povsem nasprotno prejšnjemu podjetniško aktivnemu življenju v Kranju. Takšno neaktivno življenje je bilo za Sircu izredno mučno.

Toda tudi tu je bilo njegovo stanovanje zbirališče sorodnikov, prijateljev in sosedov.

Prek sosedov iz bloka v Ljubljani je dobil zvezo z OF. Ni se sicer navduševal nad njenimi idejami, a je vseeno dajal denarne prispevke.

Tako kot v življenju vse mine, je minila tudi vojna. Zakonca Sirc sta morala ostati v Ljubljani, saj je bila njuna hiša v Kranju zbirališče brezdomcev.

Sircu se je za kratek čas ponovno nasmehnila sreča. Na Ministrstvu za industrijo in rudarstvo je dobil mesto referenta za tekstilno industrijo. Ena njegovih prvih nalog

je bila tipizacija tekstilnega tkanja, nato organizacija tekstilne industrije. Veliko je potoval po svetu. Njegovo zadnje potovanje je bilo v Varšavo leta 1947.

Po vrnitvi je bil aretiran in obtožen posredovanja podatkov o stanju jugoslovanske tekstilne industrije svojemu sinu Ljubu, ta pa angleškemu konzulu v Ljubljani. Dne 29. 7. 1947 se je začel t. i. »Nagodetov proces«, ki je bil zrežiran politični proces z namenom, da se zatre vsaka opozicija v državi. Franjo Sirc je pred zasliševalci izjavil, da bi moral biti zaradi svojega dela nagrajen, ne pa kaznovan.

Obsojen je bil na deset let odvzema prostosti s prisilnim delom. Njegovo premoženje je bilo zaplenjeno, za tri leta je izgubil politične pravice.

Takšne nesmiselne obtožbe so Sircu dokončno strle. Umrli je novembra leta 1950.

Franjo Sirc je doživel sodno rehabilitacijo šele v današnjem času.

Predstavitev knjige končujem z zanimivo mislijo Sirčevega sina Ljuba, ki je bil tudi obsojen na Nagodetovem procesu, o očetu Franju. Glasi se takole: »Imel je sposobnost, da organizira produkcijo in s tem pomaga k boljšemu življenju sebi in drugim. Žal je živel v času, ko so bili taki napor, vsaj pri nas, tarča bedakov in razbojnikov, ki so imeli tako delo za najhujši zločin. Povrhu je imel še nesrečo, da se mu je rodil sin, ki mu vrag ni dal miru, da ne bi razlagal, kaj je narobe z bedaki in razbojniki ter njihovim naukom.«⁷

Dunja Dobaja

Angela Vode: Skriti spomini.

Nova revija 2004, zbirka Pričevanja, 392 strani.

Skriti spomini Angele Vode so zanimivo in pretresljivo pričevanje o usodi posameznika, ki v komunističnem režimu ni bil »na liniji«.

Angela Vode, kot je zapisano v Enciklopediji Slovenije, je bila defektologinja, publicistika in politična delavka. Med vojnama je delovala v Društvu učiteljic, Ženskem pokretu za Slovenijo, Splošnem ženskem društvu, Zvezi delavskih žena in deklet. Med leti 1922–39 je bila je tudi članica KPS. Leta 1941 pa nekaj časa članica Vrhovnega plenuma OF. Po vojni so ji sodili na Nagodetovem procesu. V zaporu je preživela do leta 1952. Do 1958 je bila brez zaposlitve. Upokojila se je kot tajnica Obrtne šole za oblačilno stroko.

Skriti spomini so razdeljeni v tri velika poglavja – aktivistka, kaznjenka, izobčenka.

V prvem poglavju opisuje svoje delovanje v obdobju med vojnama – boj za enakopravnost žensk in sindikalne pravice delavcev. Ko je v Jugoslovanski socialdemokratski stranki prišlo do razcepa, se je pridružila komunistom. Članica KPS je bila do podpisa sporazuma Hitler-Stalin. Zaradi ignoriranja ukaza vodstva KP o prepovedi agitiranja proti nacizmu so jo leta 1939 izključili iz partije. Po napadu Nemčije na Jugoslavijo je bila nekaj časa aktivna v OF. Še pred koncem vojne je bila internirana v taborišče Ravensbrück.

V drugem poglavju se ukvarja s svojo usodo po obsodbi na 20 let prisilnega dela na t. i. Nagodetovem procesu leta 1947. Najprej je kazen služila v Begunjah, kjer je »žagala drva, treptala žaklje, kible prenašala«. V zaporu so poleg političnih zapornic bivale tudi mladoletne pre-

⁶ Jože Žontar, str. 68.

⁷ Jože Žontar, str. 16.

stopnice, katerim bi s svojimi izkušnjami lahko pomagala in je zanje naredila celo načrt vzgoje, vendar je ta bil zavrnjen. Drugi del kazni je prestala v Rajhenburgu. Z drugimi zapornicami je delala v šivalnici. Delo so jim oteževale nečloveško visoke norme, življenje pa slabi pogoji: v sobi, kjer je bilo prostora za 20 zapornic, se je drenjalo 60 žensk; niso smele jesti v sobah, temveč kar na dvoriščnih tleh, sprehodi so bili redki ...

V tretjem poglavju opisuje svoje življenje po izpustitvi iz zapora. Kljub 35 letom delovne dobe ni dobila pokojnine. Preživljala jo je sestra s svojo pokojnino. Ker ni imela dohodkov, je skušala prek nečaka iz Kanade priti do pisalnega stroja, saj je želela pisati in objavljati, a ji napi-

sanih člankov in razprav nihče ni želel objaviti. Tako je pri 66 letih morala zaprositi za dodatno leto delovne dobe, a se je to raztegnilo v dodatnih šest let. Ko je končno prišla do pokojnine, ji je ta bila odmerjena glede na zadnje delovno mesto, to pa je bilo mesto tajnice.

Poleg naštetih dogodkov, ki se berejo kot napet roman, so izredno zanimiva tudi njena razmišljanja o človeškem značaju in tedanji slovenski oz. jugoslovanski družbi.

Knjiga je obogatena s časovnim pregledom življenja Angele Vode in spremno besedo Alenke Puhar.

Elissa Tawitian

Mitja Ferenc: Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne.

Muzej novejše zgodovine Celje 2005, 124 strani, zemljevidi, fotografije.

Dr. Mitja Ferenc je avtor knjige *Prikrito in očem zakrito*, ki je izšla ob istoimenski razstavi. V knjigi je predstavljen pregled dosedanjega raziskovanja in dela na povojnih zamolčanih oz. prikritih grobiščih, v katerih so pokopane žrtve izvensodnih usmrtitev v letih 1945-1946. Prikazan je zgodovinski oris vračanja pripadnikov različnih oboroženih vojaških enot in civilistov iz posameznih delov Jugoslavije in ne le slovenskih domobrancev. Vzroki obračuna so bili v medvojnem dogajanju oz. okupaciji, državljanski vojni in odporu, v revoluciji, v težnji po obračunu zmagovalcev nad poraženci in tudi v maščevanju. Kljub še vedno različnim interpretacijam povojnih dogodkov pa lahko zapišemo, da so državne oblasti z množičnimi izvensodnimi poboji storile zločin nad lastnimi državljani, jih obsodile, še preden so jim krivdo dokazale in jim s pokopi na skrivnih mestih in z ukazanim molkom o teh grobiščih vzele še pravico do groba. Prvi je javno spraševal o usodi domobrancev že leta 1947 Edvard Kocbek. Tedaj mu je bilo zagotovljeno, da so domobranci na »prevzgoji«. Leta 1975 pa je Kocbek v intervjuju za tržaško revijo *Zaliv* spregovoril tudi o pobojih domobrancev.

S tem intervjujem je bila javnost prvič širše seznanjena z usodo slovenskih domobrancev.

V Sloveniji je evidentiranih 3811 vojnih grobov in grobišč, od teh jih je 114 iz prve, 3694 pa iz druge svetovne vojne, 3 grobišča so iz drugih vojn. V teh grobovih in grobiščih je pokopanih okrog 108.000 oseb, od njih več kot 86.000 iz časov prve svetovne vojne. Od 3694 grobov iz druge svetovne vojne je 2707 grobov in grobišč borcev narodnoosvobodilne vojske in 942 grobov vojne-ga nasilja. Seveda v teh grobovih in grobiščih niso pokopani le Slovenci in Slovenke, ampak osebe različnih narodnosti. Poleg teh znanih in registriranih grobov in grobišč pa je bilo do sedaj evidentiranih še 410 grobov in grobišč množičnih povojnih pobojev. S štetjem žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje se ukvarjajo raziskovalke Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, delne rezultate projekta pa predstavljamo v tej reviji v članku z naslovom *Žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje*. Po do sedaj znanih podatkih je teh žrtev prek 85.000, pripadajo pa različnim narodnostim.

Vilma Brodnik

Jože Dežman: Moč preživetja. Sprava z umorjenimi starši.

Mohorjeva Celovec 2004. 336 strani, ilustracije, kolagrafije

Črtomirja Freliha.

V knjigi avtor Jože Dežman, zgodovinar in filozof, opiše deset pretresljivih življenjskih zgodb otrok, ki so jim bili ubiti starši v kaotičnih razmerah druge svetovne vojne in takoj po njej na Slovenskem. Knjiga je plod dela študijskega krožka, ki je od leta 2002 deloval v okviru Gorenjskega muzeja iz Kranja in v katerega so se lahko vključili, sedaj že odrasli in ostareli potomci največkrat v sumljivih okoliščinah pobitih staršev, ki so jih pobile revolucionarne oblasti največkrat s pretvezo, da gre za sodelavce okupatorjev in narodne izdajalce. Življenjske zgodbe prikazujejo dolgoletna prizadevanja otrok pobitih staršev, da bi našli njihove skrite in neoznačene grobove, ki so bili v posameznih primerih spremenjeni celo v smetišča, in da bi posmrtno ostanke dostojno prekopali in staršem vrnili dobro ime. Avtor s tankočutnostjo filozofa opisuje človeške stiske in travme teh otrok, izmed katerih mnogi dolga desetletja niso vedeli, s kakšno obsodbo, kdaj in kje so bili njihovi straši ubiti in kje so bili pokopani. Posamezne življenjske zgodbe so bile pojasnjene prav s pomočjo dela omenjenega študijskega krožka, posamezniki pa so ce-

lo prekopali posmrtno ostanke svojih staršev in jim omogočili dostojen pokop in se tako spravili s svojimi pokojnimi starši in v posameznih primerih tudi s sosedi oz. potomci tistih, ki so pripomogli k njihovi smrti.

Odlika knjige je, da prek življenjskih zgodb oz. osebnih zgodovine in ne le s suhoparnimi statističnimi podatki, prikazuje tragične dogodke iz obdobja druge svetovne vojne na Slovenskem. Pretresljive življenjske zgodbe so poduk in opomin vsem nam, česa vsega je zmožen storiti človek sočloveku, Slovenec Slovencu, v imenu ideološkega in še kakšnega drugega sovraštva. Pogrešam pa primere življenjskih zgodb, ki bi v isti knjigi prikazale tudi trpljenje in travme partizanskih družin. Učiteljem zgodovine pa priporočam, da po presoji in ob upoštevanju občutljivosti učencev, odberejo posamezne odlomke ali celotne življenjske zgodbe, prek katerih bodo omogočili učencem vzpostaviti osebni odnos do naše polpretekle zgodovine s ciljem, da se kaj takšnega več ne ponovi.

Vilma Brodnik

Ortstafelkonflikt in Kärnten – Krise oder Chance?

Dunaj 2004, 322 strani, ilustracije.

Zbornik 'Spor zaradi dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem' — primeren vzorec za dobrodošlo zgodovinsko in morda še kakšno učno uro.

Tako sem prevedel glavnino nemškega naslova zbornika *Ortstafelkonflikt in Kärnten* s pomembnim podnaslovom *Krise oder Chance?*, torej v naslonitvi na glavni naslov *Zgolj napetost ali obenem priložnost?* Vprašanje si zastavlja skupina znanstvenikov, ki se je ob ponovnem sklepu avstrijskega ustavnega sodišča decembra 2001, torej nekako ob tridesetletnici prvega večjega izvrševanja določila avstrijske državne pogodbe, po katerem ima manjšina pravico tudi do krajevnih napisov v svojem jeziku, dejansko znano že iz cesarskih časov izpred prve svetovne vojne, lotila natančne razčlenitve celotnega dogajanja – s poglobitnim namenom, da nemški večini na

Koroškem s pomočjo avstrijske demokratične javnosti dokaže, da je vendarle že čas priznati zgodovinsko dejstvo, da ima Koroška nesporno tudi svoj slovenski obraz. In kakor je obraz najprepoznavnejši del osebnosti, je ime kraja z vsemi drugimi javnimi napisi vred na enak način najznačilnejši del njegove prave podobe. Ustavni sklep je namreč s tem, da omogoča še več slovenskih uradnih (tj. javnih) napisov, ponovno vzbudil že večkrat doživljeno silovito ogorčenje sorazmerno majhne, a toliko napadalnejše nacionalistične skupine, ki v koroški javnosti ne more trpeti nikakršne prisotnosti slovenstva. Da bi prispevala k pomiritvi nastalega ozračja, je skupina slovenskih

izobražencev v prvi polovici leta 2002 v slovenskem izobraževalnem domu v Tinjah (Tainach, dovolj simbolično nekdanja Meškova župnija) poskrbela za vrsto predavanj z vsebinskim vodilom, ki leta 2004 služi za naslov priročnega zbornika.

Knjigo je z letnico 2004 izdala dunajska Wilhelm Braumüller Universitätsverlag (Vseučiliška založba W. B.) s posebej opazno podporo ministrstva za šolstvo, znanost in kulturo. V nedvomno zahtevni vlogi urednikov so jo podpisali Martin Pandel, Miroslav Polzer, Mirjam Polzer-Srienzen in Reginald Vospernik. Dobrodošla odlika zbornika je objava povzetkov v slovenščini vseh 16 prispevkov, predgovor urednikov pa je preveden v celoti. Dejansko manjka le prevod uvoda predsednika državnega sveta Andreasa Khola, v katerem ima največjo težo varstvo manjšin kot vrhunska državna ustavna obveznost, pri čemer se moramo zavedati, da gre poleg hrvaške tudi za madžarsko, češko in slovaško skupnost, ob tudi pri nas obstoječi romski pa je v Avstriji priznan še njen sintski del. Sam sem celotno knjigo prebral z nezmanjšano pozornostjo od prve do zadnje strani, saj gre vseskozi za objavo, ki prva na takšni ravni daje njenim avtorjem možnost, da neobremenjeno spregovorijo o vseh omenjenih vprašanjih.

Kljub vsej demokratični državni usmerjenosti Avstrije to na žalost še vedno ni samoumevno, čeprav so se nam v Sloveniji dvojezični napisi takšni vedno zdeli. In vedno znova me je osupnilo prostaško nasilje, s katerim so se na slovenske pravice z zagrizenim besom odzivali 'domovinoslužni' koroški Nemci, gotovo še najbolj v osemdesetih letih ob primeru ljudske šole v Žitari vasi (Sittersdorf), ki ji je nazadnje prav tako šele ustavno sodišče končno zagotovilo pravico do nekaj tako samoumevnega, kot so na uradni dvojezični šoli uradni tudi slovenski napisi. V tem zapisu želim prikazati vsaj nekaj izrednega miselnega bogastva v zborniku in dodati kakšno dopolnitev oziroma zamisel za njegovo še popolnejšo vsebino v pričakovanem naslednjem natisu. Tako smo pri nadaljnjem dejstvu: Jezik je narodovo največje kulturno bogastvo in tudi Slovencem na Koroškem nedvomno gre priznati, da so ga stoletja skupaj z drugimi slovenskimi območji celo brez lastne države pomagali ohranjati in razvijati do današnje evropske in državotvorne popolnosti.

Ob siceršnji tukaj skorajda nujni politični vlogi avstrijskega ustavnega sodišča je, že spet najbolj skladno s pričakovanji, čast prvega prispevka pripadla predsedniku tega sodišča Ludwigu Adamovihu. Dostojanstveno se je odločil, da se na poniglave napade ne bo odzival, marveč bo glede na naslov *Ustavno pravo in varstvo manjšin* ostal v okviru obveznosti, ki mu jih le-to nalaga. Nekako prav tako od zunaj posega v koroško problematiko še Christoph Pan iz Italije z južnotirolskega vidika v prispevku *Novi dvojezični napisi na Južnem Koroškem – zakaj ne? Vprašanje koroških krajevnih tabel v evropskih primerjavalih: napredek ali nazadovanje?* Takšno vprašanje bi bilo seveda povsem nepotrebno, ko nam odgovor v žal še

vedno mračni koroški stvarnosti ne bi bil že vnaprej poznan. Panove primerjave evropskih manjšin so zastavljene zelo spodbudno, vendar nas pisec – pomemben politični vodja tirolske manjšine v Italiji in profesor na univerzah v Innsbrucku in Salzburgu – resnično osupne s tem, da Slovenijo uvršča v skupino držav, ki za svoje manjšine pač vzorno skrbijo, a ne za vse, kar utemelji z dejstvom, da takšne skrbi v slovenski državi ni deležna (baje naša!) nemška manjšina. In ta znanstvenik se niti malo ne potruži s kakršnimi koli podatki dokazovati obstoj takšne manjšine, ki jo seveda spet ovrže tudi štetje prebivalstva 2002 z navedkom, da se je za Avstrijce opredelilo 181, za Nemce pa 499 prebivalcev Slovenije ali skupaj 780 nemško govorečih oziroma 0,04 %, vsega prebivalstva, pa še ta več kot skromen delež je brez temeljnih manjšinskih atributov: brez naselitvenega jedra ter društveno družbene, kaj šele politične organiziranosti. S tem v zvezi naj si le dovolim še pripombo, da je vzvišeno Panovo nekomentirano mnenje ne le njegov neoprostljiv spodrslija, marveč tudi spodrslija uredništva, čeprav ga po svoje strokovno v povsem zadostni meri zavrača Mirjam Polzer Srienzen v prispevku *Dvojezični krajevni napisi v Sloveniji*, ki manjšinstvo v Sloveniji obdela še precej celoviteje, kakor to obeta naslov.

Nadvse pomembna pa je zavest, da je dolžnost države manjšini omogočati prav njen napredek, ne pa pristajati na ozračje moteče tujosti v večinski samobitnosti, iz kakršne izhaja Albert F. Reiterer z zastrašujočim naslovom *Manjšine odštevati?* ter vsaj z nekoliko pomirjivejšim podnaslovom *Metodična in vsebinska vprašanja uradnih jezikovnih štetij*, čeprav že dobro vemo, kakšnim potvarjanjem so bila na Koroškem vseskozi namenjana. Tako je bilo vse do zadnjega v letu 2001 s podatkom, da v deželi vsaj delno slovenščino obvlada le še 12.000 prebivalcev, ki mu pisec zoperstavlja lastno ugotovitev, da jih je v resnici okrog 60.000. S trezno strokovno stvarnostjo osvetljuje odgovornost avstrijske države do svojih manjšin uveljavljeni zgodovinar, dunajski in celovski univerzitetni profesor Karl Stuhlpfarrer v odličnem članku *Varstvo manjšin in državna pogodba iz leta 1955*. Prav Stuhlpfarrer je tisti avstrijski znanstvenik, ki je o Slovencih napisal največ študijskih del.

Zelo sijajno in ne brez sproščujočega književnega naviha celotno zgodovino slovenskih napisov na Koroškem vse do množično obiskovanih predavanj v Tinjah opisuje prispevek Rudija Vouka *Der Anlassfall/Povod*, ki je sijajen vzorec, kako je z znanstvenim pristopom mogoče povsem nepomemben prometni prekršek ob nezakoniti enojezični krajevni tabli (St. Kanzian / namesto ob tem še slovenski Škocjan, mimogrede: spet ena od številnih Meškovih koroških župnij) preobrniti v nikakor ne zlahka dobljeno pravdo na zveznem ustavnem sodišču v korist preganjane dvojezičnosti.

Tudi pisec razprave *Koroška – poseben primer v Evropi* Anton Pelinka je univerzitetni učitelj v Innsbrucku. Z vidika, da se dvo- in večjezičnost po vsej Evropi sprejema

kot dobrodošla, z vso ostrino prikazuje dejstvo, da jezikovni položaj slovenske manjšine na Koroškem še vedno vsiljuje zdavnaj presežena in premagana nacionalsocialistična ideologija, ki samo še v Celovcu s svojimi napihnjenimi brambovskimi shodi proti 'posebno nevarnim' ostankom Slovencev lahko nemoteno goji svojo zatohlo miselnost. Skoraj četrtino zbornika zavzema njegov osrednji zgodovinski del *K zgodovini Južne Koroške – Z vidika dvojezične krajine*, ki ga je napisal univerzitetni profesor Arnold Suppan. Tudi on se opira na ljudska štetja in znanstveno presoja narodno škodo, ki so jo Slovencem povzročila v veliki meri z njihovimi lastnimi glasovi izgubljen plebiscit ter z vindišarskimi skupinami izigrani nepravi Slovenci. Vsaj nekaj spodbudnejšega razvoja pripisuje dvojezičnemu šolstvu po drugi svetovni vojni in sedanjim možnostim, ki jih Slovencem prinaša še bolj odprta meja po vstopu države Slovenije v Evropsko unijo.

Duhovnik in psihoterapevt Štefan Kramer v prispevku *Dvojezičnost – ogledalo moje duše. Psihološko terapevtsko približevanje koroškemu mednarodnostnemu sporu* čustveno in strokovno razčlenja svoje osebne izkušnje in jih vzporeja s tistimi še treh drugih koroških Slovencev. Izход iz nezaslužene manjvrednostnega položaja vidi v doslednem priznavanju in samozavestnejšem izvajanju dvojezičnosti, kar pa ne bo mogoče brez širše podpore nove evropske skupnosti in njenega večjega vpliva na koroško nemško večino. Temu želi pripomoči tudi avtor sam s šestimi premišljenimi predlogi za skupno ravnanje. Dokaj psihološko je zastavljen tudi prispevek Petra Jordana *Krajevna imena kot kulturna vrednota*, ki dvojezične krajevne napise podpira s številnimi primerjavami iz drugih evropskih držav, kjer se je že povsod uveljavila zavest o takšni skupni kulturni dobrini, Heinz Dieter Pohl pa dvojezičnost krajevnih napisov postavlja na zgodovinske temelje jezikoslovja. Kako pri tem želi še kaj več, osvetljuje

že naslov njegovega članka: *Jezikoslovni prispevek k boljšemu razumevanju koroškega spora o krajevnih napisih*.

K najožjemu vsebinskemu jedru zbornika moramo pristeti še sklepni prispevek *Napad na dvojezične krajevne napise – gibanje proti pravni državi celovškega univerzitetnega učitelja Petra Gstettnerja*. Koroško pogromaštvo jeseni 1972 brez ovinkarjenja prikaže tako rekoč kot obliko državnega udara proti zveznemu parlamentu in predsedniku vlade. Stvarni opis prostaškega nasilja je mučno branje ob spoznavanju, čemu vse so zaradi ohole nemške večine izpostavljeni slovenski avstrijski državljani, nemočni ob že skrajno neverjetni nemoči avstrijskih zveznih organov oblasti.

Končni *Dodatek* nam spet omogoča vpogled v manjšinske pravice, zagotovljene v 7. členu državne pogodbe, ter v številčno izbiro ponatisnjenih člankov iz novejših avstrijskih in slovenskih sredstev obveščanja, ki vsi tako ali drugače manjšino podpirajo pri 'uresničevanju' njenih pravic.

Navzlic še vedno nespodbudnemu stanju menim, da je zbornik morda že kritično šibki manjšini nedvomno lahko le v korist. Pomaga nam k spoznanju, da je tudi v sedanjem položaju moralni zmagovalec, četudi izgublja spopade, ki ji jih nenehno vsiljuje vedno močnejša germanska večina. Navsezadnje bo v tem spopadu kdaj – in upajmo, da dovolj kmalu – le morala prevladati demokratična premoč države, za kar vidim zadostno jamstvo v ne le zgolj častni zadevni vlogi avstrijskega ustavnega sodišča.

Celotni tehtnosti zbornika najbrž vsaj bistveno ne škodi, da je v njem navzlic vsej jezikovni skrbi ostalo še nekaj slovničnih napak, povsem pa je žal izostalo v uvodniku celo napovedano znanstveno sodelovanje iz Slovenije.

Mag. Franček Lasbaher

Šolska kronika 2004 – zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje.

Slovenski šolski muzej, 2004, 400 strani, fotografije.

Na skupaj 400 straneh je v dveh zvezkih predstavljenih veliko zanimivih prispevkov, ki so razdeljeni v več rubrik.

V rubriki Članki in razprave v prvem zvezku sodelujejo avtorji Matej Hriberšek, Stanislav Južnič, Tatjana Hojan ter Mirjana Čokl.

Matej Hriberšek v svojem prispevku z naslovom *Klasični jeziki v avstrijskem šolstvu 1849–1870* analizira razmere v avstrijskih šolah po revoluciji 1848 s poudarkom na vlogi jezikov. Avtor ugotavlja, da sta v šolstvu svoje mesto utrdili latinščina in grščina, vzpostavilo pa se je tudi novo razmerje med humanističnimi in naravoslovno-

matematičnimi predmeti. Prispevek ponuja odličen vsebinski in kronološki pregled reforme, predstavljeni so tudi vsi njeni akterji.

Stanislav Južnič v svojem prispevku z naslovom *Opis pouka o tekočinah na višjih študijih v Ljubljani v 18. stoletju* obravnava pouk o tekočinah na višjih študijih v Ljubljani in prvič v slovenščini povzema biografiji najpomembnejših ljubljanskih fizikov druge polovice 18. stoletja, Ambschlla in Gruberja. Dodan je tudi zelo bogat seznam virov in literature.

Tatjana Hojan v prispevku z naslovom Poskus obnove Slovenske šolske matice opozarja na poskus obnove Slovenske šolske matice leta 1953. V prispevku so na kratko predstavljeni zgodovina Slovenske šolske matice od nastanka pa do konca druge svetovne vojne in nato poizkuse njene obnove v povojnih letih. Predstavljena so tudi pedagoška dela, ki so jih slovenske založbe izdajale do leta 1970.

Mirjana Čokl v prispevku 130 let Srednje kmetijske šole v Mariboru (1872–2002) predstavlja bogato zgodovino omenjene šole, hkrati pa tudi omenja pomembne dogodke za mesto Maribor v omenjenem obdobju.

V drugem zvezku so svoje prispevke objavili Stanislav Južnič, Monika Govekar – Okoliš, Matej Hriberšek in Tatjana Hojan.

V svojem prispevku z naslovom Učenec Jurij in učitelj Vega Stanislav Južnič predstavi Jurija Vego v dveh različnih obdobjih, v prvem delu kot gojenca vojaške šole, v drugem pa kot znanstvenika. Prvi del je obogaten s predstavitev vojaškega učenika C. Riiegerja ter njegovega načina poučevanja vojaške taktike. Navedeni so tudi drugi vojaški in matematični strokovnjaki tedanjega časa. V drugem delu prispevka je v ospredju Vega kot učitelj, predstavljena je njegova vojaška in nato akademska kariera. Znameniti učenjak je prikazan na nekoliko drugačen način, ki ni nič manj zanimiv, morda zaradi obilice vojaških podatkov še bolj zanimiv kot zgolj suhoparen življenjepis.

Monika Govekar – Okoliš je napisala prispevek z naslovom Pomen slovenskih šolskih knjig in učbenikov pri oblikovanju nacionalne identitete Slovencev v drugi polovici 19. stoletja. V prispevku je prikazan pomen slovenskih šolskih knjig in učbenikov pri oblikovanju slovenske nacionalne identitete v omenjenem obdobju. Opisana je organizacija šolstva na Slovenskem, poudarjeni pa so tudi pomen slovenskih učiteljev in težave, na katere so naleteli pri poučevanju v slovenščini.

V prispevku z naslovom Prvi slovenski priročniki in učbeniki za klasične jezike (1864–1886) avtorja Mateja Hriberška najdemo pregled poučevanja latinščine in grščine po revoluciji 1848. Prispevek je nadgradnja tistega iz prvega zvezka. Predstavljeni so prvi priročniki, učbeniki in njihovi avtorji, osvetljene pa so tudi težave pri nastajanju učnih knjig.

Avtorica Tatjana Hojan v prispevku Učiteljski dom v Rogaški Slatini obravnava zadruho Učiteljski zdraviliški dom v Rogaški Slatini, ustanovljeno leta 1920, od njenih začetkov do leta 1954, ko je dom prenehal delovati.

Rubrika Gradivo in prispevki v prvem zvezku prinaša članka Ivanke Zajc – Cizelj in Frančka Lasbaherja.

Ivanka Zajc – Cizelj v prispevku z naslovom Vzgojno-izobraževalne ustanove kot ustvarjalci in imetniki kulturne dediščine predstavlja nove predpise o dokumentaciji v vzgojno-izobraževalnih ustanovah in nastalo problematiko reševanja kulturne dediščine – arhivskega gradiva, saj strokovni predpisi niso vedno usklajeni z arhivsko zakonodajo. V prispevku je veliko koristnih nasvetov tudi za

učitelje, ki se lahko seznani s tem, katere dokumente mora šola hraniti in na kakšen način.

Franček Lasbaher v prispevku O zgodovini Osnovne šole Kotlje v luči šolske kronike predstavlja zgodovino koteljske šole, napisano s pomočjo zapisov v šolski kroniki te šole.

V rubriki Spomini na šolo v prvem zvezku sodelujejo Štefanija Rostohar ter Nataša Polajnar Frelj (Pokrajinska kmetijsko-gospodinska šola na Mali Loki (1930–1944)) in Ciril Kavčič (Na osnovni šoli v Dobrovniku v letih 1946 in 1947), v drugem zvezku pa Franc Kukovica (Spomin na 35 let učiteljstva in dogajanja v dvojezičnem šolstvu na avstrijskem Koroškem) in Judita Vodopivec (Spomin na šolski muzej na Ledini). Vsi prispevki ponujajo tudi dober pregled dogajanja na šolah in tudi širše v opisanih obdobjih.

V rubriki Jubileji v prvem zvezku Slavica Pavlič v prispevku Jubileji šol 2005 predstavlja šole, ki so v letu 2005 slavile jubileje. Najstarejša predstavljena šola je ljutomerska (1545), najmlajša pa šentviška (1905). V drugem zvezku je rubrika namenjena pedagoškima delavcema prof. Frančku Lasbaherju (predstavlja ga Mladen Tancer) in Juriju Režku (predstavlja ga Ivan Nemančič).

Rubrika In memoriam v prvem zvezku prinaša prispevek Edvarda Protnerja Dr. Oskar Autor (1943–1989), v drugem pa prispevek o Nadi Lindič (1922–2004).

V rubriki Iz muzejskega dela v prvem zvezku s prispevki sodelujejo Branko Šuštar (4 prispevki – Poročilo o delu Slovenskega šolskega muzeja v letu 2003, »Pokažite, kar imate! Predstavitev zgodovine šolstva v muzeju«, Muzej v muzeju: Šolski muzej Nürnberg v Muzeju industrijske kulture, Obisk šolskih muzejev v Michelstettnu (Avstrija) in Bratislavi (Slovaška)), Marjeta Balkovec – Debevec (Ob razstavi Gradnja babilonskega stolpa (Grad Eggenberg, gradec, Avstrija, 5. april do 5. oktober 2003)) ter Slavica Pavlič (Spominsko obeležje Mihaelu Peternelu). V drugem zvezku je 3 prispevke prispevala Marjeta Balkovec – Debevec (Jesenski pogovori ob jubilejih v slovenskem šolskem muzeju, Gostujoča razstava Muzeja novejšje zgodovine Celje Dobra igrača v Slovenskem šolskem muzeju, od 25. maja 2004 do 3. novembra 2004 ter prispevek Ob predstavitvi knjige belokranjskih folklornih pripovedi – Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit, Slovenski šolski muzej, 19. aprila 2004), po enega pa Mateja Ribarič (Razstava o begunskem šolstvu v 20. stoletju – naše in pri nas) in Bronica Gologranc Zakonjšek (Ali poznate dobro igračo?).

V obeh zvezkih je tudi precej poročil in ocen, skupaj 14, v prvem zvezku je še rubrika Drobtnice iz šolske preteklosti, v drugem pa Pogovor o begunskem šolstvu v slovenski zgodovini.

V Drobtnicah iz šolske preteklosti tri prispevke predstavlja Tatjana Hojan (Petindvajsetletnica mature 1900 v Ljubljani, Iz postojnskega šolskega okraja ter O šolskih muzejih leta 1904), enega pa Štefanija Rostohar (Šolski avtobus v OŠ Krško 1929/30).

Četrtna drugega zvezka je namenjena Pogovoru o begunskem šolstvu v slovenski zgodovini, ki so ga v Sloven-

skem šolskem muzeju pripravili oktobra 2003 po sklepu razstave Begunsko šolstvo v 20. stoletju. S svojimi prispevki sodelujejo Petra Svoljšak (Slovensko begunsko šolstvo med prvo svetovno vojno), Gvido Stres (Slovensko begunsko šolstvo na ozemlju Avstrije med prvo svetovno vojno), Kajetan Gantar (Nekaj spominov na begunsko gimnazijo v Lienzu in Peggezu), Jaka Okorn (Moji spomini na zgodnja šolska leta med vojno in po vojni v begunstvu), Rožina Švent (Slovenske šolske knjige v begunskih taboriščih v Avstriji (1945–1945) ter Gorazd Bajc (Obnova tržaških

slovenskih šol po drugi svetovni vojni in politična emigracija iz Slovenije). Vsi prispevki ponujajo pregled dogajanja na različnih koncih slovenskega etničnega ozemlja.

Zbornik v celoti prinaša kopico zanimivih prispevkov, ki so zelo uporabni tudi pri pouku zgodovine, saj osvetljujejo teme, ki jim namenimo premalo, oziroma celo nič časa, so pa pomemben del naše nacionalne zgodovine.

Damjan Snoj

Vodnik po svetovni zgodovini s kratkim pregledom zgodovine Slovencev.

Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 2005, 104 strani, ilustracije, fotografije, zemljevidi.

Tehniška založba Slovenije je pod naslovom Vodnik po svetovni zgodovini izdala prevod španskega dela z naslovom Atlas Básico de Historia Universal. Slovenska izdaja atlasa vključuje še kratek pregled zgodovine Slovencev. Učenci lahko vodnik uporabljajo kot leksikon ali atlas pri samostojnem učenju. Številni zemljevidi omogočajo prostorsko, časovne preglednice pa časovno orientacijo. V vodniku je zajeta celotna zgodovina človeštva od nastanka človeka do sedanjosti. Vodnik odlikujejo zgoščeni prikazi glavnih značilnosti velikih kultur v človeški

zgodovini, vključeni so prelomni dogodki in pojavi, zgoščeni življenjepisni portreti predstavljajo pomembne zgodovinske osebnosti, ki so krojile usodo človeštva, lažje vživljanje v posamezna obdobja pa omogoča še bogato slikovno gradivo in fotografije.

Vodnik je lahko uporaben pripomoček pri samostojnem učenju zgodovine zlasti na osnovnošolski stopnji izobraževanja.

Vilma Brodnik

Ilustrirana zgodovina sveta. Od velikega poka do tretjega tisočletja.

Založba Didakta 2005, 288 strani, ilustracije.

Založba Didakta je izdala prevod angleškega izvirnika The Illustrated History of the World, ki je izšel leta 2000 pri McRea Books Srl. Knjiga je razdeljena na šest poglavij in sicer:

- **Začetki**, kjer je prikazan nastanek vesolja, razvoj prvega življenja, nakar sledi prikaz začetkov zgodovine s pojavom prvih ljudi in se zaključi s prikazom neolitske revolucije.
- V poglavju **Stari svetovi** so prikazane prve civilizacije v Mezopotamiji, v Egiptu, Indiji in na Kitajskem. Zajete so tudi prve kulture, ki so nastale v Afriki, Jugovzhod-

ni Aziji, na Japonskem in Pacifiških otokih, pa tudi civilizacije predkolumbovske Amerike. Sledi prikaz razvoja stare Grčije in Rima.

- **Srednjeveški svetovi** se začnejo s padcem Zahodnega rimskega cesarstva in prikazom srednjeveške Evrope, zajeta pa je tudi bizantinska in islamska civilizacija ter izvenevropski svet.
- Poglavje **Evropska ekspanzija** začenjajo velika geografska odkritja, povezana z ekspanzijo posameznih evropskih držav, prikazan je razvoj izvenevropskega sveta v tem času, nakar se vrnemo k Evropi in njenemu gos-

- podarskemu razvoju, reformaciji in protireformaciji, vzponu srednjega razreda in nastanku modernih držav.
- V poglavju **Evropska prevlada** je nanizani prikaz značilnosti prve industrijske revolucije in procesa industrializacije ter novih izumov, sledi prikaz razvoja svetovne trgovine, razsvetljenstva, francoske revolucije in Napoleonove Evrope, liberalnih in nacionalnih gibanj v Evropi 19. stoletja, vzpona Združenih držav Amerike, sledi pa še prikaz dogodkov v ostalem izvenevropskem svetu.
 - V poglavju **Moderni svet** pa je zajeta zgodovina Evrope in ostalega sveta po letu 1914 z obema svetovni vojnama, totalitarizmi 20. stoletja, razvojem znanosti in tehnologije ter »globalnim svetom«.

Knjigo zaključuje stvarno kazalo.

Vilma Brodnik

Benedict Anderson: Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma.

Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost, 1998, zbirka Studia humanitatis.

Prevod Alja Brglez Uranjek, spremna beseda Jože Vogrinc, 221 strani.

Narod, nacionalnost, nacionalizem so pojmi, ki jih je težko definirati, kaj šele analizirati. Vendar se je Benedict Anderson, ameriški zgodovinar in specialist za jugovzhodno Azijo tako uspešno lotil te teme, da je knjiga *Zamišljene skupnosti* (*Imagined Communities*) že takoj po izidu (leta 1983) postala standardna referenca. Avtor spremne besede Jože Vogrinc meni, da je ta knjiga z izhodiščno idejo o »zamišljenih skupnostih« poželja uspeh prav zunaj ožjega področja raziskovanja sodobnega političnega dogajanja, in sicer v sodobnih kulturnih in medijskih študijah.

Izhodišče Andersenove teze je, da je nacionalnost¹, prav tako kot nacionalizem, kulturni artefakt posebne vrste. Da bi oba pojma pravilno razumeli, je po avtorjevem mnenju potrebno pozorno preučiti, kako sta se izoblikovala, kako sta se njuna pomena s časom spreminjala in zakaj dane zahtevata tako globoko emocionalno legitimiranje.

Vendar se Anderson dobro zaveda problema ustrezne označitve pojma »narod« in predlaga naslednjo definicijo

Odlika knjige so kratki in zgoščeni opisi pomembnih dogodkov in pojavov iz človeške zgodovine, ki jih pregledni zemljevidi umeščajo v zgodovinski prostor, boljše časovno predstavbo pa omogočajo časovni trakovi. Odlika knjige je prek 2000 ilustracij, ki omogočajo boljše predstavbo o posameznih zgodovinskih dogodkih in življenju v posameznih zgodovinskih obdobjih. Ilustracije so dragocena ponazoritev človekovega življenja in dela zlasti v starejših obdobjih, marsikoga pa bodo morda motile pri prikazu zadnjih dveh stoletij, ko bi bilo morda ilustracije bolje nadomestiti s fotografijami. Vsekakor pa bo ilustri-rana zgodovina sveta uporaben in zanimiv učni pripomoček zlasti učencem pri samostojnem učenju in bolj poglobljenem spoznavanju zgodovine človeštva.

naroda: narod je zamišljena politična skupnost². Za takšno skupnost so, po Andersonu, značilne naslednje predstave: *omejenost, suverenost in skupnost*.

Narod je *omejen*, kajti tudi največji med njimi imajo končne meje za katerimi živijo drugi narodi. Narod je suveren, saj rojstvo pojma naroda sega v čas ko sta razsvetljenstvo in francoska revolucija razbijala legitimnost božjega reda in hierarhijo dinastičnega kraljestva. Zagotovilo za na novo pridobljeno svobodo je bila suverena država. Narod je *skupnost*, saj se ne glede na neenakost in izkoriščanje, vedno poraja kot globoko, horizontalno zavezništvo. In prav to zavezništvo je po Andersonovih besedah tisto, ki je omogočilo, da je v zadnjih dveh stoletjih bilo toliko ljudi pripravljeno ubijati in umirati.

Zato je Anderson posvetil osrednjo pozornost problemu, ki ga vzpostavlja nacionalizem, in sicer kako je mogoče, da predstave te komaj dvestoletne zgodovine, zmorejo povzročati tolikšne žrtve. Po odgovor se je napotil k raziskovanju kulturnih korenin nacionalizma.

¹ Za Andersona je nacionalnost *zavest narodnosti* (*nation-ness*). Prevajalka knjige Alja Brglez Uranjek pravi, da je termine *nation*, *nationality*, *nationalism* prevajala različno. Za *nation*, je denimo uporabila besedo nacija povsod tam, kjer je Anderson poudaril politično konstitucijo naroda kot zamišljene skupnosti. Drugod je za isto besedo uporabila pojem *narod*. Ker obe besedi (narod, nacija) označujeta isto vrsto zamišljene skupnosti, je temu ustrezno prevajala tudi besedo *natinality*, in sicer kot *narodnost* ali *nacionalnost*.

² Anderson meni, da je narod *zamišljen*, saj niti pripadniki najmanjšega naroda nikdar ne spoznajo vseh svojih sočlanov in vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavbo o povezanosti v skupnost.

Anderson meni, da bi bilo napačno, če bi nacionalizem razumeli le v zvezi s političnimi ideologijami. Nacionalizem moramo razumeti predvsem v zvezi z velikimi kulturnimi sistemi iz časa pred njim, kot sta *religijske skupnosti* in *dinastična kraljestva*, iz katerih (kot tudi proti njim) je nastal.

Kljub nespornim povezavam pa Anderson sviri pred domnevo, da bi narodi kot zamišljene skupnosti nastali na ruševinah religijskih skupnosti in dinastičnih kraljestev. Med propadanjem svetih skupnosti, jezikov in vladarskih hiš, so se dogajale temeljne spremembe v načinu umevanja sveta. Prav te spremembe, so bolj kot kaj drugega povzročale, da si je bilo mogoče »misлити«³ narod. Bistveni spremembi v načinu umevanja sveta sta bili, poleg razvoja posvetnih znanosti, njena posledica, in sicer razvoj romana in časopisa.

Razvoj tiska kot blaga splošne potrošnje je po Andersonovem mnenju ključ do oblikovanja povsem novega pogleda na svet. Revolucionarni vzpon domačih jezikov so poleg kapitalizma podprli še trije dejavniki, med katerimi sta dva neposredno prispevala k nastanku nacionalne zavesti. Prvi je sprememba pomena latinščine in je po avtorjevem mnenju najmanj pomemben³.

Drugi razlog je bil vpliv reformacije, ki pa je hkrati velik del svojega uspeha dolgovala prav tiskarskemu kapitalizmu. Pred tiskom je Rim z lahkoto zmagal v slehernem boju proti herezijam v Zahodni Evropi. Luther je bil osrednja figura te preobrazbe, saj je med leti 1520 in 1540 v nemščini izšlo trikrat več knjig kot med letoma 1500 in 1520. Luther je pokazal pot⁴, ki so ji sledili mnogi, ter tako začel veliko versko propagandno vojno, ki se je v naslednjem stoletju razdivjala čez Evropo. Protestantizem je bil v vedno boljšem položaju – prav zato, ker je znal izrabiti vse obsežnejši kapitalistični trg tiska v domačih jezikih. Zveza med protestantizmom in tiskarskim kapitalizmom je oblikovala obsežno novo bralno javnost, ki se je rekrutirala iz vrst trgovcev in žensk.

Tretji razlog je bila počasna in geografsko neenotna rast posameznih domačih jezikov kot orodij upravne centralizacije. Ob tem velja bralca spomniti, da univerzalna raba latinščine v srednjeveški zahodni Evropi nikoli ni imela

za sabo tudi univerzalnega političnega sistema. Po propadu rimskega cesarstva je bila zahodna Evropa tako razdrobljena, da si noben vladar ni mogel prilastiti latinščine za samo svoj državni jezik. Anderson meni, da je oblikovanje domačih jezikov zaradi upravnih namenov prehitelo tako tisk kot tudi verske prevrate v 16. stoletju. Vzpon domačih jezikov na položaj jezika oblasti je povsod po svojem prispeval k propadu zamišljene skupnosti krščanstva.

Tiskani domači jeziki so postavljali temelje nacionalne zavesti na tri različne načine. Najprej so ustvarili poenoteno polja izmenjave in komunikacije. Bralci, ki so bili povezani skozi tisk, »so v svoji posvetni, posamezni, vidni nevidnosti oblikovali zarodek nacionalno zamišljene skupnosti«. Nato je tiskarski kapitalizem dodelil jeziku novo trdnost, kar je sčasoma pripomoglo k nastanku tiste podobe starodavnosti, ki je ključni del subjektivne predstave o narodu. Nazadnje je tiskarski kapitalizem oblikoval jezike oblasti, ki so bili drugačni od nekdanjih upravnih domačih jezikov. Visoka nemščina, »kraljevska angleščina«⁵ sta se povzpeli na nov politično-kulturni položaj.

Andersonova knjiga je skoraj v celoti posvečena razlagam procesov, ki so povzročili zamišljanje nacije. Potem, ko so nacije že bile zamišljene, pa so jih oblikovali, prilagajali in preoblikovali. Zato se Anderson v sklepnem delu svoje knjige posveti analizi patriotizma in rasizma.

Sanje o rasizmu izhajajo iz ideologije razreda, ne iz ideologije naroda; zlasti iz pretenzij po božanskem poreklu vladarjev, oziroma za neomadeževano plemenitost pri aristokracijah. Prav tako ne zbuja nobenega začudenja dejstvo, da se rasizem in antisemitizem ne manifestirata zunaj nacionalnih meja, marveč znotraj njih. Bolj kot vojne na tujem oba pojava opravičujeta represijo in gospodstvo doma⁵. Kolonialni rasizem pa je bil vodilna prva konceptija »imperija«, ki je poskušala združiti dinastično legitimnost in nacionalno skupnost. Anderson pravi, da je bil v veliki skušnjavi, da bi dokazal, da je obstoj poznih kolonialnih imperijev rabil za podporo trdnjavam domače aristokracije. Po njegovem mnenju so kolonialni imperiji na globalnem, modernem prizorišču potrjevali stare konceptije privilegijev in moči.

Goranka Kreačič

³ Humanisti so si prizadevali za ožvitev književnosti predkrščanske antike. Med evropsko inteligenco so zanesli nov pogled na zahtevne slogovne dosežke. Odslej so začeli pisati v ciceronovski latinščini, ki je zaradi sloga prevzela ezoterično noto. To je bilo ravno nasprotno od latinščine v srednjem veku, ki ni bila nedostopna po slogu ali vsebini, ampak zato, ker je bila pisana, torej zaradi svojega statusa teksta. Sedaj pa je postala nedostopna zaradi tistega, kar je pisala, zaradi jezika samega.

⁴ Med leti 1522 in 1546 se je pojavilo 430 izdaj njegovih prevodov Biblije. Anderson pravi, da je bil Luther prvi avtor, čigar ime je prodajalo knjige.

⁵ Avtor knjige omenja v opombi, da dejstvo, da so bili Judje v Sovjetski zvezi diskriminirani, ni bilo ovira za medsebojno sodelovanje in spoštovanje med Brežnjevom in Kissingerjem.

NAROČILNICA

ZGODOVINA

Št. izv.	Naslov publikacije	Cena	
		SIT	€*
	Danijela Trškan idr.: Evropsko gospodarstvo v 18. stoletju in začetki moderne industrializacije v Angliji (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	4.600	19,20
	Božidar Mrevlje: Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815 - 1848 (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	2.300	9,60
	R. Stradling: Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja	3.500	14,61
	Marjan Drnovšek, Vilma Brodnik: Množično izseljevanje Slovencev v ZDA - priročnik (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	3.800	15,86
	Marjan Drnovšek: Množično izseljevanje Slovencev v ZDA - videokaseta (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	7.400	30,88
	Daniela Trškan: Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	4.750	19,82
	Vilma Brodnik idr.: Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine Zbirka nalog in primerov (Zbirka K novi kulturi pouka)	4.600	19,20
	Pavla Karba: Zgodovina v šoli v 21. stoletju - vse življenje uporabna popotnica (Zbirka Modeli poučevanja in učenja)	4.600	19,20
	Zgodovina - učni načrt za devetletno OŠ - skupni predmet	750	3,13
	Umetnostna zgodovina - učni načrt za devetletno OŠ - izbirni predmet	550	2,30
	Revija Zgodovina v šoli letna naročnina za 4 številke	8.500	35,47

Preračun po paritetnem tečaju 1 EUR = 239,640 SIT

Naslov naročnika: _____

naziv naročnika: _____

kraj: _____ ulica: _____

poštna številka: _____

datum: _____ žig: _____ podpis: _____

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetki vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222), npr.:

Literatura:

Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.

Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom, npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

Ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, V: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadožen, da avtorje obvesti, ali so članki ustrezni za objavo ali zavrnjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite s Prijavnico prispevka za objavo v reviji, ki jo dobite na naslovu <http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=6&pID=34&rID=420> ali http://www.zrss.si/default_zalozba.asp?link=predstavitev&a=3;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovarjajo avtorji sami;

Pavla Karba

Zgodovina v šoli v 21. stoletju - vse življenje uporabna popotnica

Zbirka Modeli poučevanja in učenja

Zbirka Modeli poučevanja in učenja
ISBN: 961-234-525-2, 122 str.,
4.600,00 SIT (19,20 €)

V vodniku za učitelje zgodovine v osnovni šoli avtorica izčrpno prikazuje razvojni proces pouka zgodovine, pri katerem se dejavnosti prenašajo z učitelja na učence, in spreminjanje pojmovanja znanja, poučevanja in učenja v učnem procesu. Primerja metodično usmeritev pouka zgodovine v tujini in pri nas.

V knjigi so predstavljeni primeri izvedbe didaktičnih enot, opisni kriteriji za ocenjevanje znanja, sodobne metode pouka zgodovine, načrtovanje, samorefleksija in didaktična analiza. Delo sklene bogat seznam strokovne literature.

Vodnik naj bi pomagal spodbuditi učitelje k smelim korakom v kakovostno vseživljenjsko učenje zgodovine.

modeli poučevanja in učenja

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINA v šoli
2005

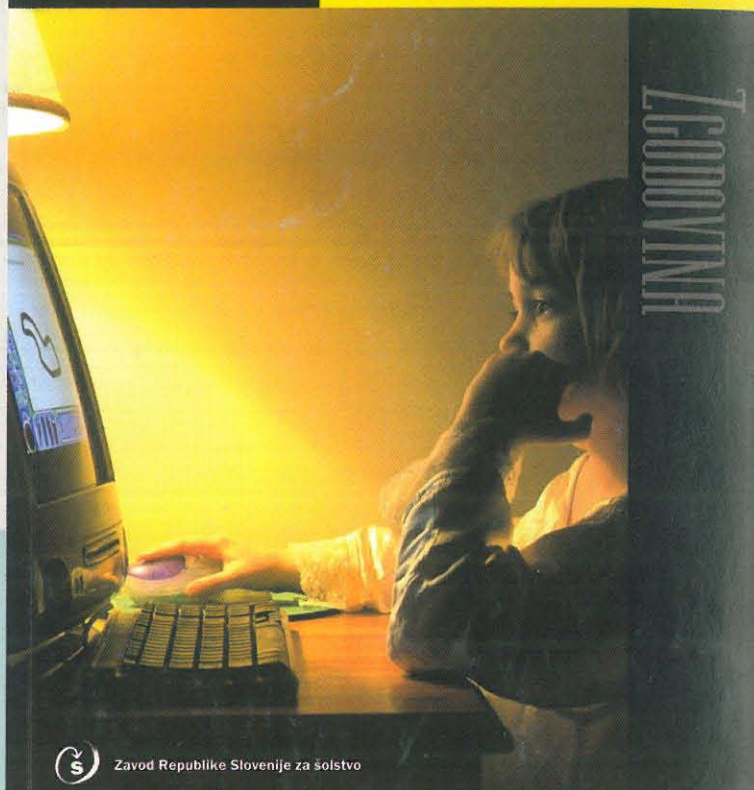
930:371.3

120050221,3/4

COBISS

Vodnik za učitelje

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Ponudbo založbe Zavoda RS za šolstvo si lahko ogledate na naših spletnih straneh <http://www.zrss.si/>; predstavljamo priročnike za učitelje po posameznih zbirkah (Modeli poučevanja in učenja, Modeli delovanja, K novi kulturi pouka), strokovne revije, zbornike, učne načrte za devetletno osnovno šolo, učna gradiva za učence idr.

Naročanje:

- po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana
- po faksu: 01/3005 199
- po elektronski pošti: zalozba@zrss.si
- na spletni strani <http://www.zrss.si/>